

ŽIVI VRIJEDNOSTI

Globalni etos u lokalnom kontekstu BiH

Urednice:
Zilka Spahić Šiljak
i Melika Šahinović

Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH
Urednice: Zilka Spahić Šiljak i Melika Šahinović

Sarajevo, 2018.

Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH

Impresum:

Izdavač: TPO Fondacija

Urednice: Zilka Spahić Šiljak i Melika Šahinović

Recenzenti: prof. dr. Nihada Delibegović Džanić, prof. dr. Nerzuk Ćurak i
prof. dr. fra Ivan Šarčević

Ilustracije, dizajn i DTP: Neven Misaljević

Lektura i korektura: TPO Fondacija

Tiraž: 1000

Godina: 2018.

Štampa: Dobra knjiga

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.64(497.6)(082)

ŽIVI vrijednosti : globalni etos u lokalnom kontekstu BiH / urednice
Zilka Spahić Šiljak, Melika Šahinović. - Sarajevo : TPO Fondacija,
2018. - 186 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. 180-186 i uz svaki rad. - Summary.

ISBN 978-9926-422-14-1

COBISS.BH-ID 26414086

ŽIVI VRIJEDNOSTI

Globalni etos
u lokalnom
kontekstu
BiH

Urednice:
Zilka Spahić Šiljak
i Melika Šahinović

Sarajevo, 2018.

SADRŽAJ

Uvod

OBRAZOVANJE ZA ETIČKE VRIJEDNOSTI U PLURALNOM DRUŠTVU 7

Zilka Spahić Šiljak

ETIČNOST I NJENE DIMENZIJE 17

Izet Numanović i Mejra Numanović

TOLERANCIJA: AKTIVNO PRIHVATANJE RAZLIČITOSTI 27

Melika Šahinović

OTVORENOST 35

Sedžida Hadžić

SOLIDARNOST KAO EUROPSKA POLITIČKA ULJUDBA 43

Miroslav Bagara

U PRAVU SI, OPROSTI 53

Fra Ivan Nujić

VJERUJEM U TEBE 61

Sanela Mesihović

SLOBODNO BUDI ONO ŠTO JESI 71

Vanja Ivković

BUDI SVOJ/A, BUDI JEDINSTVEN/A 81

Alma Ahmethodžić

HRABAR/A SI, DIVIM TI SE 89

Amela Petričević

NIKAD NE ODUSTAJ, UVIJEK IMAŠ IZBOR! 97

Selvira Sadiković Mašnić

NE USPOREĐUJ SE S DRUGIMA 105

Munevera Rahmanović-Hrbat

NE MORAŠ ČINITI SVE ŠTO ČINE DRUGI 111

Berminka Hrelja Bećirspahić

<i>MOŽEŠ PROMIJENITI SITUACIJU, SVE JE MOGUĆE</i> Elma Softić-Kaunitz	117
<i>LJUBAZNOST NIJE SLABOST</i> Sabahudin Ćeman	127
<i>NEĆE TE UVIJEK SVI VOLJETI I TO JE UREDU</i> Mirza Jahić	135
<i>SLUŠAM TE, ČUJEM TE</i> Sead Gazibegović	145
<i>ETOS</i> Rasema Herceg	154
Pogovor <i>PROPEDEUTIKA ZA DIJALOG O DOBRU</i> Prof. dr. Spahija Kozlić	156
Recenzija <i>ŽIVI VRIJEDNOSTI: GLOBALNI ETOS U LOKALNOM KONTEKSTU BIH</i> Prof. dr. Nihada Delibegović Džanić	164
Recenzija <i>ŽIVI VRIJEDNOSTI: GLOBALNI ETOS U LOKALNOM KONTEKSTU BIH</i> Prof. dr. Nerzuk Ćurak	167
Recenzija <i>MALI PRIRUČNIK ZA ODGOJ I SAMOODGOJ</i> Prof. dr. fra Ivan Šarčević	172
Sažetak	176
Summary	178
Bibliografija	180

Uvod

OBRAZOVANJE ZA ETIČKE VRIJEDNOSTI U PLURALNOM DRUŠTVU

**Zilka
Spahić Šiljak**

Profesorica je rodnih studija, a oblasti kojima se bavi uključuju teme roda, religije, ljudskih prava, politike, i izgradnje mira, sa višegodišnjim iskustvom djelovanja u vladinom i nevladinom sektoru i akademskoj zajednici. Radi kao istraživačica na Univerzitetu Stanford i programska je direktorica TPO Fondacije iz Sarajeva. Predaje na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Zenici i u Centru za postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Objavila je nekoliko knjiga: *Sjaj ljudskosti – životne priče mirotvorki iz Bosne i Hercegovine*, (na engleskom jeziku u izdanju Cambridge Scholars Publishing, 2014); *Propitivanje ženskih, feminističkih i muslimanskih identiteta. Post-socijalistički konteksti u Bosni i Hercegovini i na Kosovu*, CIPS Univerziteta u Sarajevu 2012; *Žene, religija i politika* (IMIC, TPO, CIPS Univerziteta u Sarajevu, 2007 i engl. izdanje 2010). Objavila je više od dvadeset stručnih radova u međunarodnim i domaćim publikacijama.

Šta su vrijednosti? Postoje li univerzalne vrijednosti? Kako bismo koje od njih ćemo živjeti? Kako naše usaglašavamo sa vrijednostima drugih ljudi? Kako promovirati i živjeti vrijednosti u odgoju i obrazovanju, u pluralnom društvu? Sve su to pi-

tanja o kojima se raspravlja u pluralnim društvima kako bi se pronašao odgovarajući model zajedničkog djelovanja i odgovornosti. Svi smo prije svega ljudi, a onda imamo lepeze identiteta koje najčešće ne bismo nego ih naslijeđujemo i nekritički sagledavamo i prihvaćamo.

Prevladajuće paradigme obrazovanja za etičke i moralne vrijednosti u povijesti su bile utemeljene na religijama – sažete u “zlatnom pravilu”: čini drugom ono što želiš da tebi drugi čine – ili pak filozofiji kroz Kantov kategorički imperativ ili utilitarizam Jeremy Bethama i John Stuarta Milla naslonjen na epikurejsku školu

mišljenja koja je povezivala zadovoljstvo i dobrobit.¹ Danas se pokušavaju pronaći novi modaliteti učenja o etičkim vrijednostima koji, između ostalog, uključuju primjenjenu evolucionu neuro-etiku² koja, na temeljima prirodnih i društvenih znanosti nudi modele boljeg razumijevanja čovjeka, njegovih kapaciteta i ograničenja.

Nakon višestoljetne tradicije multikulturalnosti od 1990-ih u bosanskohercegovačkoj stvarnosti prevladava religijsko utemeljenje etičkih i moralnih normi, ali umjesto da bude izraženo u “zlatnom pravilu”, najčešće je izraženo u “zlatnom etno-nacionalnom teletu”.

Nakon višestoljetne tradicije multikulturalnosti, od 1990-ih u bosanskohercegovačkoj stvarnosti prevladava religijsko utemeljenje etičkih i moralnih normi, ali umjesto da bude izraženo u “zlatnom pravilu”, najčešće je izraženo u “zlatnom etno-nacionalnom teletu”. To zlatno tele danas je etnicitet odnosno nacija i kako Ivan Šarčević

u svojoj analizi stanja u Bosni i Hercegovini (BiH) zaključuje: “Na ispitu je danas prava vjera, prava humanost i sama Bosna i Hercegovina jer može opstati samo na humanim načelima, a ne nacionalističkim, jer nacionalizam nije humanizam.”³

BiH već više od dvije decenije prolazi iscrpljujuću tranziciju u kojoj etnički podijeljene zajednice postaju osiromašenije i zatvorenije za drugo i drugačije. “Živimo u zatvorenoj geometriji strahova”⁴ – ovako Nerzuk Ćurak definira našu zbilju u kojoj se normalizira život u etnički homogeniziranim zajednicama. Djeca imaju vrlo malo prilika da uče o drugima i jedni sa drugima što je “zloupotreba

1 Roger, Crisp. *Mill on Utilitarianism*. Routledge, London. Long, Douglas. (1990). ‘Utility’ and the ‘Utility Principle’, *Hume, Smith, Bentham, Mill*, Utilitas, 1997, (2) str.12–39.

2 Marc, Lampe. *Science, Human Nature and New Paradigm for Ethics Education*, 2012. https://www.researchgate.net/publication/227343334_Science_Human_Nature_and_a_New_Paradigm_for_Ethics_Education (04.09.2018.)

3 Ibrahim, Sofić. *Bosna može opstati na humanim a ne nacionalističkim načelima* (intervju sa Ivanom Šarčevićem, 27.12.2017.) <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/bosna-moze-opstati-na-humanim-ne-nacionalistickim-nacelima> (04.09.2018.)

4 Nerzuk, Ćurak. *Živimo u zatvorenoj geometriji straha*, Škola kritičkog mišljenja, Mostar, 05.03.2015. <http://www.tacno.net/novosti/nerzuk-curak-zivimo-u-zatvorenoj-geometriji-straha/> (04.09.2018.)

pluralnosti našeg društva”, kako zaključuje Rusmir Mahmutćehajić uz opasku “Naša pluralnost je naša prednost, uz uvjet da jednom promijenimo taj obrazac njene zloupotrebe.”⁵

Višestoljetno iskustvo života u različitosti je temelj na kojem bi se mogli dalje graditi modeli koegzistencije u pluralnosti u BiH.

Svako društvo je “pluralno ako je kulturno raznoliko i ako se njegovi kulturni entiteti organiziraju u kohezivne političke entitete.”⁶ Pitanje je kako izbjeći zloupotrebu kulturne raznolikosti u svrhu polarizacije i podjela i ne dozvoliti manipulaciju identitarnim politikama. Manipulacijom identitetima naše bitisanje se reducira na

iscrpljivanje u dokazivanju koliko nam je neki identitet važan, dok onaj najvažniji – identitet ljudskog bića – ima sve manje vrijednosti. Nije mi namjera obezvrijeđivati druge identite jer oni jesu važni, ali je veliki izazov pronaći modalitete konstruktivne i obogaćujuće komunikacije i suradnje. Jedan od načina je i primjena globalnih etičkih načela koja će podjednako vrijediti u svakom djelu svijeta. Bez toga će biti teško očuvati kredibilitet cjelokupnog diskursa ljudskih prava i sloboda na koje se deklarativno pozivamo, a istovremeno pokazujemo vrlo malo odgovornosti za njihovu primjenu.

Novi pedagoški pristupi

Kroz Etos inicijativu⁷ TPO Fondacija nastoji promovirati učenje o etičkim vrijednostima sa posebnim naglaskom na dijalogiziranje religijskih i nereligijskih svjetonazora i akademskih i aktivističkih pristupa. Kroz dva ključna projekta: “Svjetski etos” i “SAPERRE filozofija za djecu i kritičko propitivanje” cilj je na

Kroz Etos inicijativu TPO Fondacija nastoji promovirati učenje o etičkim vrijednostima sa posebnim naglaskom na dijalogiziranje religijskih i nereligijskih svjetonazora i akademskih i aktivističkih pristupa.

5 Rusmir, Mahmutćehajić. *Za poželjnu budućnost BiH važna je pluralnost*, <https://faktor.ba/vijest/rusmir-mahmutchaji-za-poeljnu-budunost-bih-vana-je-pluralnost-282568> (04.09.2018.)

6 Alvin, Rabushka. Kenneth, A, Shepsle. *Politics in Plural Societies A Theory of Democratic Instability*. Pearson Longman, New York, 2009, str. 21.

7 Etos inicijativa – Platforma za učenje o etičkim vrijednostima, www.etos.ba

temeljima međusobnog uvažavanja, empatije i odgovornosti za zajedničko dobro otvarati inkluzivan prostor za dijalog, kritičko promišljanje i razmjenu informacija. Posebno je važno propitivanje određenih etičkih normi da u obrazovanju ne bi dominirali monolog i indoktrinacija već dijaloško propitivanje, participatorno učenje i odgovorno djelovanje. Kroz integraciju inovativnih metodoloških pristupa uz odgovarajuće edukativne materijale cilj je pomoći nastavnicima da kreiraju etos zajedničkih vrijednosti u školskoj i lokalnoj zajednici.

Koncept globalne etike za globalizirani svijet na temelju Deklaracije o svjetskom etosu iz 1993.⁸ i Univerzalne deklaracije o ljudskim odgovornostima⁹ iz 1997. godine počiva na dva načela: **ljudskosti i uzajamnosti**, a ona su dovoljan etički okvir za uvažavanje digniteta svake osobe te odgovornog ponašanja i djelovanja. Pored toga Hans Küng je na temelju dekaloga sažeo četiri ključne smjernice globalne etike:

1. Kultura nenasilja i poštovanja života (“Ne ubij! Ili pozitivno: Poštuj svaki život!”)

2. Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka (“Ne kradi! Djeluj pravedno i pošteno!”)

3. Kultura tolerancije i život u istinoljubivosti (“Ne laži! Govori i djeluj istinito!”)

4. Kultura ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene, roditelja i djece, starijih i mlađih (“Ne zloupotrebljavaj seksualnost! Poštujte i volite jedni druge!”)¹⁰

8 Karl-Josef, Kuschel. *1993-2013: 20 godina Deklaracije o svjetskom etosu Temeljne namjere nekoć – izazovi danas*. U: Alen Kristić (ur.) *Svjetski etos: Dokumenti – utemeljenja – primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 257-284.

9 *Universal Declaration of Human Responsibilities, InterAcation Council, A High-level Expert Group Meeting*, Beč, 1997.

https://en.wikisource.org/wiki/Universal_Declaration_of_Human_Responsibilities, (03.09.2018.)

10 Alen, Kristić. *Svjetski etos: Dokumenti – utemeljenja – primjene*. TPO Fondacija, Sarajevo, 2014.

Ovo su smjernice, a svaka zajednica treba usaglašavati načine njihova oživotvorenja u praksi. Važno je istaknuti da je svjetski etos – kako mu samo ime kaže – etički a ne specifično religijski projekat. Zapravo, težnja projekta je apelirati na našu svijest da razvija pravila koja mogu, ali i

ne moraju, biti transcendentno uvjetovana. Ova pravila trebaju jednako obavezivati sve na odgovorno djelovanje. To znači da oni koji vjeruju u Boga svoje polazište mogu imati u transcendentnom, a oni koji ne vjeruju mogu polaziti od slobode svoga uma. Iako svjetski etos uvažava kulturne specifičnosti, ipak naglašava da postoje univerzalne etičke konstante koje nas sve obavezuju da gradimo ravnotežu između prava i odgovornosti, ali i novu paradigmu međunarodnih odnosa koja će se podjednako odnosi na sve ljude.

Drugi projekt TPO Fondacije “SAPERRE filozofija za djecu i kritičko propitivanje” nudi nove metodološke pristupe u učenju o etičkim vrijednostima. Učenje o etičkim vrijednostima u odgojno-obrazovnom procesu se uglavnom svodi na to da podučavamo osnovnim vrijednostima kao što su dobrota, pomaganje, poštenje, istinoljubivost, pravednost i drugo. U tome naravno nema ništa loše, ali je pitanje kako to radimo i kojim metodološkim pristupima. Pokazalo se da didaktički pristup u podučavanju vrijednostima nije garant njihova internaliziranja u vrijednosni sistem recipijenata. Kako ističe Robert Fisher “djeca trebaju učiti da za sve moralne akcije postoji razlog te da im trebaju vještine koje će im pomoći da se nose sa moralnim konfliktima...”¹¹ Dileme u moralnom prosuđivanju su stalno prisutne, a djeci je posebno teško rješavati i procijenjivati koliko je primjerice uredu biti kompetitivan, a koliko kooperativan. Da li je uredu da se istina ne kaže u određenim situacijama i slično. Stoga je važno djecu posmatrati kao kreativna bića koja aktivno sudjeluju u procesu učenja, a ne medij kojem se posreduju gotova znanja i recepti. Fisher dodaje da učenje o etičkim i moralnim vrijednostima za razliku od indoktrinacije – religijske, nacionalne ili neke druge

To znači da oni koji vjeruju u Boga svoje polazište mogu imati u transcendentnom, a oni koji ne vjeruju mogu polaziti od slobode svoga uma.

11 Robert, Fisher. *Philosophical Enquiries can Foster Values Education in Schools*, u: Roy Gardner et al. (eds.) *Education for Values. Moral, Ethics and Citizenship in Contemporary Teaching*, London and Sterling, Taylor & Francis e-Library, 2005, str. 50.

– zahtijeva od nas da djecu uvažamo kao misleće osobe.¹²

Metodološke pristupe “SAPERÉ filozofije za djecu i kritičkog propitivanja” učenju o etičkim vrijednostima razvio je profesor Mathew Lipman.¹³ On je osmislio novi model učenja “zajednice propitivanja”, unutar koje nastavnik i djeca međusobno sarađuju kako bi postigli što veće razumijevanje, ne samo o materijalnom svijetu, već i o ličnom i etičkom svijetu koji ih okružuje. Ovakav modela učenja o etičkim vrijednostima “može pomoći djeci da razviju vještine i vrli-

Umjesto odgojnih metoda kojima se od djeteta traže slijepa poslušnost, učenje napamet i puko prenošenje informacije bez kritičkog osvrta, važno je napraviti zaokret i poticati kreativni duh, radoznalost i kritičko promišljanje.

ne koje će im omogućiti da daju svoj puni potencijal u pluralnom društvu.”¹⁴

To je posebno važno u obrazovanju pa se autori i autorice navedene knjige najviše bave ulogom roditelja i nastavnika u izgradnji zdrave ličnosti koja treba njegovati univerzalne vrijednosti dobrote, poštenja, istinoljubivosti, itd. Da bi se izgradila zdrava ličnost, osoba mora

biti slobodna. Umjesto odgojnih metoda kojima se od djeteta traže slijepa poslušnost, učenje napamet i puko prenošenje informacije bez kritičkog osvrta, važno je napraviti zaokret i poticati kreativni duh, radoznalost i kritičko promišljanje.

U ovoj knjizi 17 autora i autorica različitih obrazovnih profila uglavnom angažiranih u obrazovanju u školi ili nekoj drugoj instituciji te uključenih u Etos inicijativu i SAPERÉ program nude viziju primjene etičkih poruka i vrijednosti u kratkim esejima. Prva četiri eseja govore o **Etičnosti**, **Toleranciji**, **Otvorenosti** i **Solidarnosti** (ETOS) kao važnim globalnim etičkim načelima kojima se trebamo rukovoditi u globaliziranom svijetu koji se sve više raslojava i zatvara u etničke i ekonomske granice. Preostalih dvanaest eseja su poruke djeci i mladima, ali i svima nama o tome koliko je važno da izgrađujemo samopouzdanje, ohrabrujemo, ne plašimo se biti ono što

12 Ibid, 50.

13 *SAPERÉ Philosophy for Children, Colleges and Communities* <https://www.sapere.org.uk/Default.aspx?tabid=162> (05.09.2018.)

14 *SAPERÉ Handbook to accompany the Level P4C Foundation Course*. 55th edition, Sapere, UK, 2016.

uistinu jesmo – neponovljivi u svojoj jedinstvenosti, da ne odustajemo, budemo ljubazni, pažljivo slušamo, praštamo i na koncu da vjerujemo da je sve moguće i uvijek možemo promijeniti situaciju u kojoj se nalazimo. Akcent je i na važnosti uloge roditelja i nastavnika u odgojno-obrazovnom procesu i slobodi djeteta da izrazi svoj kreativni potencijal, da pita i propituje.

Provedba

Učenje o etičkim vrijednostima u bosanskohercegovačkom podjeljenom društvu je veliki izazov jer zahtijeva stalnu uključenost roditelja, djece, nastavnika, ali i drugih važnih institucija društva kako bismo izgrađivali osviještene mlade osobe da budu spremne kritički sagledavati i sebe i svijet oko sebe. Etos inicijativa sa projektima Svjetskog etosa i SAPERE filozofije za djecu i kritičkog propitivanja jedan su od načina integriranja novih pedagoških pristupa učenja o etičkim vrijednostima u bh. škole. Zahvaljujući podršci ministarstva obrazovanja u Kantonu Sarajevo, Hercegovačko-neretvanskom, Srednjobosanskom, Tuzlanskom i Zeničko-dobojskom kantonu, ali i saradnji sa Katehetskim uredom Vrhbosanske nadbiskupije i Rijasetom islamske zajednice BiH, ovi projekti se uspješno realiziraju u bh. školama.

Posebnu zahvalnost TPO Fondacija duguje pedagogima i nastavnicima koji su kao dugogodišnji saradnici i saradnice pomogli da se sadržaji ovih programa integriraju u obrazovni proces. U Kantonu Sarajevo su, zalaganjem profesorica Azemine Bogdanović i Sedžide Hadžić, nastavne jedinice iz projekta Svjetski etos i zvanično integrirane u nastavu kulture religija. Na kraju, hvala svim autorima i autoricama eseja koji nesebično godinama promiču Etos inicijativu u svom okruženju.

Završavam izjavom Mary Robinson, bivšom visokom komesarkom za ljudska prava, koja je 2002. godine na predavanju u Tübingenu izjavila da se čudi kako ne osjećamo potrebu da se iznova obavezujemo i opredjelujemo na poštovanje ljudskih prava jer ono što trebamo danas je sadržano u tri riječi: **“provedba, provedba, provedba.”**¹⁵

15 Mary, Robinson. *Ethics, Human Rights and Globalization Second Global Ethic*, The Global Ethic Foundation University of Tübingen, Germany, 2002. https://www.weltethos.org/1-pdf/20-aktivitaeten/eng/we-reden-eng/speech_Robinson_eng.pdf (04.09.2018.)

Literatura:

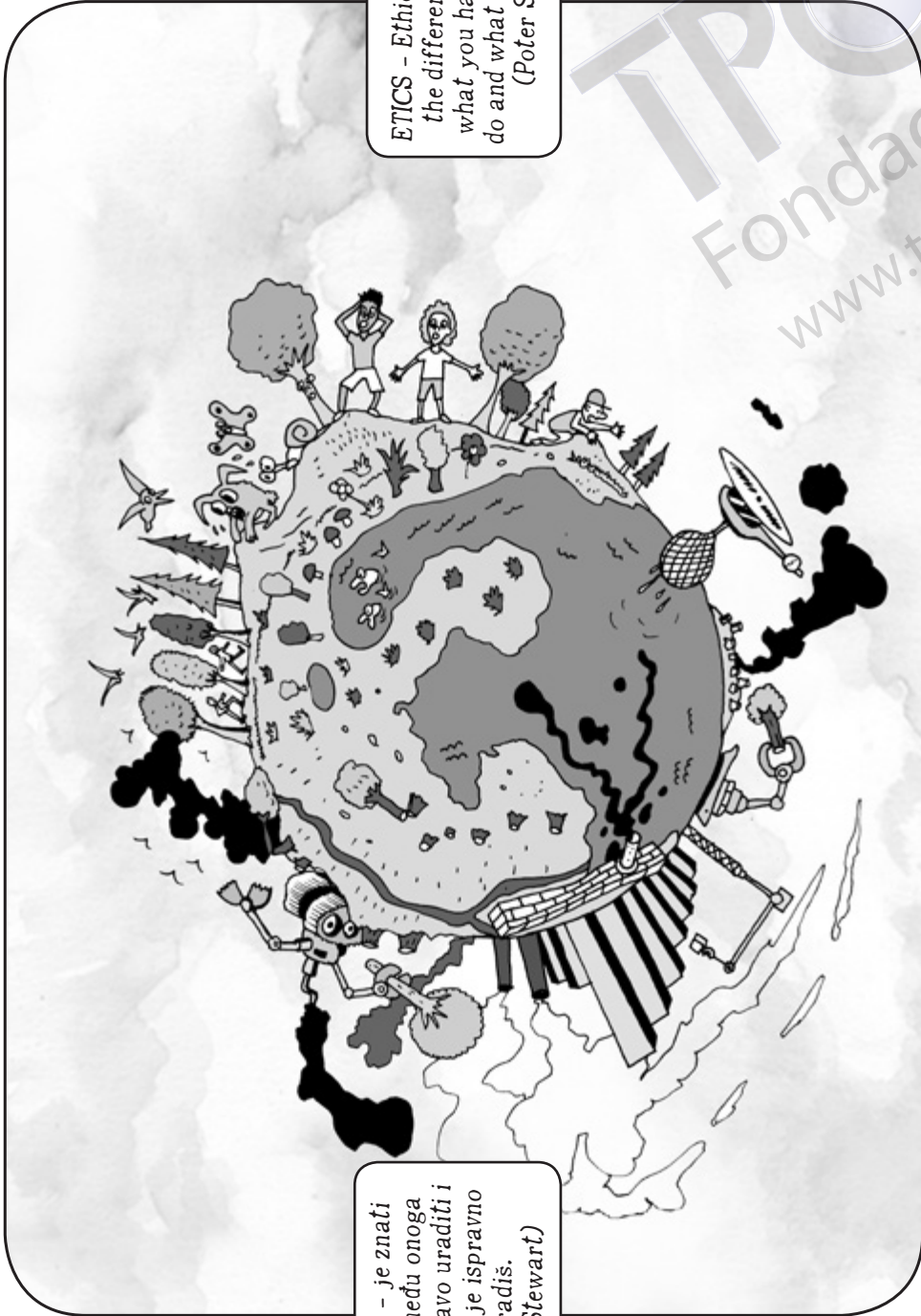
1. Crisp, Roger. *Mill on Utilitarianism*. London. Routledge. Long, Douglas. (1990). 'Utility' and the 'Utility Principle', Hume, Smith, Bentham, Mill, Utilitas, 1997.
2. Fisher, Robert. *Philosophical Enquiries can Foster Values Education in Schools*, u: Roy Gardner et al. (eds.) *Education for Values. Moral, Ethics and Citizenship in Contemporary Teaching*, London and Sterling, Taylor & Francis e-Library, 2005.
3. Kristić, Alen. *Svjetski etos: Dokumenti – utemeljenja – primjene*. TPO Fondacija, Sarajevo, 2014.
4. Kuschel, Karl-Josef. *1993-2013: 20 godina Deklaracije o svjetskom etosu Temeljne namjere nekoć – izazovi danas*. U: Alen Kristić (ur.) *Svjetski etos: Dokumenti-utemeljena-primjene*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
5. Rabushka, Alvin. Shepsle, Kenneth, A. *Politics in Plural Societies A Theory of Democratic Instability*. Pearson Longman, New York, 2009.

Internet izvori:

1. Ćurak, Nerzuk. *Živimo u zatvorenoj geomeriji straha*, Škola kritičkog mišljenja, Mostar, 05.03.2015, <http://www.tacno.net/novosti/nerzuk-curak-zivimo-u-zatvorenoj-geometriji-straha/>
2. Etos inicijativa – Platforma za učenje o etičkim vrijednostima, www.etos.ba
3. Lampe, Marc. *Science, Human Nature and New Paradigm for Ethics Education*, 2012, https://www.researchgate.net/publication/227343334_Science_Human_Nature_and_a_New_Paradigm_for_Ethics_Education
4. Mahmutćehajić, Rusmir *Za poželjnu budućnost BiH važna je pluralnost*, <https://faktor.ba/vijest/rusmir-mahmuttehaji-za-poeljnu-budunost-bih-vana-je-pluralnost-282568>
5. Robinson, Mary. *Ethics, Human Rights and Globalization Second Global Ethic*, The Global Ethic Foundation University of Tübingen, Germany, 2002, https://www.weltethos.org/1-pdf/20-aktivitaeten/eng/we-reden-eng/speech_Robinson_eng.pdf
6. *SAPERE Philosophy for Children, Colleges and Communities*, <https://www.sapere.org.uk/Default.aspx?tabid=162>
7. Sofić, Ibrahim. *Bosna može opstati na humanizmu a ne nacionalističkim načelima* (intervju sa Ivanom, Šarčevićem, 27.12.2017.) <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/bosna-moze-opstati-na-humanim-ne-nacionalistickim-nacelima>
8. *Universal Declaration of Human Responsibilities, InterAcation Council, A High-level Expert Group Meeting*, Beč, 1997, https://en.wikisource.org/wiki/Universal_Declaration_of_Human_Responsibilities

ETICS - Ethics is knowing
the difference between
what you have a right to
do and what is right to do.
(Poter Stewart).

ETIČNOST - je znati
razliku između onoga
šta imaš pravo uraditi i
onoga što je ispravno
da uradiš.
(Poter Stewart)

ETIČNOST I NJENE DIMENZIJE

**Izet
Numanović**

Tokom svog dvadesetogodišnjeg rada obavljao je poslove pomoćnika ministra za obrazovanje, stručnog saradnika za informisanje i stručnog saradnika za kulturu. U obrazovanju je radio kao nastavnik njemačkog i bosanskog jezika i književnosti, te kao profesor filozofije, logike i etike. Trenutno obavlja poslove stručnog savjetnika za društveno-humanističko područje u Pedagoškom zavodu Tuzlanskog kantona. Sudjelovao je u izradi mnogobrojnih dokumenata u okviru reforme obrazovanja u BiH. Član je većeg broja stručnih tijela i komisija od kantonalnog do državnog nivoa.

**Mejra
Numanović**

Zaposlena je u Behram-begovoj medresi u Tuzli. Tokom svog trinaestogodišnjeg rada bila je angažirana na poslovima odgajateljice i trenutno radi kao profesorica arapskog i turskog jezika i književnosti. Stekla je stručno zvanje profesorice savjetnice.

“Različiti pristupi i metode podučavanja i učenja o etičkim vrijednostima nije samo društveno-humanistička niti samo religijska tvorevina, to bi zapravo trebao biti kategorički imperativ, duboko involviran u sve pore ljudskog djelovanja i jedino pouzdano mjerilo koje odgovara na pitanje: ‘Da li je to što čovjek radi dobro ili loše za njega, ali i za čovječanstvo’”¹.

Svako od nas bi se trebao pitati da li je ono što radimo dobro za nas i okruženje u kojem živimo, ali to najčešće ne činimo. Razloga je mnogo: nemamo vremena dobro promisliti, zaklanjamo se iza au-

1 Izet, Numanovic. Sedzida, Hadzic. Monja, Šuta-Hibert. *Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa* u: Alen Kristić (ur.) *Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2016, str. 29.

toriteta ili vidimo da su drugi sebični i gledaju samo svoje interese pa mislimo da bismo i mi trebali biti takvi. Dok od drugih očekujemo etičke i moralne vrline i pristupe, zaboravljamo da smo sami pozvani na etičan i moralan život.

Od antičkog vremena i razvitka grčke filozofije, koja je ostavila snažan pečat posebno u zapadno-evropskom civilizacijskom krugu, razvijane su različite znanstvene discipline uključujući i etiku kako bi se odgovorilo na potrebe reguliranja odnosa među ljudima i objašnjenje čovjekova postojanja i svrhe života. Uporedo su razvijane i religijski i nereligijski utemeljene etičke norme i teorijske postavke, ali se u zadnja dva stoljeća ljudi navikavaju da se znanstveno objašnjenje svijeta prihvaća kao "jedino ispravno". Pri tome se zanemaruju intuitivne i refleksivne osobine ljudskog mišljenja iznimno važne za cjelovitu interpretaciju ideja i činjenica o svijetu koji

Dok od drugih očekujemo etičke i moralne vrline i pristupe, zaboravljamo da smo sami pozvani na etičan i moralan život.

nas okružuje. Često se pitamo da li je neki postupak ili upotreba znanstvenog otkrića etična. Na primjer, kada je klonirana prva ovca Dolly ljudi su se počeli pitati da li otkriće kloniranja možemo primijeniti i na ljude? Brojne

su životne situacije u kojima razmišljamo da li je nešto etično i da li možemo prihvatiti određeno rješenje ili nečije naređenje ako ga smatramo neetičnim. Općenito se pojmovi etičnosti i moralnosti koriste naizmjenično i odnose se na razlikovanje dobra od zla ili ispravnog od pogrešnog. Među ovim pojmovima postoje i razlike.

Osnovna određenja pojmova

"Etika (prema grčkom *ἠθικός*: moralan, ćudoredan), skup načela moralnoga (ćudorednog) ponašanja nekoga društva ili društvene skupine koja se zasnivaju na temeljnim društvenim vrijednostima kao što su: dobrota, poštenje, dužnost, istina, ljudskost, itd." ² Etika je filozofija morala i važna filozofska disciplina "koja ispituje smisao i ciljeve moralnih htijenja, temeljne kriterije vrednovanja moralnih čina i uopće zasnovanost i izvor morala".³ Na teorijskom

² Hrvatska enciklopedija, Mrežno izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18496>, (20.08.2018.)

³ Vladimir, Filipović. *Filozofski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989, str. 97-98.

i praktičnom nivou etika nastoji pronaći i istražiti najpovoljniju ispravnu odluku u sveukupnom djelovanju čovjeka, onu koja može opravdati djelovanje i iza koje čovjek odgovorno stoji. Dakle, njena svrha bi se mogla definirati kao uređivanje međuljudskih odnosa,⁴ kako bi čovjek mogao izgrađivati valjane sudove o aspektima ponašanja i djelovanja pojedinca/ke na društvo i obrnuto. Kantovski promatrano ljudsko djelovanje i moralne vrijednosti trebaju imati karakteristiku opće zakonomjernosti, odnosno trebamo uvijek postupati tako da maksime naših radnji i djelovanja budu u skladu s općim i prirodnim zakonitostima.⁵ Shvatanje moralnih zakonitosti kao fundamentalne činjenice svijesti te poštovanje moralnih principa djelovanja garantiraju stalno otvaranje mogućnosti za ostvarivanje pune slobode.

“Moral (lat. *moralis*: ćudoredan), sustav nepisanih društvenih normi što određuju način ponašanja u određenoj društvenoj skupini... Moralno se djelovanje karakterizira svojevrsnim unutrašnjim stajalištem u kojem, uz svjestan izbor vrijednosno određenih postupaka, djeluju i emotivni, voljni čimbenici, te odgojne zasade.”⁶ Tradicionalne moralne norme i svoje polazište su nalazile u transcendentnom, odnosno u božijim zakonima. Hannah Arendt govori o razvoju filozofije morala još u kasnom antičkom dobu tragajući za dobrim životom i srećom ističe: “Čitava ta literatura prepuna je mudrih saveta, ali u njoj nigde, ništa više nego kod Aristotela, nećete naći pravu zapovest koja je ultimativno izvan argumenata, kao što je morate naći u svakom religijskom učenju.”⁷

Ne postoji jedinstveno shvatanje morala niti onoga šta se smatra

Na teorijskom i praktičnom nivou etika nastoji pronaći i istražiti najpovoljniju ispravnu odluku u sveukupnom djelovanju čovjeka, onu koja može opravdati djelovanje i iza koje čovjek odgovorno stoji.

4 Melita, Poler. Kovačević. *Što je novinarska etika*, Zagreb, Medijska istraživanja (4) 1, 1998.

5 Imanuel, Kant. *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1990, str. 64.

6 *Hrvatska enciklopedija*, Mrežno izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18496>, (20.08.2018.)

7 Hannah, Arendt. *Neka pitanja filozofije morala*, <https://pecanik.net/neka-pitanja-filozofije-morala/>, (23.08.2018.)

moralnim ponašanjem. Izuzetak su zakonima i međunarodnim dokumentima ustanovljene i obavezujuće norme ponašanja. Danas se raspravlja o moralnim pitanjima, ali se ključna pitanja vješto izbacuju iz javnog diskursa, relativiziraju i omalovažavaju. Pitanja pravde, socijalne brige za slabije i ugrožene, izrabljivanja resursa drugih naroda, porobljavanja država i krađe imovine kroz nemoralne privatizacije, ugrožavanja čitave planete zarad profita i koristoljublja, zahtijevaju potpunu promjenu u shvatanju svijeta i svijesti o njemu. Tome nas poučava i upućuje *svjetski etos*, projekat koji zahtijeva potpunu obnovu i afirmaciju ključnih etičkih pitanja kao neupitnu obavezu čovječanstva.

Kao i svi društveni odnosi, moral je uvjetovan društveno-ekonomskim prilikama, strukturom društva i drugim odnosima. U povijesti su moralne norme nastajale i nestajale. Uglavnom je uspostava nove moralne norme u društvu bila uvjetovana stvarnom potrebom zajednice ili komercijalizacijom društvenih odnosa zbog stvaranja profita. Naprimjer, u robovlasničkom društvu nije bilo nemoralno kupiti, držati ili ubiti roba. U savremenom društvu to bi bilo neprihvatljivo i sankcionirano. Različite zajednice u povijesti su imale i različite pristupe shvatanju dobra i zla, ciljeve razvoja, ideologije te stoga i moralne standarde.

Etički i moralni izazovi globalnog društva

“Naš svijet prolazi kroz temeljnu krizu: krizu svjetskog gospodarstva, svjetske ekologije i svjetske politike. Ljudi se posvuda žale na odsutnost velike vizije, na užasavajuću gomilu neriješenih problema, na političku paraliziranost, na osrednje političko vodstvo bez uvida u sadašnjost i brige za budućnost, općenito na premalo smisla za opće dobro. Odveć starih odgovora na nove izazove.”⁸

Kroz povijest se o etičnosti i moralnosti raspravljalo i u filozofskim i religijskim tradicijama i obje su u dijalogu koegzistirale i obogaćivale privatni i politički život pojedinca/ke i zajednice. Svaka zajednica i država imala je svoje etičke i moralne kodekse prema kojima je ravnala živote građana. Danas se – u vremenu moralne krize – čini potrebnijim govoriti o etičnosti i moralu uz pitanje pozicije iz koje govorimo te ideološkog polazišta. Savremena građanska društva raspravljaju o etičkim i moralnim pitanjima najčešće iz pozicija

8 Alen, Kristić. *Svjetski etos dokumenti – utemeljenja – primjena*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 43.

dominantnih ideologija liberalizma i neoliberalnog kapitala od kojih najviše koristi imaju korporativni poslovni sistemi. Kako smo došli u situaciju da imamo na stotine rezolucija i konvencija o ljudskim pravima uključujući i Konvenciju o pravima djeteta, a ne obraćamo pažnju na izrabljivanje djece koja rade za jedan dolar na dan u fabrikama poznatih svjetskih brendova? Zašto često bez ikakve etičke dileme kupujemo

brendirane patike ili neki drugi odjevni predmet, a znamo ili naslućujemo da ih izrađuju djeca u slabo plaćenim fabrikama u Aziji?

Manje privilegirana društva, osiromašena politikama izrabljivanja od liberalnog zapadnog svijeta, pokušavaju pronaći svoje niše i oaze etičkih i moralnih normi u religijskim tradicijama koje – posebno u kriznim vremenima kada su sve vrijednosti poljuljane – pružaju nadu i daju smjernice za život. Mnogi ljudi danas pribjegavaju strategijama inercije odnosno povlačenja u duhovne oaze mira i misle da ništa ne mogu promijeniti. Koliko god to bilo potrebno, na taj način se samo ostavlja ogroman prostor vladajućim ideologijama da još više izrabljuju ionako osiromašene krajeve svijeta i uništavaju okoliš i planetu.

U trećem mileniju se čovječanstvo suočava sa nizom novih pitanja na koja ne može odgovoriti samo kroz prizmu opšte etike ili bolje kazano kroz prizmu parcijalizirane etike koja je pod utjecajem snage interesa proizvodnje i profita. Odsustvo etike na globalnom nivou i njenog racionalnog utemeljenja u strukturu znanstvenih promišljanja, ukazuje na hipokriziju motivacije čovječanstva koja se javlja promjenom sociokulturnog sistema i erozijom tradicionalnih kulturoloških i povijesno-društvenih sistema koji su baštinili tradicionalizam sa etičkim utemeljenjima. Svijet postaje jedinstvena globalna institucionalizirana, svemoćna planetarna industrijsko-tehnička civilizacija koja potiskuje povijesnost tradicije, kulture i stvaralaštava i gradi jedan novi osnov za promjenu identiteta čovjeka. To dovodi do sljedećega: “Jedva je moguće naći pitanje koje

Kako smo došli u situaciju da imamo na stotine rezolucija i konvencija o ljudskim pravima uključujući i Konvenciju o pravima djeteta, a ne obraćamo pažnju na izrabljivanje djece koja rade za jedan dolar na dan u fabrikama poznatih svjetskih brendova?

toliko zaokuplja noviju filozofiju kao što je pitanje o mogućnosti jedne komunikativne etike ili racionalnog utemeljenja etike u doba znanosti”.⁹

Ključni ciljevi obrazovanja, danas u svijetu prepoznatljivi u sintagmi “društvo znanja”, u obrazovnim procesima, treba da razvijaju vrijednosti ljudskih, moralnih i etičkih shvatanja koja se prožimaju kroz sva životna područja.

humanizaciji i očovječenju. U tom kontekstu *svjetski etos* – kao opća teorija i provjerena praksa u poučavanju – može pružiti koncept koji u sebi sažima i izmiruje sve vrste religioznih i nereligioznih tradicija te ih kontekstualizira u zajednički interes na temeljima općeprihvatljivih univerzalnih vrijednosti.

Dvadeseto stoljeće pamtit ćemo ponajprije po dva kataklizmička svjetska rata i većim brojem manjih, lokalnih i jednako teških (rat u Vijetnamu, rat Sjeverne i Južne Koreje, rat Iraka i Irana, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, u Ruandi, napetosti u “Zaljevu svinja” i drugi koji su ostavili duboke tragove i utjecali na izgradnju loših odnosa među ljudima).

S kraja dvadesetog stoljeća čovječanstvo je došlo do velikog broja znanstvenih, tehničkih i tehnoloških dostignuća. Međutim, svijest je i dalje ostala kolo-

gmi “društvo znanja”, u obrazovnim procesima, treba da razvijaju vrijednosti ljudskih, moralnih i etičkih shvatanja koja se prožimaju kroz sva životna područja. Tu energiju osnaživanja ljudskosti kroz primjerene etičke i moralne norme sistemski mogu obezbijediti obrazovni sistemi koji imaju definirane ciljeve obrazovanja kao vrijednosti u društvu koje teži njegovoj hu-

Svjetski etos – kao opća teorija i provjerena praksa u poučavanju – može pružiti koncept koji u sebi sažima i izmiruje sve vrste religioznih i nereligioznih tradicija te ih kontekstualizira u zajednički interes na temeljima općeprihvatljivih univerzalnih vrijednosti.

9 Abdulah, Šarčević. *Iskustvo i vrijeme*, Svjetlost, Sarajevo, 1981, str. 376.

nizirana osvajačkim strategijama u kojima stare i nove etničke, nacionalne, socijalne, ekonomske i religiozne napetosti predstavljaju prijetnju za izgradnju boljeg i ljepšeg svijeta.

Uz sve ovo, ne smijemo zaboraviti odgovornost svakog od nas. Iako ne možemo promijenti moćne globalne sisteme, možemo početi od sebe i vlastitog okruženja. Ako želimo živjeti u svijetu u kojem se poštuju etičke i moralne norme, onda budimo prvi u promicanju istih. Ako želimo da naša djeca izrastaju u dobre i poštene ličnosti, budimo roditelji i učitelji koji će ih učiti vlastitim primjerom, a ne samo savjetima i teorijskim znanjima. Ako želimo zajednicu u kojoj se afirmira kvalitet i koja uvažava svaku osobu, onda to i pokažimo tako što ćemo i sami podržavati kvalitet, rad i meritokraciju. Ako želimo socijalnu pravdu u solidarnosti, pokažimo je s onima koji imaju manje ili su u nevolji. Nemojmo ostajati nijemi na nepravdu koja se čini oko nas. Ako želimo zdravu porodicu i društvo trebamo prvo izgraditi sebe.

Literatura:

1. Filipović, Vladimir. *Filozofski rječnik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989.
2. Kant, Immanuel. *Kritika praktičkog uma*, Zagreb, Naprijed, 1990.
3. Kovačić, Poler, Melita. *Što je novinarska etika*, Zagreb, Medijska istraživanja (4) 1, 1998.
4. Kristić, Alen. *Svjetski etos dokumenti – utemeljenja – primjena*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
5. Numanović, Izet. Hadžić, Sedžida. i Šuta-Hibert, Monja. *Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa* u: Kristić, A. (ur.) *Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2016.
6. Šarčević, Abdulah. *Iskustvo i vrijeme*, Sarajevo, Svjetlost, 1981.

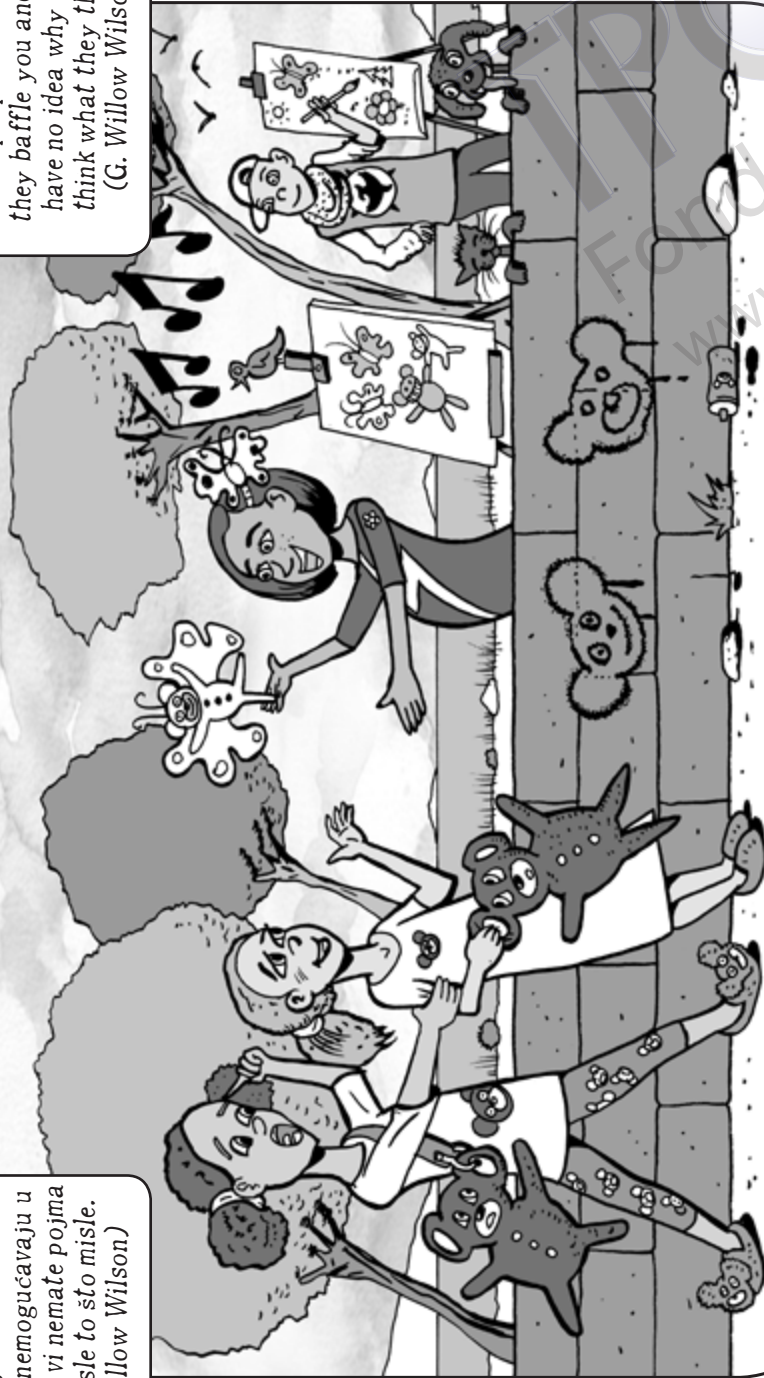
Internet izvori:

1. Arendt, Hannah. *Neka pitanja filozofije morala*, <https://pescanik.net/neka-pitanja-filozofije-morala/>
2. *Hrvatska enciklopedija*, Mrežno izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18496>

TOLELANCIJA - Istinska tolerancija je poštivanje drugih ljudi čak i onda kad vas onemogućavaju u nečemu, a vi nemate pojma zašto misle to što misle.
(G. Willow Wilson)

TOLELANCIJA - Real tolerance means respecting other people even when they baffle you and you have no idea why they think what they think.
(G. Willow Wilson)

TOLERANCIJA: AKTIVNO PRIHVATANJE RAZLIČITOSTI

**Melika
Šahinović**

Tolerancija je više od pasivnog trpljenja. To je prije svega prihvatanje različitih ideja, stavova i praksi, što ne znači da se moramo usaglasiti s tim razlikama i nekritički ih

slijediti. Volterovski rečeno, to znači aktivno se zalagati da drugi mogu iznijeti svoje mišljenje i stavove, prakticirati vlastitu kulturu i običaje, iako nam se to možda ne dopada. Pred nama su različiti izazovi, posebno danas kada se društva sve više polariziraju, radikaliziraju i kada se sve glasnije čuju glasovi netrpeljivosti, mržnje i nasilja. Kao savjesni građani i građanke pitamo se kako graditi sigurno okruženje u kojem ćemo se svi osjećati dobrodošli, kako se oduprijeti stereotipima i predrasudama koji su prepreka u ostvarivanju razumijevanja i prihvatanja različitosti? Šta znači aktivno "prihvatanje", odnosno aktivna tolerancija? Za generalnog sekretara UN-a Ban Ki-moona to je:

"Zbližavanje ljudi koji su podijeljeni konfliktom, premoštavanje praznina u komunikaciji koje hrane neznanje, nepovjernje i strah; dekonstrukcija stereotipa i njegovanje novih odnosa koji su ute-

Magistrica je Međunarodnih i javnih odnosa i koordinatorica je na projektima TPO Fondacije koji se baziraju na obrazovanje i liderstvo mladih, ekonomsko osnaživanje žena i rodnu ravnopravnosti. Trenutno radi na projektu "Prevenција i smanjenje nasilja u bh. školama" u saradnji s kantonalnim ministarstvima obrazovanja FBiH. Učestvuje u izradi i realizaciji edukativnih programskih aktivnosti u oblasti aktivizma i demokratskih prava, kao i rodnoj perspektivi u bh. kontekstu. Autorica je teksta publikacije "Rodni stereotipi: zvuči poznato?" (urednice Monje Šuta-Hibert), urednica je priručnika za nastavnike pod nazivom "Jačanje kompetencija nastavnika u radu s djecom: prevencija vršnjačkog i rodno zasnovanog nasilja u školi", te je koautorica base-line studije "Vršnjačko i rodno zasnovano nasilje u osnovnim školama u BiH".

meljeni na dubokom razumijevanju, prihvatanju, poštovanju i povjerenju.”¹

Opterećeni nametnutim strahovima i nepovjerenjem često razmišljamo u kategorijama “mi” i “oni”, naše i njihovo i ponekad nastupamo etnocentrično i egoistično, a da i ne pomislimo da se time udaljavamo i od samih sebe. Jesmo li spremni na tren odškrinuti um i dušu drugome? Da li možemo savladati svoj ego i zagrliti tuđe, drugačije, ono što često i ne imenujemo kako treba? Da shvatimo da je tuđe zapravo naše, duhom, mirom, svjetlošću i ljepotom. Čini se kao nerealan i preambiciozan zadatak, pa većina nas prije i nego

Da li možemo savladati svoj ego i zagrliti tuđe, drugačije, ono što često i ne imenujemo kako treba?

Da shvatimo da je tuđe zapravo naše, duhom, mirom, svjetlošću i ljepotom.

zadaća svih životnih mentora i odgajatelja učiti djecu i mlade da je neprihvatljiv bilo koji oblik rasizma, seksizma, diskriminacije i isključenja. Zašto? Zato što se na taj način podržavaju nejednakosti među ljudima,² uništava dignitet ljudskog bića, a od toga koristi imaju ideologije na vlasti i korporativni svijet koji izrabljuje manje privilegirane.

pokuša odustane. Uglavnom smo uspavani ličnim uvjerenjima da nam je naše dovoljno i da nema potrebe da učimo od drugih i o drugima.

O toleranciji učimo u kući, školi, vjerskim ili kulturnim institucijama, ali je sve manje prakticiramo. Zbog toga je osnovna

Izlaz iz isključivosti

Bh. društvo se susreće s velikim izazovima u prevazilaženju negativnih trendova diskriminacije i nasilja prema manjinama. U elektronskim i printanim medijima govori se o zabrinjavajuće niskoj razini tolerancije. Tekst “Tolerancija u bh. društvu: isključivo isključiva” opisuje kršenje prava manjina – etničkih, nacionalnih ili sek-

1 Prince, Feisal, Al Hussein. *Tolerance is not Enough. Why ‘Active’ tolerance is Needed Now More Than Ever?*, Huffpost, The blog, 11.06.2015, https://www.huffingtonpost.com/hrh-princefeisal-al-hussein/tolerance-is-not-enough-w_b_8575320.html (03.08.2018.)

2 Vedrala, Spajić-Vrkaš. Mislav, Kukoč. Slavica, Basić. *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole, Zagreb, 2001, str.29.

sualnih poput LGBT koja je najugroženija manjina u bh. društvu³. Tekst "Tolerancija u BiH kao čista egzotika" govori o smanjenju međusobnog uvažavanja i prihvatanja mišljenja drugog te visokoj politici koja često uzrokuje nerazumijevanje među ljudima i međusobno neprihvatanje.⁴ Alarmantni su i podaci OSCE-a koji ukazuju na "opasan i negativan utjecaj diskriminacije na društvo u cjelini, a naročito na marginalizovane grupe, povratnike, manjine i osobe sa poteškoćama u razvoju"⁵. Potrebno je više raditi na promociji praksi zasnovanih na poštivanju ljudskih prava i borbi protiv svih vidova diskriminacije. To međutim, zahtijeva punu podršku i kontinuirani rad sa svim tijelima zakonodavne, izvršne vlasti ali i religijskim, obrazovnim i drugim institucijama.

TPO Fondacija iz Sarajeva je jedna od nevladinih organizacija koja nastoji promicati etos tolerancije i uvažavanja različitosti u saradnji sa kantonalnim ministarstvima obrazovanja.⁶

Kroz program Etos inicijative⁷ već pet godina se radi na projektu svjetskog etosa i otvaranja inkluzivnog prostora za dijalog, kritičko promišljanje i razmjenu informacija vezanih za probleme i specifičan kontekst bh. društva sa etnički podijeljenim obrazovnim sistemom. Imajući u vidu da je Bosna i Hercegovina postkonfliktno, tranzicijsko društvo koje pati od dugogodišnjih ratnih trauma i diskriminatornih praksi izvan i unutar obrazovnih struktura, potrebno je iznova podsjećati i raditi na aktivnoj toleranciji tako što ćemo uklanjati zidove izolacije, strahova i neznanja. Etos inicijativa to čini tako što okuplja nastavnike i pedagoge prije svega humanističkih i socioloških nauka, ali i drugih disciplina te tako otvara dijalog

3 Selma, Boračić Mršo. *Tolerancija u BiH: isključivo isključiva*, Radio Slobodna Evropa, 2014, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tolerancija-u-bih-iskljucivo-iskljuciva/26693655.html>, (02.08.2018.)

4 Renata, Milić. *Tolerancija u BiH kao čista egzotika*, *Nezavisne novine*, 2017, <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Tolerancija-u-BiH-kao-cista-egzotika/451694> (02.08.2018.)

5 *Tolerancija i nediskriminacija*, Misija pri Organizaciji za sigurnost i kooperaciju u Evropi – OSCE-u, <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/tolerance-and-non-discrimination> (02.08.2018.)

6 Pet kantonalnih ministarstava obrazovanja s kojima TPO Fondacija saraduje: Ministarstvo za obrazovanje, mlade i kulturu Kantona Sarajevo, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona i Ministarstvo za obrazovanja, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona.

7 Etos inicijativa, www.etos.ba

i saradnju religijskih i nereligijskih svjetonazora.

Govoreći o toleranciji, religijama i miru na globalnom nivou, Hans Küng smatra da “neće biti mira u svijetu bez mira među religijama, neće biti mira među religijama bez dijaloga, a nema dijaloga bez naglaska na zajedničku etičku pripadnost.”⁸ Na ovaj način Küng ukazuje na neraskidivu nit koja vezuje različitosti religija i svjetonazora, iznimno važnih za mir u svijetu. Većina danas prihvata da je dijalog među religijama važan preduvjet izgradnje mira, i na tome rade, međutim ostaju otvorena brojna etička pitanja o vrijednostima koje treba usaglašavati u različitim kontekstima, ali i na globalnom planu, poput izbjeglištva koje je kompleksno i u osnovi etičko pitanje te predstavlja veliki izazov za Europu. Platforma svjetskog

Hans Küng smatra da “neće biti mira u svijetu bez mira među religijama, neće biti mira među religijama bez dijaloga, a nema dijaloga bez naglaska na zajedničku etičku pripadnost.

etosa je u “Deklaraciji o svjetskom etosu”, koju je 1993. usvojio Parlament svjetskih religija u Chicagu⁹ ponudila okvir oko kojeg se mogu okupiti i vjernici i oni koji ne vjeruju zarad mira i zajedničkog dobra. Ono što je zajedničko i drevnim filozofijskim tradicijama i monoteističkim religijama je “zlatno pravilo”

koje je izrečeno na različite načine sa suštinskom porukom da postupamo s drugima onako kako bismo željeli da drugi postupaju sa nama. Primarni vid značenja etike u religijama i filozofijskim tradicijama temelji se na zajedničkim vrijednostima iskazanim u dva temeljna načela. Načelo ljudskosti:

“Sa svakim čovjekom trebamo postupati ljudski a ne neljudski.”

Drugo je načelo uzajamnosti odnosno “zlatno pravilo”:

“Ne čini drugome ono što ne želiš da drugi čini tebi.”

Iz toga proizilaze četiri imperativa ljudskosti: “Poštuj život!”, “Djeluj pošteno!”, “Govori i djeluj istinoljubivo!” i “Poštujte se i volite se uzajamno!”¹⁰

8 Hans, Küng. *Global Responsibility*, Stock Publishers, USA, 2004, str. 56.

9 Alen, Kristić. (ur.) *Svjetski etos, dokumenti – utemeljenja – primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 26.

10 Ibid, str. 7-8.

Upravo ova načela nas obavezuju na ljudskost u svakom dašku našeg bitisanja, na nenasilje i pravednost prema svim ljudima shvaćenim i prihvaćenim kao darovima čovječanstvu. Kada se ova načela provode u praksi onda su kulturološki utjecaji vrlo bitni jer se različito poimaju uloge žena i muškaraca, odnos prema rasnim i klasnim podjelama, odnos prema manjinskim religijama, odnos prema osobama sa invaliditetom i tako dalje. Zbog toga je važno u obrazovnom i odgojnom procesu uzimati u obzir sve ove razlike kako bi se izbjegli diskriminacija i neetično postupanje.

Različitost – jedini pravi put

Do kada će ljudska glupost pokušavati ono što nikada neće uspjeti: od naroda kreirati jednoličnu, ustaljenu mašinu bez svijesti i emocija? Do kada će čovjek morati trpjeti potlačenost, neprihvatanje, progonoštvu i otimačinu? Kada ćemo shvatiti da se jednom moramo vratiti u istu čahuru iz koje smo stigli, u kap vode i grumen zemlje i postati nebitni i prevaziđeni, koji su bili i prošli kroz vrijeme? Živjeti u ime onoga iz čega smo stvoreni, u ime svetosti, prirode, spontanosti, savršenstva, u ime neprikosnovenog pravila različitosti je lekcija koju mnogi trebaju naučiti kako bi dostigli smisao:

“Mi smo svi stvoreni na Njegovu sliku i priliku, ali ipak smo svi stvoreni različitim i jedinstvenim. Ne postoje dvije iste osobe. Ne postoje dva srca koja udaraju istim ritmom. Da je Bog želio da smo svi isti, takvima bi nas stvorio. Stoga je nepoštivanje različitosti i nametanje vlastitih misli drugima isto što i nepoštivanje svetosti božjeg plana.”¹¹

Složit ćemo se da je važno očuvati posebnost svake osobe i poštovati ontološki datu različitost, ali je važno aktivno podučavati

Ono što je zajedničko i drevnim filozofijskim tradicijama i monoteističkim religijama je “zlatno pravilo” koje je izrečeno na različite načine sa suštinskom porukom da postupamo s drugima onako kako bismo željeli da drugi postupaju sa nama.

11 Elif, Šafak. *Roman o Rumiju: Četrdest pravila ljubavi*, Buybook, Sarajevo, 2011, str. 103.

o uvažavanju ovih razlika. To zahtijeva istinsku opredijeljenost za etos tolerancije, a onda i upornost, neprekidan rad i kontinuirano promicanje onog najboljeg kod svakog djeteta. Pri tome posebno treba voditi računa o “odgoju za empatiju: naučiti razumjeti druge i poistovjetiti se sa njima, odgoju za solidarnost, odgoju za priznanje i poštivanje različitosti: poštivanje drugačijih stilova života kao lično i društveno bogatstvo, odgoju protiv nacionalizma, rasizma i drugih faktora diskriminacije”¹² ne izostavljajući važnosti “kontinuiranog nadograđivanja i saznanja o sebi kako na individualnoj tako i na nivou pripadajuće grupe.”¹³

Obrazovne politike i škola kao sjedište odgojno-obrazovne djelatnosti trebaju postati otvoreniji, senzibilizirani i operativniji prema njegovanju vrijednosti solidarnosti i tolerancije. “Zlatno pravilo” koje polazi od univerzalnog etičkog imperativa da se prema drugome ponašamo onako kako bismo željeli da se drugi ponašaju prema nama, zahtijeva proaktivan odnos, što je ujedno i prva lekcija o ličnom poštivanju i uvažavanju.

“Mama, šta je to suživot?” Tajac, mozak nagađa, ispituje, bira, jezik stoji. Prije nego izustih, slijedi podpitanje: “Ako je slično riječi život, kako se suživot razlikuje od života, ili živiš ili ne živiš?!” Sad mi je još i teže. Saberi se i kreni. Nije život da ga živiš, nego suživot da ga suživiš, slično životu a nije život? Teško za razumjeti, zar ne? Teško je odraslijim shvatiti, a još i teže malim znatiželjnim glavama. Suživot se u našim jezicima i kulturama obično koristi kada objašnjavamo dijeljenje zajednice s osobama drugih kultura i religija pa podrazumijevamo da suživotom poštujemo drugog i drugačijeg. Ako poštuješ i prihvataš u ime svoje kulture, religije i svetonazora, onda i druge živi punim plućim, udahni ih, obogati se njima, obogati se dobroćinstvom i tolerancijom!

Ako su roditelji i nastavnici pasivni i ne grade kod djeteta aktivnu toleranciju onda nema građanskog odgoja potrebnog za život

12 Emina, Dedić Bukvić. *Kompetencije školskog bibliotekara/ke za rad u odgojno obrazovnom okruženju*, Projekt: *Školske biblioteke u službi razvoja demokratskog društva putem jačanja informacijske pismenosti i cjeloživotnog učenja*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Odsjek za pedagogiju, Sarajevo, 2013, <https://ipzb.ff.unsa.ba/mr-sc-emina-dedic-bukvic-kompetencije-skolskog-bibliotekarake-knjiznicarakeza-rad-u-odgojno-obrazovnom-okruzenju/> (03.08.2018.)

13 Ibid.

u pluralnom društvu. Mirjana Krizmanić građanski odgoj opisuje kao uljudno ponašanje koje je važnije od formalnog obrazovanja za demokraciju. Za nju je “uljudno ponašanje u osnovi tolerancije.”¹⁴ Na to možemo još dodati da uljudno ponašanje uz istinsku vjeru da je onaj drugi dio nas i da je tuđe zapravo naše, ključno za življenje etosa tolerancije i aktivnog prihvatanja.

Literatura:

1. Küng, Hans. *Global Responsibility*, USA, Stock Publishers, 2004.
2. Spajić-Vrkaš, Vedrana. Kukoč, Mislav. i Bašić, Slavica. *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*, Zagreb, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole, 2001.
3. Šafak, Elif. *Četrdest pravila ljubavi, Roman o Rumiju*, Buybook, Sarajevo, 2011.

Internet izvori:

1. Boračić, Mršo. S. *Tolerancija u BiH: isključivo isključiva*, Radio Slobodna Evropa, 2014, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tolerancija-u-bih-iskljucivo-iskljuciva/26693655.html>
2. Dedić, Bukvić, Emina. *Kompetencije školskog bibliotekara/ke za rad u odgojno obrazovnom okruženju, Projekt: Školske biblioteke u službi razvoja demokratskog društva putem jačanja informacijske pismenosti i cjeloživotnog učenja*, Sarajevo, Filozofski fakultet u Sarajevu, Odsjek za pedagogiju, Sarajevo, 2013, <https://ipzb.ff.unsa.ba/mr-sc-emina-dedic-bukvic-kompetencije-skolskog-bibliotekarake-knjiznicarakeza-rad-u-odgojno-obrazovnom-okruzenju/>
3. Buro, Sandra. *Nema tolerancije prema nasilju, mržnji, bezobrazluku*, Moje vrijeme, 2015. <https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2015/10/krizmanic-nema-tolerancije-prema-nasilju-mrznji-bezobrazluku/>
4. Milić, Renata. *Tolerancija u BiH kao čista egzotika*, Nezavisne novine, 2017, <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Tolerancija-u-BiH-kao-cista-egzotika/451694>
5. *Tolerancija i nediskriminacija*, Misija pri Organizaciji za sigurnost i kooperaciju u Evropi – OSCE-u, <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/tolerance-and-non-discrimination>

¹⁴ Mirjana, Krizmanić. Intervju sa Sandrom Buro, Moje vrijeme, 17.10.2015. [https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2015/10/krizmanic-nema-tolerancije-prema-nasilju-mrznji-bezobrazluku/\(02.08.2018.\)](https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2015/10/krizmanic-nema-tolerancije-prema-nasilju-mrznji-bezobrazluku/(02.08.2018.))

OTVORENOST - Biti dobra osoba znači imati jednu vrstu otvorenosti prema svijetu i kapacitet za povjerenje u ono što je neizvjesno i izvan naše kontrole.
(Martha C. Nussbaum)

OPENESS - To be a good human being is to have a kind of openness to the world, an ability to trust uncertain things beyond your own control.
(Martha C. Nussbaum)

OTVORENOST

**Sedžida
Hadžić**

*O ljudi! Mi smo vas od muškarca i žene stvorili i plemenima i narodima vas učini, da biste se upoznawali!
(Kur'an, 49:13)*

Koordinatorica je Obrazovnog centra za demokraciju i ljudska prava BiH (CIVITAS BiH) za Kanton Sarajevo i saradnica TPO Fondacije pri Inicijativi ETOS, i jedna je od organizatorica i prva predsjednica sekcije žena Sindikata BiH. Organizirala je i realizirala niz treninga za odrasle i mlade kojima je bilo obuhvaćeno više hiljada učesnika/ca. Profesionalno se usavršavala u SAD-u, Velikoj Britaniji, Mađarskoj, Hrvatskoj i širom BiH. Objavila je više radova iz oblasti demokracije i ljudskih prava i religijskih studija. Za svoj je rad je dobila više nagrada i priznanja, a trenutno je zaposlena u Trećoj gimnaziji u Sarajevu.

Mada je ideja svjetskog etosa potekla iz kršćanskog miljea, ona nudi platformu za dijalog i uključenost svih religijskih i nereligijskih svjetonazora. Stoga sam kao moto ovog eseja uzela jednu poruku iz Kur'ana koja najbolje osvjetljava ideju Svjetskog etosa i naglašava sve što ona kao takva jeste odnosno njenu inkluzivnost, otvorenost i obuhvatanje!¹ Mi ljudi, stvoreni smo kao muškarci i žene, kao plemena i narodi – stvoreni smo različiti da bi se upoznawali! Poenta je na “upoznavanju”! A šta je upoznavanje, ako ne:

“Buditi radoznalost spram drugih kultura, posjedovati znanje o vlastititoj i o stranim kulturama i o njihovim vrijednostima, pomagati u razgradnji predrasuda kako bismo time omogućili kritički susret u ozračju uzajamnog poštovanja, stvarati svijest o tome kako se možemo sporazumjeti oko zajedničkih vrijednosti u našim različitim životnim područjima da bi naš suživot uspio.”²

Zahvaljujući neprestanim migracijama, brzini komunikacija i trci za

1 Enes, Karić. *Kur'an u savremenom dobu*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997, str. 623-643. (Vidjeti: Islam i kršćanstvo: Suočenje pera Hansa Künga i Sejjida Huseina Nasra).

2 Stephan, Schlenzog. *Svjetski etos kao “pedagoški” projekat* u: Kristić, Alen. (ur.). *Svjetski etos pod školskim krovom*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.

egzistencijom, izmješanost kultura je postala datost. S jedne strane su mnogobrojni i sjajni primjeri interkulturalizma i suživota. S druge strane, kako to Schlonsog ističe:

“difuzni strahovi i nereflektirane predrasude skrivaju ogromnu društvenu eksplozivnost koja onda eruptira... otežavajući suživot u školskim razredima, gradskim četvrtima ili radnim mjestima. A da ne govorimo o ekstremnim posljedicama poput masovnog ubojstva jednog rasističkog norveškog fanatika³ u srpnju 2011. godine – kršćanina, a ne muslimana!”⁴

“Difuzni strahovi i nereflektirane predrasude skrivaju ogromnu društvenu eksplozivnost koja onda eruptira... otežavajući suživot u školskim razredima, gradskim četvrtima ili radnim mjestima.”

Smijemo li nekog fanatika/kinju, teroristu/kinju ili ubicu nazvati kršćaninom/kom, muslimanom/kom ili budistom/kinjom? Ovo je slika svijeta danas. Može se reći da i kod nas postoji slična situacija odnosno sjajni primjeri višestoljetnog suživota, ali i predrasude, neznanje i netrpeljivost koji nekako bacaju u sjenu sve ono što “sjaji” među

nama, građanima i građankama Bosne i Hercegovine.

Etos otvorenosti – izazov klasičnim konceptima identiteta

Zato smatram važnim istaći one koji uporno rade na ponovnom inkorporiranju naših individualiteta, ali i kolektiviteta. Nakon jubilarnih pet godina Etos inicijative,⁵ platforme TPO fondacije⁶ iz Sarajeva pokazalo se tačnim ono što ističe jedan od inicijatora, Alen Kristić, da “projekt svjetskog etosa niti u jednom drugom dijelu svijeta ne može na tako uvjerljiv i sustavan način dokazati svoju relevantnost i održivost”⁷ kao u Bosni i Hercegovini koja je

3 Novosti o Anders Behring Breivik, uključujući komentare i arhivske članke objavljene u The New York Timesu vidjeti na: <https://www.nytimes.com/topic/person/anders-behring-breivik> (01.08.2018.)

4 Stephan, Schlensog. *Svjetski etos kao “pedagoški” projekat* u: Kristić, Alen. (ur.). *Svjetski etos pod školskim krovom*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.

5 Etos inicijativa, www.etos.ba (01.08.2018.)

6 TPO Fondacija, <http://www.tpo.ba/> (1. 8.2018.)

7 Alen, Kristić. (ur.). *Svjetski etos po školskim krovom*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014, str. 7.

i dalje etnički podijeljena. Kroz ovaj projekat ostavljen je dubok i neizbrisiv trag u našim školama, kod učenika/ca, nastavnika/ca te šire društvene zajednice.⁸ Seminari su, hajdegerovski rečeno, doprinijeli okretanju vlastitom subjektivitetu⁹ odnosno potrebi da se nastavnici promjene sami unutar sebe i, kao takvi, postanu osovine promjena u školama i zajednicama.

Primjere etosa otvorenosti nalazimo u svim religijskim i nereligijskim tradicijama, a ovdje bih izdvojila dva i to sv. Franju Asiškog i Dželaludina Rumija, kao primjere univerzalnih etičkih vrijednosti u kršćanskoj i islamskoj tradiciji.

“Sv. Franjo je spoznao da je svijet cjelina, jedinstvo bez hijerarhije koji je uvjetovan i određen ravnopravnošću. Svim stvarima je govorio 'brate' i 'sestro', molio se za vinograde, cvijeće, ptice... Smatrao je da imaju sposobnost razumjevanja i pozivao da slave Boga. Navodno je bilo i obrnuto: ptice su ga slušale, cvrčak mu je pravio društvo, ševa označavala vrijeme molitve, cvijeće ga je tješilo. Sve je dovikivalo: 'Bog me je stvorio radi tebe, čovječe!’”¹⁰

Svojim je otvorenim umom u vrijeme “srednjovjekovne tame” – kojom se često etiketira zapadna misao tog doba – kreirao svjetlost koja i danas obasjava mnoge zajednice.

U istom periodu na Istoku¹¹ djeluje Dželaludin Rumi čija religija ljubavi i otvorenosti nadilazi sve nacionalne, kulturne i civilizacijske granice.¹² Rumi je jedna od najvećih duhovnih i književnih figura svih vremena. Sejjid Husejn Nasr za njega kaže da “zaziva ljubav našeg Platona i Galena” i tvrdi da se “pero kada dođe u situaciju da

“Sv. Franjo je spoznao da je svijet cjelina, jedinstvo bez hijerarhije koji je uvjetovan i određen ravnopravnošću.”

8 Seminar Svjetski etos dodjela certifikata.

<https://www.youtube.com/watch?v=V6Ku0BQoWLw> (02.08.2018.)

9 Martin, Heidegger. *The Turn and the Contributions to Philosophy*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/#TurCon> (27.07. 2018.)

10 Fra Petar, Anđelović. *Fratari i njegova Bosna*, Sarajevo, Rabic, 2017. str. 124.

11 Jalal Al Din Rumi je živio u 13 stoljeću. Rođen je u Afganistanu a naječi dio života proveo u Konji. To je bilo područje Selđučkog Tursko-perzijskog sultanata Rum.

12 Nevad, Kahteran. *Rumi's Philosophy of Love in the Era of U-turned Islam*.

<http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct07/3.htm> (4. 8. 2018.)

opiše šta je to ljubav, prelomi, taj Rumi je danas najčitaniji pjesnik u Americi.”¹³ S ove vremenske distance izgleda kao da su se te dvije individualne energije otvorile jedna prema drugoj i nastojale da se

Etos inicijativa projektom svjetskog etosa nudi pedagoške alate koji nastavnicima i učenicima omogućavaju da uče od drugih i da drugima otvaraju svoja vrata kao što su se svijetu i različitostima otvarali sv. Franjo i Rumi, bez obzira koliko ih njihovi savremenici nisu razumjeli ili su ih smatrali čudacima.

zagrle.

Etos inicijativa projektom svjetskog etosa nudi pedagoške alate koji nastavnicima i učenicima omogućavaju da uče od drugih i da drugima otvaraju svoja vrata kao što su se svijetu i različitostima otvarali sv. Franjo i Rumi, bez obzira koliko ih njihovi savremenici nisu razumjeli ili su ih smatrali čudacima. Oni su ostajali svoji te uporno insistirali na dominaciji duhovnog nad materijalnim i jedinstvu svega što postoji. Isto tako i Etos inicijativa insistira na izgradnji na-

ših identiteta koji nisu učahureni i sakriveni nego otvoreni jer samo otvoren um može graditi nešto novo.

Uz gore navedene primjere individualne otvorenosti važno se osvrnuti i na onu kolektivnu, a to je otvoreno društvo koje može integrirati sve razlike koje postoje. Da bi se razumjelo ovakvo društvo potrebno je prvo jasno definirati fenomen “zatvorenog društva”. To je društvo čiji se članovi drže zajedno ne brinući za ostatak čovječanstva, društvo koje je, zapravo, vječno spremno samo za borbu. Društvo kojem, poput gravitacije, koheziju omogućava savijanje svih pojedinačnih volja na isti kraj.¹⁴

Ljudskost je naš (zajednički) jezik

Ljudi oduvijek sanjaju otvoreno društvo, a da bi se ono izgradilo potrebna je kontinuirana preobrazba čovjeka. Henri Bergson ističe da ako postoji smjer u kojem se čovjek treba kretati to je moralna obnova! Da, kroz historiju su napravljene i kvantitativne i kvalitativ-

¹³ Seyyed, Hossein, Nasr. *Srce islama*, Sarajevo, El-Kalem, 2002. str. 272.

¹⁴ Henri, Bergson. *The Two Sources of Morality and Religion*, London, Macmillan and Co., 1935, str. 229, <https://archive.org/stream/twosourcesofmora033499mbp#page/n15/mode/2up> (26. 7. 2018.)

ne promjene i sve one su imale za cilj otvoriti ono što je zatvoreno! Društva koja su u historiji nakon otvaranja bila ponovo zatvorena, zapravo su svaki put vraćala čovječanstvo unazad.¹⁵ Henri Bergson je bio pionir ideje “otvorenog društva” koja je kasnije nadograđivana, posebno u djelima Karla Poppera.¹⁶ Potreba za formiranjem globalne društvene grupe – čovječanstva, koja će se uzdići iznad narodnih i nacionalnih okvira, u 21. stoljeću se čini najpotrebnijom. Stvorena je infrastruktura za njenu realizaciju, a to su svjetski karakter društvene proizvodnje, razvoj svjetskog tržišta, razvoj komunikacija i osvajanje političkih sloboda. Uprkos ovim “uvjetima za čovječanstvo” danas se vode brutalniji ratovi nego ikad u historiji i “Homo homini lupus est” vrijedi više nego u vrijeme Thomasa Hobbesa. U 17. stoljeću Hobbes, radeći na djelu “Leviatan” i objašnjavajući tzv. prirodno stanje u društvu opterećenom individualnim interesima i egoizmom u kojem vlada rat svih protiv svih,¹⁷ konstatira da je čovjek čovjeku vuk.

Ono što je Hans Küng započeo sa projektom svjetskog etosa u Tübingenu u Njemačkoj, prije više od dvije decenije u pravcu religijskog multikulturalizma, obrazovanja, ekonomije, kulture i rodne ravnopravnosti, TPO Fondacija promovira radom sa školama na nivou Bosne i Hercegovine kroz Etos inicijativu. Otvoren je prostor da se nastavnici različitih religijskih i nereligijskih svjetonazora susreću i rade zajedno na integraciji svjetskog etosa u školskoj zajednici. Posebno bih istakla da su kroz ove edukativne programe nastavnici i pedagozi dodatno osnaženi da učenicima prenesu vrijednosti etosa otvorenosti u smislu dijeljenja znanja i informacija, receptivnosti za drugačije i nove ideje, konstruktivnu kritiku i suočavanje sa etičkim dilemama i problemima. Čast mi je bila raditi zajedno s timom TPO Fondacije, praviti prve

Otvoren je prostor da se nastavnici različitih religijskih i nereligijskih svjetonazora susreću i rade zajedno na integraciji svjetskog etosa u školskoj zajednici.

15 Ibid. str. 230.

16 Alan, Haworth. *The Open Society, Revisited*. Philosophy Now-a Magazine of Ideas, [https://philosophynow.org/issues/38/The_Open_Society_Revisited\(5.8.2018.\)](https://philosophynow.org/issues/38/The_Open_Society_Revisited(5.8.2018.))

17 Latinski: “Bellum omnium contra omnes!”

“etos korake” u bh. društvu i doprinijeti njegovoj integraciji u Nastavni plan i program Kantona Sarajevo. Naravno, sve to ne bi bilo moguće bez otvorenosti naših ministarstava za obrazovanje i senzibilnosti njihovih službenika da prepoznaju ovaj posebno vrijedan i globalno afirmirani svjetski projekt.

Za kraj ću podijeliti iskustvo koje je ovih dana doživjela moja draga kolegica, s magistarskog programa religijskih studija, Đermana Šeta koja trenutno radi u Varšavi, u Poljskoj. U Facebook statusu je napisala:

“Stariji tip na semaforu pita me nešto na poljskom. Ne govorim poljski, kažem mu, žao mi je. On gestikulira kao da traži odakle sam. Smijem se. Sirija? Afganistan? Ja kažem ne, i osmijehujem se. Rusija? Čečenija? Ukrajina? Ja kažem ne, i osmijehujem se. Zbunjen je. LJUDSKOST, ČOVJEČANSTVO kažem mu – JER LJUDSKOST I ČOVJEČANSTVO na mom maternjem bosanskom jeziku – slično zvuče kao na njegovom maternjem poljskom jeziku. I on se nasmješi...”

Literatura:

1. Anđelović, Fra Petar. *Fratar i njegova Bosna*, Sarajevo, Rabić, 2017.
2. Karić, Enes. *Kur'an u savremenom dobu*, Sarajevo, Bosanski kulturni centar, 1997, str. 623-643. (Vidjeti: Islam i kršćanstvo: Suočenje pera Hansa Künga i Sejjida Huseina Nasra).
3. Kristić, Alen. (ur.). *Svjetski etos pod školskim krovom*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
4. Nasr, Seyyed Hossein. *Srce islama*. Sarajevo, El-Kalem, 2002.
5. Schlenz, Stephan. *Svjetski etos kao “pedagoški” projekt* u Kristić, Alen (ur.). *Svjetski etos pod školskim krovom*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.

Internet izvori:

1. Bergson, Henri. *The Two Sources of Morality and Religion*. London: Macmillan and Co, 1935. str. 229, <https://archive.org/stream/twosourcesofmora033499mbp#page/n15/mode/2up>
2. Haworth, Alan. *The Open Society, Revisited*. Philosophy Now-a Magazine of Ideas, https://philosophynow.org/issues/38/The_Open_Society_Revisited
3. Heidegger, Martin. *The Turn and the Contributions to Philosophy*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/#TurCon>

4. Kahteran, Nevad. *Rumi's Philosophy of Love in the Era of U-turned Islam*.
<http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct07/3.htm>

5. Novosti o Anders Behring Breivik, uključujući komentare i arhivske članke objavljene u The New York Timesu. <https://www.nytimes.com/topic/person/anders-behring-breivik>

6. Seminar Svjetski etos dodjela certifikata. <https://www.youtube.com/watch?v=V6Ku0BQoWLw>

7. Web portal Etos inicijativa, <http://etos.ba/>

8. Web portal TPO Fondacije, <http://www.tpo.ba/>

SOLIDARNOST - Kada
god jedna osoba ustane
i kaže "Čekaj malo, ovo
je pogrešno", to pomaže
drugima da učine isto.
(Gloria Steinem)

SOLIDARITY - Whenever
one person stands up and
says, "wait a minute, this
is wrong", it helps other to
do the same.
(Gloria Steinem)

SOLIDARNOST KAO EUROPSKA POLITIČKA ULJUDBA

**Miroslav
Bagara**

Rođen je u Sarajevu 1979. godine. Završio je filozofsko-teološki studij na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu i stekao zvanje magistra teologije. Obavljao je poslove nastavnika/profesora katoličkog vjeronauka, povijesti religija te građanskog obrazovanja/demokracije i ljudskih prava u osnovnim i srednjim školama. Uz pedagoški rad s mladima, sudjelovao je i moderirao niz stručnih seminara o odgoju, međureligijskom dijalogu, interkulturalnosti i ljudskim pravima. Objavio je nekoliko stručnih radova u različitim zbornicima. Interesira se za geopolitiku, potencijal fenomena religije, potencijal religijskog turizma u Bosni i Hercegovini te socijalna pitanja.

Čitajući medijske napise i slušajući europske, pa i svjetske, političare možemo vidjeti kako se svi oni zalažu za ljudska prava i slobode na

temelju međunarodnih normi ljudskih prava koje su sastavni dio ustavno-pravnog poretka velikog broja zemalja svijeta. Bilo koji iskorak iz tog pravnog i društvenog poretka zaslužuje, u najmanju ruku, određeni vid osude ili sankcije. Međutim, nasuprot deklarativnim postulatima postoji i druga strana medalje. Veliki je jaz između onoga kako bi trebalo biti i onoga kako to u stvarnosti izgleda. Skupe reklame neke poznate robne marke za nas su možda samo reakcija na njezine tvorce i njezinu elitnu publiku, ali su istovremeno i uvreda za iskorištene radnike iz zemalja Trećeg svijeta koji u njima statiraju kao obespravljene i potplaćene žrtve dobro razrađenog sustava profita. U stanju smo danima zatvarati oči pred crnim statistikama gladnih i bolesnih u Africi, ekonomskih migranata ili pak prognanika s ratnih područja, a istovremeno lakomisleno naričemo o onome što nam neprestano nedostaje. Na taj način se ostvaruje ona Nietzscheova misao u kojoj se kaže da mi stalno patimo radi sebe a još uvijek nismo patili radi čovjeka.¹⁸ Umjesto K. Rahnerova

18 Dražen, Zetić. *Diskurs o "kulturi" solidarnosti, Nova prisutnost III/2* (2005), Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2005, str. 300.

“očovječenog” čovjeka mi eutanaziramo humanost relativizirajući istinsku vrijednost i smisao solidarnosti u našoj povijesnoj epohi.¹⁹ U tako postavljenom kontekstu, govoriti o solidarnosti je vrlo teško. Burna stoljeća europske i svjetske povijesti sa sobom su donijela i različite načine razumijevanja samog pojma solidarnost, različite kontekste u kojima se on koristio ali i nedostatno poznavanje onoga što se pod tim pojmom misli. Stoga je glavna teza – ali i cilj – ovoga

Inicijativa etos kroz projekt svjetskog etosa naglašava važnost solidarnosti sa braćom i sestrama neovisno kojeg su svjetonazora, klase, rase i spola jer smo svi prvenstveno članovi ljudske zajednice, a onda imamo i niz drugih identiteta i pripadnosti.

teksta teorijski i praktično približiti pojam solidarnosti, osvijetliti značenje i njezine pojavne oblike te pokazati da življenje solidarnosti zahtijeva mijenjanje vlastite svijesti i poticanje svojih bližnjih da čine isto. Inicijativa etos²⁰ kroz projekt svjetskog etosa naglašava važnost solidarnosti sa braćom i sestrama neovisno kojeg su svjetonazora, klase, rase

i spola jer smo svi prvenstveno članovi ljudske zajednice, a onda imamo i niz drugih identiteta i pripadnosti.

U današnjim politički korektnim narativima europskih demokratskih društava solidarnost je još jedan u nizu “proizvoda” kojima se umiruje savjest bogatih i privilegiranih pred zastrašujućom slikom nejednakosti i izrabljivanja.

Podrijetlo i oblici solidarnosti

Podrijetlom pojma solidarnosti bavili su mnogi autori i većina se slaže kako se ovaj pojam pojavljuje u obliku u kojem ga danas poznajemo tek u našoj novijoj prošlosti, ali da se njegova suština u različitim oblicima može pronaći još u antičkoj filozofiji.

Promatrajući Aristotelovo viđenje građanskog prijateljstva koje gradi stabilnu političku zajednicu u antičkom polisima može se nazrijeti prvi stupanj u razvoju fenomena solidarnosti. U vremenu koje će uslijediti nakon toga, ova ideja će se pod utjecajem judaizma,

¹⁹ Ibid. str. 301.

²⁰ Inicijativa etos, www.etos.ba

kršćantva a kasnije i islama razviti u ideju bratstva, a svoj će vrhunac u novijoj povijesti na Zapadu doživjeti u vremenu Francuske revolucije. Revolucionari su iskoristili potencijal ovoga pojma (*fraternité*) pridodavajući mu još dva ideala: slobodu (*liberté*) i jednakost (*égalité*). Na taj način će otvoriti vrata demokratizacije europskog društva 18. stoljeća. Kao politički pojam, u vremenu radničkog pokreta, u sociologiji i pravnom govoru, pojavit će

se termin solidarnosti umjesto pojma bratstvo. Kao "autori" navedenog procesa spominju se P. Leroux, A. Fouillée, E. Durkheim te L. Duguit, L. Bourgeois i A. Comte.²¹

U vremenu Francuske revolucije po prvi put se spominju pridjev *solidaire*, odnosno, imenica *solidarité* koje su izvedenice od latinskog pojma *solidus* – sav, cio, potpun odnosno, u izrazu *in solido* – u potpunosti. Za nas je osobito zanimljiv latinski termin *solidum* – tvrdo, tvrda zemlja, cijelo, cijela svota. U ovom značenju solidarnost ulazi u pravni život starog Rima prema kojem bi jedan od jemaca u slučaju smrti glavnog dužnika morao u potpunosti (*in solido*) vratiti zajam. Već tada se mogla prepoznati nama dobro poznata krilatica kojom se na tipičan način formulira solidarnost a koju je popularizirao Alexandre Dumas u svome romanu Tri mušketira: "Svi za jednoga, jedan za sve" ili K. Marx u svome manifestu kada je napisao "Proleterci svih zemalja, ujedinite se!"²²

Promatrajući etimološko značenje pojma solidarnost možemo zaključiti da se radi o unekoliko neutralnom pojmu. Međutim, u vre-

Promatrajući etimološko značenje pojma solidarnost možemo zaključiti da se radi o unekoliko neutralnom pojmu. Međutim, u vremenu nakon Francuske revolucije, u kršćanskoj teologiji, ovaj pojam će skoro postati sinonim za takozvanu djelotvornu ljubav ili agape ljubav – najviši stupanj ljubavi prema drugome i svijetu oko sebe.

21 Marita, Brčić. *Socijalna solidarnost u Europskoj uniji; Zaboravljena pretpostavka pravednog društva*, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Splitu, Filozofski fakultet u Splitu, 2/3, 2009/2010, str. 99.

22 Špiro, Marasović. *Porijeklo i sadržaj pojma "solidarnost", Bogoslovska smotra*, Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2004, 74(2), str. 355.

menu nakon Francuske revolucije, u kršćanskoj teologiji, ovaj pojam će skoro postati sinonim za takozvanu djelotvornu ljubav ili *agape* ljubav – najviši stupanj ljubavi prema drugome i svijetu oko sebe. Drugim riječima to je kršćanski ideal života prema Isusovim zapovijedima. No, ne treba zaboraviti i činjenicu da je pojedinac/ka otvoren/a, osim ljubavi prema drugome, i prema vlastitom interesu. U tom kontekstu se mogu razlikovati “mehanička” i “organska” solidarnost kojima korespondiraju i dva oblika društva (da li je riječ o “zajednici” ili o “društvu”). Mehanička solidarnost izvire iz kolektivne svijesti malih socijalnih grupa unutar kojih se provodi zajednički život a koji ne jamči individualnost pojedinca/ke, dok se organska solidarnost u konačnici temelji na poštivanju dostojanstva ljudske osobe i njezine individualnosti.²³

Neki teoretičari među kojima je i D. Lozina, jedan od istaknutijih autora o ovoj temi, razlikuju prirodnu i moralnu solidarnost, drugi pak prirodnu i društvenu a može se razlikovati i negativna te pozitivna solidarnost.²⁴ Ako se uzme u obzir bilo koji od navedenih oblika solidarnosti u konačnici je potrebno precizirati kako i na koji način se ostvaruje sama podrška nositeljima solidarnosti. Stoga se mogu razlikovati tri vrste solidarnosti: verbalna, djelatna i organizirana tj. institucionalizirana solidarnost.

Verbalna solidarnost može biti – i često jeste – tek deklarativna. Ona ništa ne košta i ne preuzima na sebe bilo kakav rizik te je zato najprikladnija za područje političke, rasne, socijalne i sličnih nepravdi gdje je solidariziranje ustvari nemoguće, ali će izazvati određenu reakciju od strane vladajućih struktura zbog kritike upućene upravo na njihovu adresu. Tako se na nedavnom zasjedanju lidera EU na temu migranata mogla čuti izjava kako “mi nismo otok, moramo biti spremni suočiti se s izazovom i istodobno ostati lojalni našim vrijednostima i zaštiti naših građana... uspjeli smo u pronalasku europskog rješenja i načina rada u suradnji... i drago nam je da smo po prvi put uspjeli u tome da imamo migrantske centre izvan EU... tražili smo zaštićene zone, tzv. ‘centre pristajanja’ izvan Europe”, a u međuvremenu je libijska obalna straža, za čiju opremu i pomoć se planira izdvojiti još europskog novca, priopćila kako se u moru

23 Špiro, Marasović. *Porijeklo i sadržaj pojma “solidarnost”*, Bogoslovska smotra, Katolički bogoslovni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2004, 74(2). str. 371.

24 Duško, Lozina. *Neke napomene uz pojam solidarnosti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Pravni fakultet Zagreb, br. 3-4, 1987, str. 564.

nedaleko od Tripolija utopilo stotinu ljudi.²⁵

Mnogo zahtjevnija je djelatna solidarnost u kojoj nije dovoljno samo se javno solidarizirati sa siromasima nego se pri tome treba udijeliti i adekvatna materijalna pomoć koja je konkretna i realno moguća. Spomenimo

samo pakete pomoći od Crvenog križa/krsta tijekom posljednjeg rata, prikupljanje sergije za pomoć žrtvama razornog cunamija, tzv. "Jelo na kotačima" u organizaciji Kruha sv. Ante i mnoga druga u organizaciji Dobrotvora ili La Benevolencije.

Treći oblik koji je, možda i najzahtjevniji, pojavljuje se iz realne potrebe da se na neki način pomire realna opasnost prenaplaćavanja pojedine osobe (individualizma) ili društva (komunizam) kroz stvaranje institucije ili organizacije koja će biti mehanizam kontrole.²⁶ Dobro organizirani sustavi (npr. zdravstveno i mirovinsko osiguranje) u sebi moraju sadržavati socijalno osjetljivu društvenu politiku koja će ovisiti o dovoljnom broju onih koji čine tzv. "kritičnu masu" koja ima svijest i opredjeljenje da budu solidarni.²⁷

Definicije solidarnosti

Pojam solidarnosti ima različita određenja i polazišta pa je teško dati preciznu definiciju. Promatrana sa psihološko-teleološke strane ona je osjećaj koji na okupu drži pripadnike određene zajednice kao preduvjet za realizaciju određenih interesa, ciljeva ili vrijednosti. Ako se promatra sa etičko-teleološke strane onda se radi o moralnom fenomenu koji postaje uvjet za ostvarenje određenih zajedničkih ciljeva, težnji i interesa. Normativno-sociološka definicija polazi od razumijevanja da je solidarnost realni društveni odnos koji pred sudionike postavlja određene zahtjeve. Stoga se može reći

25 Zaključci maratonskog zasjedanja lidera EU o migrantima, <http://ba.n1info.com/a269688/Vijesti/Vijesti/Zakljucici-maratonskog-zasjedanja-lidera-EU-o-migrantima.html> (22.08.2018.)

26 Špiro, Marasović. *Porijeklo i sadržaj pojma "solidarnost"*, Bogoslovska smotra, Katolički bogoslovni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2004, 74(2). str. 371.

27 Ibid.

Mnogo zahtjevnija je djelatna solidarnost u kojoj nije dovoljno samo se javno solidarizirati sa siromasima nego se pri tome treba udijeliti i adekvatna materijalna pomoć koja je konkretna i realno moguća

da prava definicija pojma solidarnosti zahtijeva uvažavanje svih navedenih elemenata i u konačnici bi mogla glasiti: da je to društveni odnos u ograničenoj skupini, utemeljen na emocionalnom stavu zajedništva, unutar kojeg sudionici usklađuju svoje interese, težnje i aktivnosti. Drugim riječima, pojednostavljeno rečeno, solidarnost predstavlja odgovornost jednog za sve i svih za jednoga.²⁸

Praktična primjena solidarnosti

Svaka zajednica na svoj način prakticira solidarnost i utemeljenje nalazi ili u religijskim ili filozofijsko-pravnim tradicijama. Bilo da je riječ o objavljenim istinama vjere ili primjerima dobre prakse velikana religijskih tradicija, bilo da su u pitanju institucije religijske prakse ili je u pitanju stil života nekog/e pojedinca/ke, vidljiv je osjećaj za solidarnost prema onima koji to nužno trebaju, a po-

Na solidarnost potiče i tzv. zlatno pravilo koje već više od tri tisuće godina predstavlja jezgru etičke poruke svih svjetskih religija, kultura i naroda.

gotovo prema onima koji su gurnuti na marginu. Svetopovijesno naslijeđe monoteističkih religija u svojim svetim knjigama baštini poruke solidarnosti koja se promiče kroz specifične obredne prakse ili kroz dobrotvorne

prakse zajednice. Najčešće praktičnu primjenu solidarnosti možemo vidjeti u brizi za sužnje u zatvorima, siromašne, stradale u prirodnim i ratnim katastrofama i drugo. Na solidarnost potiče i tzv. zlatno pravilo koje već više od tri tisuće godina predstavlja jezgru etičke poruke svih svjetskih religija, kultura i naroda. Od indijanskog poglavice, preko Talesa iz Mileta, Kanta, Konfucija, Mahapharate, Biblije, Talmuda do hadisa i Deklaracije o svjetskom etosu.²⁹

O solidarnosti kao neizostavnom dijelu praktičnog života religijskih tradicija i društva općenito svjedoče brojni propisi i običaji. Tako se mogu naći propisi Talmuda o zabrani kupljenja čitavog uroda s polja jer jedan mali dio mora ostati za siromahe. Isusov nalog apostolima, ali i svim vjernicima kasnije, da trebaju vršiti *zapovijed ljubavi*. Davanje *sadake* i *zekata* vjernicima muslimanima propisanim na

28 Duško, Lozina. *Solidarnost – stožerni pojam katoličkog socijalnog nauka*, Pravni vijesnik, 34 (1), Pravni fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, 2018, str. 84-86.

29 Alen, Kristić (ur.), *Svjetski etos pod svjetskim krovom: priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 113-114.

više mjesta u Kur'anu od kojih je barem njih dvadeset spomenuto skupa sa obvezom obavljanja dnevnih molitvi – namaza. Potreba da se stvori dobra *karma* kako bi se prije postiglo savršenstvo (spasenje) u hinduizmu. Odnos prema svim bićima kako naređuje takozvani *Osmerostruki put* u budizmu, zalaganja različitih društvenih pokreta za mir u svijetu.³⁰ Ideja *svjetskog etosa* koja u svome programu od svakoga traži da se ponaša u skladu s ljudskošću i da se sa svakim čovjekom postupa ljudski, da stvaramo kulturu nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom, kulturu solidarnosti i pravednog gospodarskog poretka, kulturu tolerancije i života u istinoljubivosti te kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškaraca i žena.³¹

Kako navedene tvrdnje ne bi ostale negdje u zraku i kako bi se skepticima iz ruku izbio i zadnji argument, potrebno je navesti nekoliko primjera iz svakodnevnog života ljudi koji su na pravi način razumjeli solidarnost i konkretizirali je kroz djelovanje. Dogodilo se “čudo” u vrijeme Francuske revolucije kada su vojnici odustali od napada na nevine haićanske robove i po cijenu vlastitog života jer su ih čuli kako pjevaju njihove pjesme (*La Marseillaise*) koje izražavaju ono za što su se borili: bratstvo, jednakost i slobodu.³² Događaj koji se zbio 2015. godine, u Oslu, kada su tisuće muslimana, načinivši ljudski štit oko sinagoge u tom gradu, iskazali svoju solidarnost i osudu napada na sinagogu u Danskoj koji se dogodio nekoliko dana prije toga.³³ Događaj na trgu Tahrir, kada su kršćani riskirali život napravivši zid od svojih tijela štiteći muslimane koji su se molili usred žestokih sukoba prosvjednika i Mubarakovih pristalica za vrijeme tzv. Arapskog proljeća.³⁴ Ne moramo ići u svijet da pronađemo takve primjere. Prisjetimo se samo onih dobrotvora koji su pred bajramske praznike otplatili dug ljudi u okolici

30 Heinrich, Pompey. *Solidarität in anderen Weltreligionen*, Caritas: Jahrbuch des deutschen Caritasverbandes, Freiburg, Albert-Ludwigs-Universität, 2000, str.27-30.

31 Alen, Kristić. (ur.), *Svjetski etos pod svjetskim krovom: priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 138-150.

32 Srećko, Horvat. *Radikalnost ljubavi*, Fraktura, Zaprešić, 2016, str.18-19.

33 Norveški muslimani štite sinagoge, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/norveski-muslimani-stite-sinagoge> (23.08.2018.)

34 Srećko, Horvat, *Radikalnost ljubavi*, Fraktura, Zaprešić, 2016, str. 12.

Visokog.³⁵ Čuli smo o velikom broju konkretnih akcija materijalne podrške da se naprave bogomolje drugih konfesija da poslodavac/ka plati ljetovanje svojim uposlenicima, a da ne govorimo o veličini onih koji su položili i svoj život kako bi zaštitili druge ljude u vremenu proteklog rata.

Na kraju potrebno je reći kako se solidarnost uopće ne iscrpljuje u onoj mjeri u kojoj je to potrebno. Iako je riječ o trajnoj težnji koja svojom realizacijom osigurava pravednost i osjećaj sigurnosti, društvene strukture kroz politiku ne uspijevaju konkretizirati njezine zahtjeve. Svjesno ili ne, politika ostaje na površini, uređujući ovu oblast samo kozmetički, rekli bismo samo holivudski, bez zadiranja u njezinu bit. Stotine dokumenata propisuju ali ne odgajaju nove generacije za osjećaj solidarnosti na način koji bi trebalo. Dati nekome novac ne znači i dati zagrljaj onome kome je potrebna ljudska blizina. Znati prepoznati potrebu drugoga je umijeće življenja na ovome svijetu a ne teorija koju stvara europska politička uljudba.

Literatura:

1. Brčić, Marita. *Socijalna solidarnost u Europskoj uniji*; Zaboravljena pretpostavka pravednog društva, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Splitu, Filozofski fakultet u Splitu, 2/3, 2009/2010.
2. Horvat, Srećko. *Radikalnost ljubavi*, Zaprešić, Fraktura, 2016.
3. Kristić, Alen. (ur.), *Svjetski etos pod svjetskim krovom: priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
4. Lozina, Duško. *Neke napomene uz pojam solidarnosti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Pravni fakultet Zagreb, br. 3-4, 1987.
5. Lozina, Duško. *Solidarnost – stožerni pojam katoličkog socijalnog nauka*, Pravni vijesnik, 34 (1), Pravni fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, 2018.
6. Marasović, Špiro. *Porijeklo i sadržaj pojma "solidarnost"*, Bogoslovska smotra, Katolički bogoslovni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2004.

35 Visoko: Nepoznata djevojka otplatila dugove u radnjama, (<http://ba.n1info.com/a169886/Vijesti/Vijesti/Visoko-Nepoznata-djevojka-otplatila-tudje-dugove-u-radnjama.html>), (23.08.2018.)

7. Pompey, Heinrich. *Solidarität in anderen Weltreligionen*, Caritas: Jahrbuch des deutschen Caritasverbandes, Freiburg, Albert-Ludwigs-Universität, 2000.

8. Zetić, Dražen. *Diskurs o "kulturi" solidarnosti*, Nova prisutnost III/2 (2005), Zagreb, Kršćanski akademski krug, 2005.

Internet izvori:

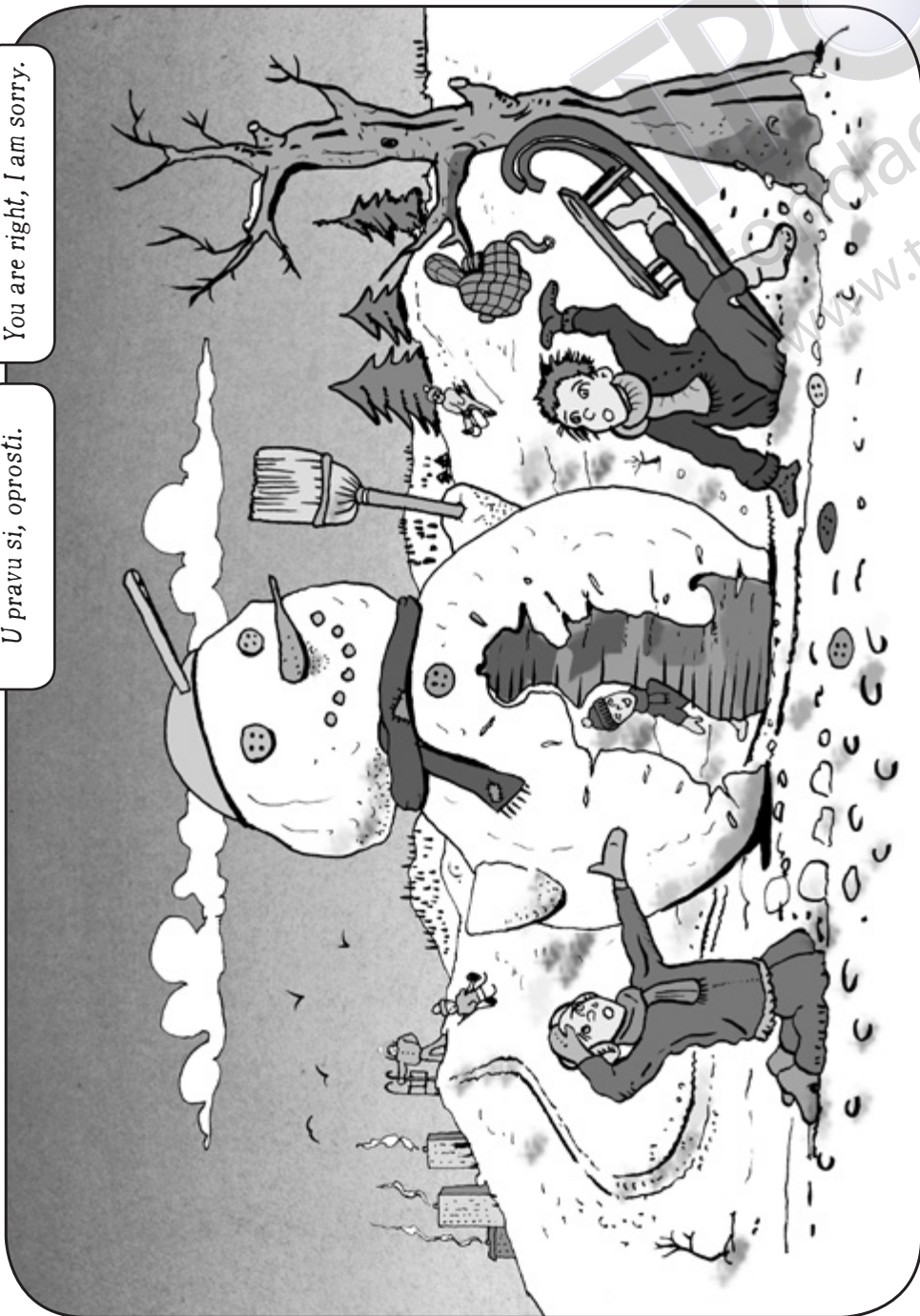
1. Norveški muslimani štite sinagoge, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/norveski-muslimani-stite-sinagoge>

2. Visoko: Nepoznata djevojka otplatila dugove u radnjama, <http://ba.n1info.com/a169886/Vijesti/Vijesti/Visoko-Nepoznata-djevojka-otplatila-tudje-dugove-u-radnjama.html>.

3. Zaključci maratonskog zasjedanja lidera EU o migrantima, (<http://ba.n1info.com/a269688/Vijesti/Vijesti/Zakljucci-maratonskog-zasjedanja-lidera-EU-o-migrantima.html>)

You are right, I am sorry.

U pravu si, oprostí.

U PRAVU SI, OPROSTI

**Fra Ivan
Nujić**

Franjevac je Bosne Srebrene. Rođen je u Derventi 1971. godine. Nakon Franjevačke klasične gimnazije u Visokom, završio je studij teologije na Univerzitetu u Strazburu 1998. godine, a studij hrvatskog i francuskog jezika i književnosti na Sveučilištu u Zagrebu 2005. godine, od kada predaje u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom.

Čini se da je u našoj kulturi, nažalost, želja za osvetom dublje ukorijenjena u individualnoj i kolektivnoj svijesti nego želja za praštanjem. I u našoj usmenoj predaji, od Marka Kraljevića pa do Hasa-naginice, revanšizam i osveta se percipiraju kao očekivani ishodi međuljudskih sukoba, dok se opraštanje uglavnom smatra slabošću. U stvarnosti je posve drugačije: iako izgleda kao junak/inja, osvjetnik/ca djeluje nagonski, dok onaj/a tko odabire put praštanja mora otkriti i osloboditi veću snagu kojom će pobijediti sebe, svoje i tuđe predrasude, poluistine i društveni pritisak. Psiholozi kažu da izvinjenje, ako je iskreno, može zaliječiti doživljeno poniženje i dovesti nas do oprosta koji je toliko potreban za pročišćenje pamćenja.³⁶

Zašto nam je toliko teško reći oprost, u pravu si? Šta nas priječi? Gubimo li nešto? Ili se samo bojimo da ćemo biti manje prihvaćeni ili ismijani?

Od kajanja do oprosta

Svaki govor o praštanju podrazumijeva narušavanje međuljudskih odnosa: netko je nekoga uvrijedio, nanio mu/joj zlo ili nepravdu, odnosno prouzročio patnju. Čovjek međutim pristaje činiti zlo nadajući se dobru, čini ga iz uvjerenja da se brani od zla ili iz straha pred zlom koje mu/joj prijeti. Nanošenje zla se najčešće motivira

36 Aaron Lazare, *Go Ahead, Say you're Sorry*, <https://www.psychologytoday.com/us/articles/199501/go-ahead-say-youre-sorry> (14.8.2018.)

i legitimira strahom, a strah se hrani fantazijama pri čemu počinitelj/ica ostaje slijep/a za zlo koji čini.³⁷ I strah i fantazija su iracionalni mehanizmi, tako da zlo lako izmiče razumskoj kontroli. Ovi-

Kao što za mir nije dovoljno odsustvo rata, tako i za ponovnu uspostavu zajedništva između počinitelja/ice i žrtve nije dovoljno zadovoljenje pravde.

sno o tome koliki je stupanj nanošenja zla, međuljudski odnosi mogu biti narušeni ili potpuno uništeni. Kao što za mir nije dovoljno odsustvo rata, tako i za ponovnu uspostavu zajedništva između počinitelja/ice i žrtve nije dovoljno zadovoljenje pravde.³⁸ Potrebno je nešto više odnosno da i počinitelj/ica i žrtva prođu kroz proces izliječenja odnosa, uključujući prihvaćanje krivnje, kajanje, izvinjenje, oprost, praštanje, pomirenje, stvarni zagrljaj.³⁹

Lijepu ilustraciju toga procesa nalazimo u biblijskoj/kur'anskoj priči o Josipu/Jusufu koga su rođena braća prodala u ropstvo. Kao rob u Egiptu nije sanjao o osveti nego strpljivo čekao i dočekao trenutak susreta s braćom koju je glad natjerala dođu i kupe žita upravo od njega – svoga brata – koji se u međuvremenu oslobodio ropstva i postao, recimo tako, ministar robnih rezervi. Braća koja su mu nanijela nepravdu ga nisu prepoznala, ali je on prepoznao njih. Inicijativa za pomirenjem potekla je s njegove strane, a braća su se pokajala i zamolila za oprost na što je Josip/Jusuf već bio spreman – svjestan da nema druge braće osim one koja su ga izdala. Praštanjem i pomirenjem otvoren je prostor za njihov kvalitetniji odnos. Nakon zagrljaja s braćom, Josip/Jusuf ih je pozvao da se sa svojim obiteljima nasele u Egiptu i tako se zauvijek spasu od gladi. Pozitivan ishod ovoga procesa ozdravljenja narušenih odnosa bio je moguć zato što je Josip/Jusuf u sebi prošao trostruki put oslobođanja od zla koje mu je naneseo: oprostiti znači osloboditi se od samosažaljenja, zatim odvojiti (razlikovati) počinitelja/icu od zla koje je počinio/la te napokon oprostiti počinitelju/ici – osloboditi

37 Miroslav, Volf. *Oprost, pomirenje i pravda. Kršćanski doprinos mirnijem društvenom okruženju*, u: *Oprost i pomirenje – izazov Crkvi i društvu. Zbornik radova s međunarodne konferencije*, Hrvatski Caritas/Franjevački institut za kulturu mira, Zagreb-Split, 2002, str. 23-24.

38 Ibid, str. 27.

39 Ibid, str. 28-32.

ga/ju iz svojih ruku.⁴⁰ Gledano tako, kajanje i opraštanje su neodvojivi dijelovi jednoga te istoga procesa izliječenja narušenih odnosa u kojemu su svi na dobitku. Kajanjem i opraštanjem izliječeni odnosi otvaraju prostor za život dostojan čovjeka.

Opraštanje – istina koja oslobađa

Do kajanja i praštanja koje oslobađa nećemo nikada doći budemo li slijepo i tvrdoglavo ustrajavali na vlastitim, parcijalno shvaćenim, prešućenim, zaobiđenim i egocentričnim “istinama” o stvarnosti koja nam se dogodila. Mnogo je izvjesnije da će se oslobođenje dogoditi po praštanju jednih drugima. Međutim, praštanje nije jednokratni čin, jer nakon uvreda ostaju

Do kajanja i praštanja koje oslobađa nećemo nikada doći budemo li slijepo i tvrdoglavo ustrajavali na vlastitim, parcijalno shvaćenim, prešućenim, zaobiđenim i egocentričnim “istinama” o stvarnosti koja nam se dogodila.

ožiljci. O tome je papa Franjo govorio u Sarajevu 6. juna 2015. godine. Pozivajući na opće praštanje i pomirenje odnosno “oživljavanje sjećanja radi stvaranja mira”, istaknuo je da ne smijemo zaboraviti zla koja su nam nanesena odnosno koja smo oprostili.⁴¹ Naprotiv, sjećajući ih se, uvijek im i iznova pristupamo s osjećanjem praštanja i tako čistimo svoje pamćenje od opasnosti da nas iznova ne zahvati mržnja. Dakle, pamćenje mora biti u službi opraštanja, a opraštanje je proces koji traje: pamtimo da bismo opraštali, a opraštamo da bismo bili slobodni.

Velika istina o “opraštanju koje oslobađa” skriva se i u riječima našega jezika. Riječi *opraštanje* i *oprostenje* potječu od pridjeva *prost/a* koji ima nekoliko značenja: *nepristojan/a* i *jednostavan/a*, zatim – kod Slovenaca – *besplatan/a*, a u našim starim izrekama i stihovima – npr. *Prosta mu duša!* ili: *Prosto zrakom ptica leti* – i *slobodan/a*, *oslobođen/a* (od duga), *oprosten/a*. Nešto od toga nalazimo u pridjevima *priprost/a* i *prostodušan/a* – onaj/a komu/joj je

40 Ante, Vučković. *Struktura zla i oprost*, u: *Praštanje. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija*, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Konferencije franjevačkih provincijala, ofm/Komisija za pravdu, mir i ekologiju Vijeća franjevačkih zajednica, Split-Sinj, 1995, str. 28-29.

41 Papa Franjo, *Papin govor u katedrali*, Katolički tjednik, Sarajevo, XVI (XXXVIII), br. 23, str. 14.

duša *slobodna* od zle nakane. Svoje porijeklo *prost/a* vuče od prefiksa *pro-* u smislu: naprijed, sprijeda (kao u *proći*), i glagola *stati*, pa bi mu značenje bilo *onaj/a koji/a stoji naprijed*, odnosno *koji/a stoji sam/a*.

Dakle, pamćenje mora biti u službi opraštanja, a opraštanje je proces koji traje: pamtimmo da bismo opraštali, a opraštamo da bismo bili slobodni.

kon, lijep je i arabizam *halaliti* od riječi *halal* – ono što je dopušteno, pa stoga i blagoslovljeno. Tko *halali*, otvara se Božjem blagoslovu. Tko oprašta zaslužuje da mu/joj se oprost.

Naš jezik koristi i riječi *izviniti se* i *izvinjenje*, koje potječu iz ruskog jezika, odnosno od imenice *vina* – krivnja, koja se kod nas sačuvala u riječima *vinovnik/a* – krivac, i *nevin/a* – nekriv/a. Napo-

Opraštanje – iskorak slobodnog/e i odgovornog/e pojedinca/ke

U ratu se često događalo da nepravda bude istodobno nanesena velikom broju ljudi. Cijela naselja, ponekad i cijeli narodi, kolektivno su doživjeli nepravdu. Očekivali bismo da i praštanje bude kolektivno, ali to jednostavno nije moguće. Iluzorno je očekivati da baš svi članovi jedne skupine oproste nepravdu koja im je nanesena. Napor je to koji započinje i završava na osobnoj razini. Svaki/a pojedinac/a, svatko za se, prolazi (ili ne prolazi) putem *katarze* – očišćenja emocija i samooslobađanja od mržnje i zlopamćenja, odnosno putem osposobljavanja za normalan život u slobodi. Opraštanje je uvijek rezultat osobnog napora pojedinca/ke ne može se nekoga opunomoćiti da za drugoga/u oprost.

Opraštanje je također izraz vrlo velike odgovornosti pojedinca/ke prema samome/oj sebi jer njime se osoba potvrđuje kao slobodno biće, oslobađa se(be) od zla odnosno osposobljava se za život u slobodi. U konačnici, čovjek se opraštanjem očovječuje odnosno humanizira, a ljudi se uljuđuju, kultiviraju.

Napokon, svjesno opraštanje je i socijalno vrlo odgovoran čin jer podrazumijeva rehabilitaciju, odnosno prihvaćanje “protivnika/ce”, onoga/e koji/a “nam” je nanio/la nepravdu, kao sebi ravnog/e, kao partnera/ice. Time se otvara nova mogućnost za komunikaciju, povjerenje, solidarnost i svaki drugi aspekt djelovanja čovjeka kao socijalnog bića okrenuta budućnosti.

Opraštanje – jedini put

Iskustvo praštanja kao samooslobađanja i oslobađanja drugoga/e – vidjeli smo – diskretno je utkano u naš jezik odnosno riječi kojima se izražavamo. Prolazeći kroz to iskustvo čovjek vrlo intimno doživljava sebe kao slobodno biće, a praštanje kao odgovoran i svjestan napor kojim se ta unutarnja sloboda stječe i potvrđuje. Zagledamo li se iz bližega, uvidjet ćemo da na raspolaganju imamo dva glagola svršeni *oprostiti* i jedan trajni *oprašitati*. Prvim se glagolska radnja izriče kao jednokratana, pojedinačan, neponovljiv čin, cilj i rezultat. Drugim kao trajan, nikada završen proces, put koji je u stvarnosti sastavljen od mnogo zasebnih koraka.

Na tom putu redovito se pojavljuju naizgled nepremostive teškoće subjektivne ili objektivne naravi, postavljene tako da priječe dolazak do cilja. Ne mogu oprostiti jer nemam snage, to me ponižava kao čovjeka, imam ponos, plašim se nove nepravde, druga strana uopće ne traži oprostjenje, itd. Takvi argumenti imaju težinu i ne treba ih apriori odbacivati, ali nipošto ne smiju biti presudni jer bi to onda značilo pristanak na sudjelovanje u začaranom krugu zla, pristanak na poraz čovječstva u sebi i drugome/j, odnosno odustajanje od težnje za (samo)oslobađanjem – humaniziranjem sebe i svijeta oko sebe.

I zato, koliko god opraštanje izgledalo kao poniženje, neusporedivo je časnije od bilo kakve osvete. Koliko god izgledalo kao slabost, opraštanje je znak i izvor nevjerojatne unutarnje energije. Koliko god se činilo da se pozitivna promjena u narušenim međuljudskim odnosima može bolje postići na neke druge načine, upravo je praštanje jedina Istina – ona koja nas može osloboditi.

Literatura:

1. Vučković, Ante. *Struktura zla i oprost*, u: *Praštanje. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija*, Split-Sinj, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Konferencije franjevačkih provincijala, ofm/Komisija za pravdu, mir i ekologiju Vijeća franjevačkih zajednica, 1995.

2. Volf, Martin. *Oprost, pomirenje i pravda. Kršćanski doprinos mirnijem društvenom okruženju*, u: *Oprost i pomirenje – izazov Crkvi i društvu. Zbornik radova s međunarodne konferencije*. Zagreb-Split, Hrvatski Caritas/Franjevački institut za kulturu mira, 2002.

Internet izvori:

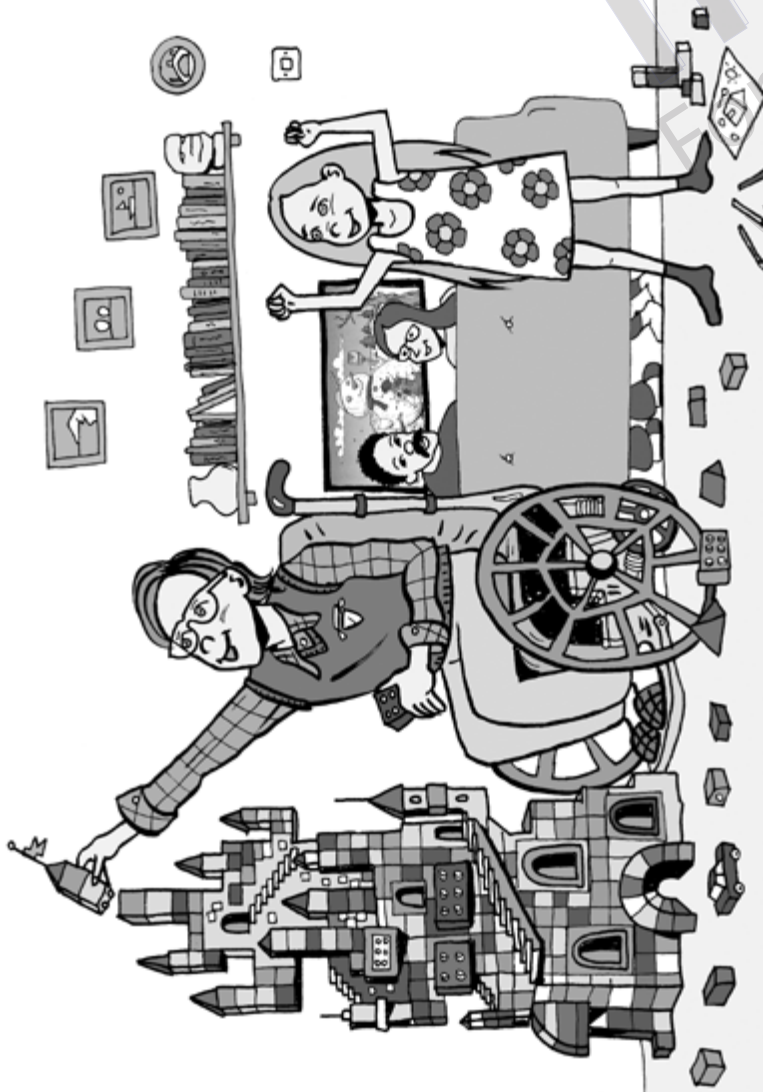
1. Aaron, Lazare, *Go Ahead, Say you're Sorry*, <https://www.psychologytoday.com/us/articles/199501/go-ahead-say-youre-sorry>

2. Papa Franjo, *Papin govor u katedrali*, Katolički tjednik, Sarajevo, XVI (XXXVIII), br. 23 (14.06.2015.) <http://www.papa.ba/hr/press/govori/govor-papa-franje-u-sarajevskoj-katedrali-izrecen-uzivo>

Vjerujem u tebe, ponosim
se tobom.

I believe in you, you make
me proud.

VJERUJEM U TEBE

**Sanela
Mesihović**

Rođena je u Mostaru 1974. godine. Uspješno je diplomirala 2002. godine na Građevinskom fakultetu u Mostaru i od tada je uposlenica Srednje građevinske škole u Mostaru. Pored činjenice da je profesorica građevinske grupe predmeta, ujedno je i direktorica pomenute škole. Pored pedagoškog rada, posjeduje zavidno iskustvo rada u neformalnom obrazovnom sektoru. Članica je nekoliko obrazovnih i mirovnih inicijativa u Bosni i Hercegovini.

Šta znači kada nekom iskažemo vjeru u nju/njega,

njegove/njene sposobnosti, talente i ako mu/joj stavimo do znanja da može postići nešto, da treba pokušati, ne odustati? Riječi ohrabrenja su nam svima potrebne kada osjetimo da nemamo snage, izgubimo vjeru u svoje sposobnosti ili ih uopće ne prepoznamo. Ohrabriti nekoga se može učiniti jednostavnim, ali da bi to imalo pravi odjek potrebno se potruditi i imati ustrajnost. Ross MacCammon, kolumnista magazina *Entrepreneur* smatra da motivirati možemo bilo koga, ali ohrabriti možemo samo onu osobu u koju vjerujemo, odnosno za koju vjerujemo da je sposobna nešto postići. Zato ohrabrenje podrazumijeva odgovornost osobe koju ohrabrujemo, ali i nas samih. O ohrabrenju i motivaciji se, u zadnje vrijeme, najviše govori u poslovnom svijetu i liderstvu, a pri tome se zaboravlja koliko su važni ohrabrenje i podrška osoba koje nas odgajaju odnosno roditelja nastavnika.

Najveći uticaj u ranoj fazi razvoja ima porodica jer dijete od rođenja ovisi o

njoj i tu zadovoljava potrebe. Zato je izuzetno važno da djeca od članova porodice u najranijem uzrastu, ali i školskoj i adolescentnoj dobi, dobivaju mnogo topline, ljubavi, podrške i vjere u njihove sposobnosti. Na taj način, odrastaju u zdrave, sretne i društveno

Motivirati možemo bilo koga, ali ohrabriti možemo samo onu osobu u koju vjerujemo, odnosno za koju vjerujemo da je sposobna nešto postići.

korisne članove zajednice. Zdrav odnos u porodici će razviti empatiju, poštenje, samostalnost, ljubaznost, samokontrolu i zdravu želju za napretkom i uspjehom. Odnos s roditeljima se odražava na ponašanju djeteta. Međutim, roditelji su često u nedoumici koji je to stav najispravnije zauzeti i kako odgajati dijete da bi ono izraslo u zdravu, sretnu, čestitu i produktivnu osobu.

Ako se osvrnemo na vlastito iskustvo prisjetit ćemo se da su nas najviše motivirali nastavnici koji su imali prijateljski odnos prema nama, ohrabivali nas i onda kada se činilo da nismo dorasli nekom zadatku.

inberg je u principima dobrog roditeljstva posebno istaknuo važnost vlastitog primjera, dosljednosti, poticanja neovisnosti i poštovanja.¹ Na ovakav način roditelj/ica pokazuje da mu/joj je stalo i ono što govori djelom pokazuje, a istovremeno ohrabruje dijete da samo radi, da se pokušava iskazati i ne odustaje. Međutim, roditelji su samo jedna karika u lancu faktora koji mogu dovesti do toga da dijete postane dobar, neovisan, samouvjeren i u svakom smislu ostvaren čovjek. Druga jako bitna karika su odgajatelji, odnosno prosvjetni radnici.

Pozitivan i topao odnos između učitelja/ice odnosno nastavnika/ce i učenika/ce ima pozitivne i dugotrajne efekte na učenikov/cin socijalni i akademski razvoj. Ako se osvrnemo na vlastito iskustvo prisjetit ćemo se da su nas najviše motivirali nastavnici koji su imali prijateljski odnos prema nama, ohrabivali nas i onda kada se činilo da nismo dorasli nekom zadatku. Također, pamtimo ako se neki/a nastavnik/ca zauzeo/la za nas kod drugih nastavnika ili roditelja. Postoje brojni primjeri podrške koju nastavnici mogu pružiti učenicima, a jedan od načina je i pokazati razumijevanje dok se učenici ne snađu u novoj situaciji.

Psiholozi i pedagozi razvijaju različite pedagoške i odgojne pristupe koji su najpogodniji u određenom kulturološkom kontekstu jer su i odgoj i obrazovanje duboko uronjeni u kulturu jednog naroda, a istovremeno su i refleksija te kulture. Laurence Ste-

1 Steinberg, Laurence. *The Ten Basic Principles of Good Parenting*, www.webmd.com (4.8.2018.)

Priča o Lari i Majdi

Lara, učenica prvog razreda srednje škole prešla je u drugu školu jer su se njeni roditelji preselili u drugi grad zbog posla. Većina nastavnika u novoj školi poželjela joj je dobrodošlicu i ostalim učenicima savjetovala da prihvate kolegicu i pomognu joj. Nastavnica Majda je, tumačeći novo gradivo, često posmatrala novu učenicu i kada primijeti da je ne može pratiti davala je pojašnjenja nakon kojih je Lara ravnopravno s ostalima bila uključena u ostatak predavanja. Ova dodatna pojašnjenja i ponavljanje starog gradiva su imala pozitivan efekat i na ostale učenike jer im je pomoglo da se podsjetite na bitne detalje koje su možda propustili savladati tokom prethodnih časova. Nastavnica Majda je također zamolila naprednije učenike u razredu da na nekoliko dana ustupe svoje sveske i ostale materijale novoj učenici te joj je tako olakšala i ubrzala proces prilagođavanja u novoj sredini. Lara je ostvarila zapažene rezultate u školi i kasnije na fakultetu. U više navrata je istakla da je profesorica Majda odigrala važnu ulogu u njenom obrazovanju jer je pružila podršku kada je najviše trebala.

Nastavnica Majda je pokazala malo više brige za svoju novu učenicu što ju je motiviralo da ne posustane i uspješno nastavi školovanje. Istraživanja pokazuju da briga koju nastavnici pokazuju prema učenicima pomaže u rješavanju mnogih problema u školi, pa čak utječe i na smanjenje broja izostanaka s nastave te da učenici pokazuju veći interes za rad.¹

Nastavnici kojima je u fokusu učenik/ca (npr. pristup koji pokazuje osjetljivost na individualne razlike među studentima, uključuje učenike u donošenje odluka i vodi računa o učenikovim/cinim razvojnim, ličnim i društvenim potrebama) mnogo su više motivirali učenike, nego oni koji rjeđe primjenjuju ovakav pristup.²

Pozitivna iskustva koja djeca dobijaju iz toplog porodičnog i školskog okruženja ih uče da su vrijedni pažnje i voljeni što doprinosi da razviju pozitivno mišljenje o sebi. Iskustvom uspješne komunikacije sa drugima razvijaju samopouzdanje i vjeru u vlastite sposobnosti.

Stručnjak za marketing Mat Williams nudi šest načina ohrabrenja²

² Matt, McWilliams. *How to Encourage Other and Inspire your followers*, <https://www.matt-mcwilliams.com/how-to-encourage-others-and-inspire-your-followers/> (19.08.2018.)

koji su primjenjivi u svakoj oblasti života, a posebno u odnosu roditelja i nastavnika sa djecom:

1. Pokazati da nam je stalo – Roditelji to mogu pokazati tako što će pročitati neku knjigu koju dijete čita, slušati muziku koju sluša ili naučiti više o sportu ili hobiju kojim se bavi. To će biti dokaz da nam je uistinu stalo i da razumijemo.

Briga za Saru

Učenica Sara je iznenada završila u bolnici zbog nerazjašnjenog hormonalnog disbalansa. Razrednica Sena ju je dva puta posjetila i više puta kontaktirala telefonom da bi joj pokazala da brine i ponudila pomoć. Nakon Sarinog izlaska iz bolnice, razrednica je imenovala dva učenika iz razreda i dala im zadatak da u narednom periodu posjećuju učenicu Saru i pobrinu se da ona savlada propušteno gradivo. Učenici su nagrađeni za trud oko drugarice koja se oporavljala.

Mudra nastavnica Alma

Učenik Ahmo – kojeg su vršnjaci često maltretirali – je dobio upalu pluća. Razrednica Alma je potakla druge učenike da kupe poklone vezane za Ahmin hobi i posjete ga. Učenici su se tome suprotstavljali jer je su – a što pokazuje

Naše riječi su moćne. Kada nekome kažemo “Vjerujem u tebe” to može potaknuti osobu da se pokrene.

njihovo ranije ponašanje – smatrali da Ahmo ne zaslužuje njihovu naklonost i pažnju. Razredica ih je ipak uspjela ubijediti

i otišli su u posjetu. Kada je Ahmo ozdravio, vratio se na nastavu i kolege su pokazale drugačiji stav prema njemu. Uvidjeli su da raniji obrazac ponašanja nije jedini, da mogu biti fini prema svom kolegi i da im to pruža više zadovoljstva od šikaniranja.

2. Pokazati vjeru u osobu rječima – naše riječi su moćne. Kada nekome kažemo “Vjerujem u tebe” to može potaknuti osobu da se pokrene. Nastavnik/ca može odagnati strahove kod učenika tako što će im reći da vjeruje u njih. Roditelj/ica isto tako treba koristiti ove magične riječi češće i potaći dijete da se odvaži uraditi nešto za šta nije imalo hrabrosti do tada.

Iskusni nastavnik Zdravko

Učenik Alen je dobio zadatak iz tehničkog crtanja. Činilo mu se da sve njegove kolege imaju puno bolje razvijenu finu motoriku i mnogo više smisla za crtanje. Iskusni nastavnik Zdravko mu je pokazao crteže učenika prethodnih generacija, pri čemu je jedan urađen na početku prvog, a drugi na početku drugog razreda. "Pogledaj, ovo je napredak koji je Almir ostvario u prvoj godini. Tvoj sadašnji crtež je mnogo bolji nego Almirov, a ja vidim da je tebi jako stalo i da se puno trudiš. Siguran sam da će do kraja školske godine tvoji tehnički crteži biti barem jednako dobri koliko i crteži tvojih kolega."

3. Pokazati vjeru u osobu pisanom riječi – Roditelji zanemaruju važnost pisanih poruka. To može biti e-mailom, SMS porukom ili prosto napisano rukom. Napisana riječ djeluje snažno, jer dijete vidi riječi ohrabrenja i može im se vratiti kada mu zatreba podsjećanje da je roditelj/ica to rekao/la. Nastavnici to mogu raditi tokom ocjenjivanja pa pored ocjene napisati i paragraf kojim će ohrabriti dijete da nastavi dalje raditi.

Jasne tople poruke

Nastavnicu Jasnu vole svi učenici, iako im nije lako pisati pismene vježbe iz bosanskog jezika. Čak i kada ne dobiju najbolju ocjenu svi prvo pogledaju zadnji list rada da vide kakvu im je poruku ostavila nastavnica. Ona se uvijek potrudi da svakom/j učeniku/ci napiše poruku pohvale, ohrabrenja ili sugestije kako da popravi rad. Učenici to cijene i nastoje biti bolji sljedeći put. Kada god otvore zadnju stranu pismenog rada znaju da ih čeka topla riječ podrške.

4. Pohvaliti osobu pred drugim ljudima – Vrlo je važno da dijete čuje da smo ga/ju pohvalili pred drugima jer to ulijeva dodatni osjećaj povjerenja i vjere da može uraditi šta želi.

Pohvala za Mirzu

Učenik Mirza je prilično miran dječak i teško mu ide gradivo iz biologije. Nastavnica ga je pokušala ohrabriti na različite načine, ali to nije djelovalo na njega. Jednog dana je, na roditeljskom sastanku, odlučila javno posebno pohvaliti Mirzu koji je redovno zalijevao biljke u malom parku kojeg su napravili ispred škole za potrebe nastave biologije. Roditelji su mu saopštili da je javno pohvaljen i Mirza je sutra od nastavnice tražio novi zadatak, da se dokaže.

5. Povjeriti osobi zadatak – Na ovaj način dijete shvaća da su riječi ohrabrenja bile istinite i da se određenim zadatkom konkretno pokazuje vjera roditelja i nastavnika.

Povjerenje u Dinu

Učenik Dino nije baš discipliniran i često pravi nestašluke pa se razrednica brine kako će izaći na kraj s njim na ekskurziji. Druga nastavnica se dosjetila i rekla mu: “Dino, ti imaš puno utjecaja na sve učenike iz razreda. Dine ti se nastoje te oponašati. Smatramo da si odgovorniji od drugih, pa smo te mislile zamoliti da povedeš računa da drugi učenici ne prave nikakve izgrede kad nema nikog od nas odraslih. Znamo da samo tebi možemo povjeriti ovaj zadatak.” Dino je uz osjećaj vlastite važnosti pristao da im pomogne i pokaže kako je dorastao povjerenom zadatku.

6. Pomoći – To ne znači izvršavati povjereni zadatak ili dio zadatka, već pokazati da nam je stalo i staviti do znanja da nam se dijete može obratiti za savjet, razgovor i uputu.

Ajnin mozaik

Djevojčica Ajna je dobije zadatak da napravi mozaik od keramičkih pločica, na podlozi od šperploče. Nakon toga je kući došla neraspoložena jer misli da je nedorasla zadatku. Majka je upitala šta joj sve treba da bi napravila mozaik. Djevojčica je postepeno sama zaključila koji materijal joj je potreban nakon čega su otišle u prodavnicu keramike i nabavile sve što im treba. Idući u prodavnicu majka ju je podstakla da odabere temu, i ona se odlučila za leptira. Na putu kući zaključuju da moraju usitniti pločice, što su učinile odmah po povratku. Djevojčica je počela slagati mozaik sama, ali je znala da može računati na majku ako joj zatreba savjet. Prvo je postavila komade na šperploču bez ljepila, kako bi lako ispravila “greške” i promijenila ono što joj se ne sviđa. Nakon što je ideja poprimila finalne obrise, mama je pomogla djevojčici da zalijepi prvih par komadića i onda je pustila da sama radi ostajući u blizini kako bi mogla usmjeriti Ajnu ako bude potrebe.

Da bi djeci pokazali kako vjeruju u njih, roditelji mogu učiniti sljedeće:

- provoditi što više vremena sa djetetom uživajući u njegovom/njenom društvu

- pokazivati djeci nježnost, ljubaznost i ljubav
- stalno pokazivati djetetu da im je važno ono što radi
- razgovarati s djecom o svakodnevnom dešavanjima, ali i njihovim strahovima, očekivanjima, nadama, snovima...
- podsticati i ohrabrivati djecu u nastojanjima da nešto urade, bez obzira da li su u tome uspješni
- zabavljati se s njima što više
- podsticati ih da što samostalnije donose svakodnevne odluke
- postavljati granice kako dijete ne bi bilo izgubljeno u “bezgraničnom prostoru”
- dati im slobodu da se odvoje – uz postavljanje granica – te pružiti utjehu i pomoć kada djeci zatreba
- pomoći djeci da se osjećaju dobro u vlastitoj koži i vjeruju u svoje sposobnosti, ali i da znaju da u roditeljima uvijek imaju nekoga kome se mogu obratiti kada im zatrebaju savjet, pomoć i slično
- dati priliku djeci da se okušaju u mnogo stvari kako bi razvili što više vještina i prepoznali koje su im afiniteti.³

Da bi djeci pokazali kako vjeruju u njih, nastavnici mogu učiniti sljedeće:

- dobro poznavati materiju koju predaju i to raditi sa puno entuzijazma (ako učenici primijete da ne vladate materijom, ili da bez imalo interesa i volje radite svoj posao, to će kod njih sasvim sigurno izazvati odbojnost prema predmetu, a vjerovatno i vama kao osobi)
- postaviti visoka, ali realna očekivanja. Definirati koji su koraci da bi se do njih došlo. Kada učenik/ca ostvari svaki od tih “međuciljeva” pohvaliti ga/ju i nagraditi javnim priznanjem ili ocjenom
- pohvaliti ga/ju za svaki uspjeh i po mogućnosti poslati pozitivan feedback roditeljima
- nastojati, bez obzira na lične probleme, u učionici odnosno komunikaciji sa učenicima biti ljubazan/a i ugodan/a
- imati pravila koja su jednaka za sve i koja ćemo bez izuzetka poštovati – na ovaj način učenici imaju strukturu i granice unutar kojih znaju da moraju ostati
- dati učenicima osjećaj da i oni mogu odlučivati, npr. “Danas ćemo učiti o termoizolaciji. Da li biste radije da vam ja pričam svoja isku-

3 Kids Matter. *Family Relationships*, <https://www.kidsmatter.edu.au/mental-health-matters/social-and-emotional-learning/motivation-and-praise-good-to-be-me>, (17.8.2018.)

Dati im mogućnost da poprave svoje greške jer tako uče da je uredu biti nesavršen/a, ali da se sve može popraviti, ukoliko to želimo.

ko to želimo. Također, na ovaj način uče da je ljudima važno dati drugu priliku i razvijaju blizak odnos sa nastavnikom/com, što ih dodatno motivira⁴

Pitanje za razmišljanje

Ako nam dobra prijateljica uđe u kancelariju dok radimo nešto što je ograničeno rokom, vrlo obazrivo ćemo je prvo saslušati pa ćemo pokušati naći taktičan način da joj kažemo da nemamo baš puno vremena. Ako naše dijete uđe u prostoriju u kojoj pišemo izvještaj, veliki dio roditelja će reći nešto poput: "Molim te pusti me sada! Zar ne vidiš da radim?!" Trebamo se zapitati zašto naša radna kolegica zaslužuje da je tretiramo sa poštovanjem, ljubazno i pazeći da ne povrijedimo njene osjećaje, a naše dijete to ne zaslužuje.

Roditelji, prosvjetni radnici i odgajatelji trebaju poštovati djecu kao sva ljudska bića sa kojima živimo, radimo i družimo se. To što dijete ima deset godina i manje iskustva ne znači da je manje vrijedno od bilo koga od nas odraslih, ne znači da je manje sposobno, kreativno, inteligentno i talentovano ili da nema mišljenje koje je itekako važno. Svako dijete je ljudsko biće koje zavređuje da se čuje, da bude poštovano, da se vjeruje u njega/nju kao što poštujemo one koji više nisu djeca. Dužni smo se prema njima ponašati kao prema punopravnim ličnostima, a ne kao da su prevashodno djeca. Dužnost nam je da riječima, postupcima, tonom glasa i jezikom tijela djeci šaljemo poruku da ih volimo, poštujemo i vjerujemo da mogu uraditi sve što požele. Dužnost nam je da im kažemo "Vjerujem u tebe".

stva i ono što ja znam, ili ćete da skupa pogledamo film o tome?"

- Dati im mogućnost da poprave svoje greške jer tako uče da je uredu biti nesavršen/a, ali da se sve može popraviti, ukoli-

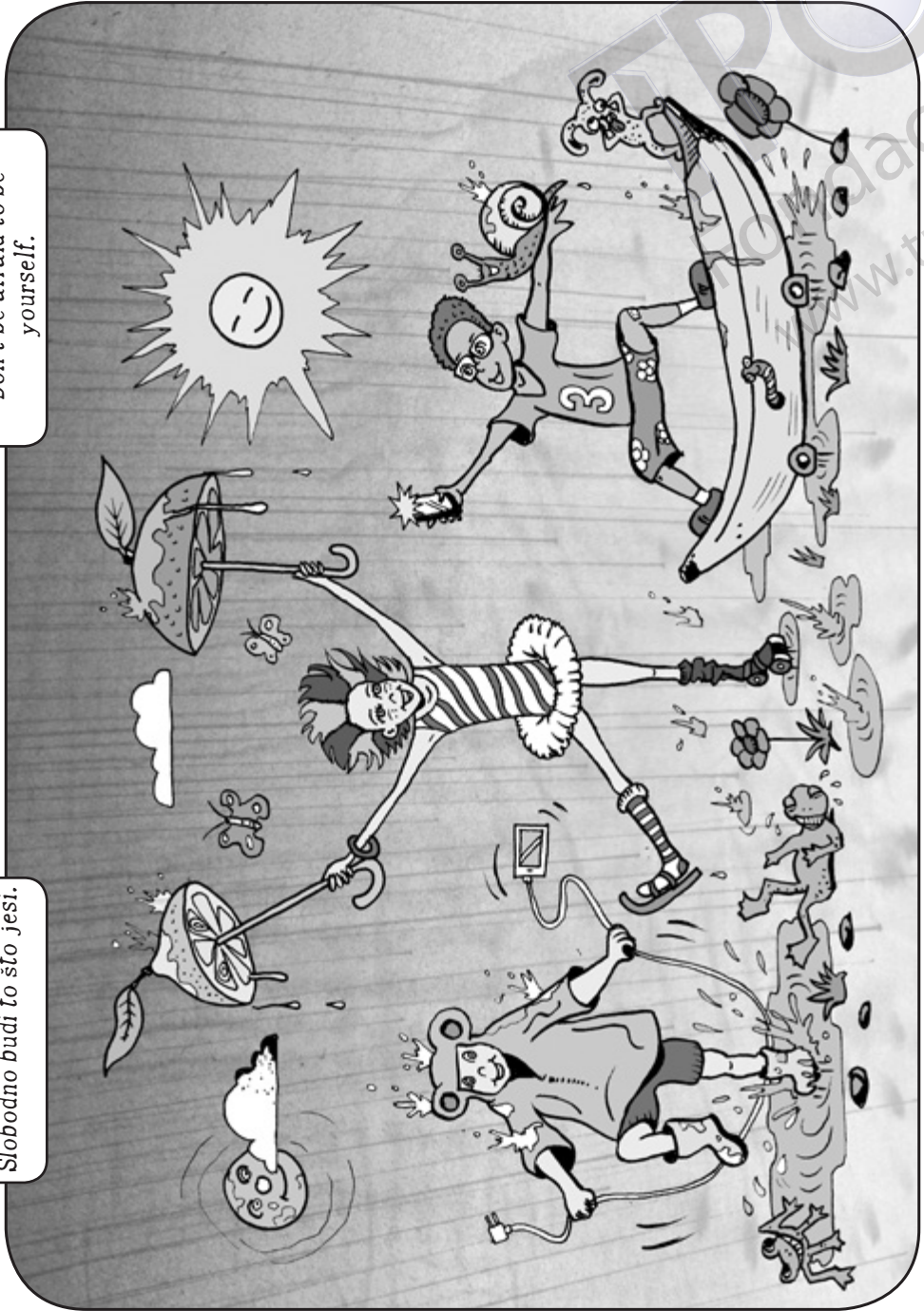
4 Kids Matter. *Learning and Learning Difficulties*, <https://www.kidsmatter.edu.au/mental-health-matters/social-and-emotional-learning/motivation-and-praise-good-to-be-me> (18.8.2108.)

Internet izvori

1. McWilliams, Matt, *How to Encourage Other and Inspire your followers*, <https://www.matt-mcwilliams.com/how-to-encourage-others-and-inspire-your-followers/>
2. Steinberg, Laurence, *The Ten Basic Principles of Good Parenting*, www.webmd.com
3. Kids Matter. *Family Relationships*, <https://www.kidsmatter.edu.au/mental-health-matters/social-and-emotional-learning/motivation-and-praise-good-to-be-me>

Don't be afraid to be yourself.

Slobodno budi to što jesi.

SLOBODNO BUDI ONO ŠTO JESI

**Vanja
Ivković**

Rođena je 1983. godine u Tuzli. Završila je filozofsko-teološki studij na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu i stekla zvanje magistra teologije. Certificirana je predavačica svjetskog etosa u školi i saradnica je TPO Fondacije i EIŽ. Volonterka je na Radio Mariji u Sarajevu, gdje uređuje i vodi emisije iz različitih područja.

Mnogo razmišljam o tome kako je teško biti autentičan/a. Jesam li ja ono što drugi misle da sam ili ono što želim biti? Imam li slobodu biti drugačiji/a od drugih? Biti drugačiji/a – je li to teret ili blagoslov? Bitno pitanje je i dajem li slobodu drugima da budu ono što oni jesu? Pitam se, jesmo li spremni dati drugome/oj ono što i sami želimo za sebe? Svi međuljudski odnosi mogli bi počivati na zlatnom pravilu koje se nalazi u temeljima većine religijskih i filozofijskih tradicija: “Ono što ne želiš da drugi čini tebi, to ni ti ne čini drugima i ono što želiš da drugi čini tebi i ti čini drugima!”¹ Ovo pretpostavlja da mi *a priori* činimo dobro i djelujemo s dobrom namjerom. Na primjer ako želimo da nas ljudi pozdravljaju pri susretu, mi bismo prvi trebali pozdraviti. Trebamo prvo dati ono što očekujemo od drugih. Zlatno pravilo nadilazi starozavjetnu normu “Oko za oko, zub za zub” prema kojoj uzvraćamo drugome istom mjerom. To znači da uvjetovani ponašanjem drugoga djelujemo reaktivno, a ne proaktivno.

Ko sam ja? Na ovo pitanje pokušat ću odgovoriti kroz prizmu slobode i uloge škole koja odgojno-obrazovnim procesom može pomoći u oblikovanju i afirmiranju naše autentičnosti.

1 Alen, Kristić. (ur.) *Svjetski etos. Dokumenti – utemeljenja – primjene*, TPO Fondacija Sarajevo, 2014, str. 195.

Sloboda da budem što jesam

Biti ono što jesmo najveća je sloboda. Iako to izgleda jednostavno kada se kaže, vrlo je teško provodivo u praksi zbog mnogobrojnih utjecaja kojima smo izloženi i uvjetovani.

Vjerujem da smo stvoreni kao slobodne ličnosti, autentični i nepovnljivi. Živjeti kao kopija a stvoreni smo kao originali, besmisleno je i vremenom postaje opterećenje jer izgubimo sebe u neprestanom oponašaju drugih. Biti ono što jesmo je jedina istina i s njom mo-

Ne trebamo se uklapati po svaku cijenu. Ne bismo trebali slijepo robovati nikakvim vjerskim, nacionalnim ili političkim kategorijama jer smo bića slobode.

žemo mnogo toga postići, a najvažnije od svega je da postignemo unutarnji mir i zadovoljstvo kroz pronalaženje svrhe postojanja.

To je jedino što uistinu imamo. Ne trebamo se

uklapati po svaku cijenu. Ne bismo trebali slijepo robovati nikakvim vjerskim, nacionalnim ili političkim kategorijama jer smo bića slobode. Svaka ideologija nastoji ukalupiti pojedince u grupu koja slijepo bez promišljanja i refleksija slijedi određene norme i pravila a da pri tome zaboravi etičke vrijednosti po kojima mi jesmo ljudi, o čemu se raspravljalo u filozofijskim i religijskim tradicijama.

Biti svoj/a znači živjeti na svoj način u svijetu, ne stopiti se s masom već svijet učiniti bogatijim vlastitom posebnosti. Autor Charles Taylor u svom djelu *Etika autentičnosti*² ističe kako smo pozvani živjeti na svoj način, a ne oponašajući tuđi. To znači biti vjeran/a sebi. Ukoliko to nismo, zapostavljamo bit života. Propuštamo ono što nas čini ljudskim bićima. Biti vjeran/a sebi znači biti vjeran/a vlastitoj izvornosti, a svaka osoba može to artikulirati i otkriti za sebe.

Naš identitet je uvijek uvjetovan i oblikovan primarnom socijalizacijom u kojoj roditelji imaju ključnu ulogu kao modeli od kojih učimo i koje oponašamo. Ipak, trebali bismo se truditi definirati sebe tako da budemo u cjelosti pod utjecajem onih koje volimo i koji nas vole. Taylor smatra da za takvo što treba mnogo napora jer to znači da budemo svjesni sebe sada i ovdje i da prihvatimo svoje slabosti, nedostatke i ograničenja.³ Da bismo to postigli potrebni su vrije-

2 Charles, Taylor. *Etika autentičnosti*, Verbum, Split, 2009, str.34.

3 Ibid., str. 34-40.

me, učenje i disciplina.

Čovjek je biće slobode i izbora, to ga razlikuje od svih drugih živih bića, zato može i postati netko drugi, bolja verzija sebe. Biti ono što jesmo pretpostavlja slobodu, a sloboda sa sobom nosi i odgovornost, jer ne postoji apsolutna sloboda kako tvrdi filozof Imanuel Kant:

“...sloboda nije stanje kad čovjek može raditi što hoće (sloboda za) i kada mu nitko ništa ne može (sloboda od). Takvo što nije sloboda nego samovolja, drskost. Sloboda je – kažu filozofi – shvaćanje nužnosti ili, određenije, prihvaćanje moralnog zakona, svojih dužnosti i obaveza.”⁴

Naša sloboda je uvijek definirana slobodom drugih. Hans Küng objašnjava:

“Čovjekovu slobodu nije moguće jednostavno predmetno pokazati poput drugih predmeta: ona je dapače posve sporna, dvojbena veličina. Nije je moguće ni jednostavno izvana znanstveno utvrditi ili dokazati. Ali ja sam mogu biti svjestan te slobode. Mogu je zapažati u nutрини. To da sam slobodan ne govori mi napokon nikakav izanjski dokaz slobode nego moje vlastito unutrašnje iskustvo slobode! Iskustvo ne mišljenja nego čina.”⁵

“...sloboda nije stanje kad čovjek može raditi što hoće (sloboda za) i kada mu nitko ništa ne može (sloboda od). Takvo što nije sloboda nego samovolja, drskost. Sloboda je – kažu filozofi – shvaćanje nužnosti ili, određenije, prihvaćanje moralnog zakona, svojih dužnosti i obaveza.”

Naša posebnost pretpostavlja i posebnost drugoga. To je uzajamno. Naš identitet može biti očuvan samo uz identitet drugoga, jer čovjek je biće odnosa. U pravilnom odnosu ja-ti prihvaćamo razlike i nemamo potrebu da drugoga svodimo na našu mjeru? Biti ono što usitinu jesmo podrazumijeva da smo slobodni od stereotipa, predrasuda, stigmati i kalupa. Nažalost stereotipi kao kognitivne kratice upravljaju životima većine ljudi i na tom temelju ljudi osu-

4 Nenad, Raos. *Esej o slobodi*, Zagreb, 2017. <http://silverstripe.fkit.hr/kui/assets/Uploads/Misljenja-538.pdf> (17.8.2018.)

5 Hans, Küng. *Postoji li Bog?*, Ex Libris Rijeka i Synopsis Sarajevo, 2008, str. 659.

đuju, prosuđuju i donose odluke.⁶ Na taj način onemogućavamo sebi dolazak do biti onoga što jesmo kao ljudi. Obzirom da živimo u pluralnim društvima sa mnoštvom razlika, pokušaj da se negira ili dokine pluralizam znači “negiranje samoga života”⁷ jer kako Mile Babić pojašnjava:

“Čovjek može doći do svoje punine samo ako je otvoren drugome jer u tom drugome je prvenstveno prisutan Drugi, koji je Darovatelj svih vrijednosti. Tako se drugi pokazuje kao pretpostavka moje slabosti, a ne kao granica.”⁸

Obrazovanje za ljudskost

Škola kao institucija formalnog obrazovanja odgojno-obrazovnim procesom može i mora biti plodno tlo za oblikovanje učenika u duhu temeljnih etičkih vrijednosti što, između ostalog, zagovara i projekt svjetskog etosa⁹ koji se provodi u Bosni i Hercegovini već pet godina u okviru TPO Fondacije iz Sarajeva.¹⁰ Iz perspektive svjetskog etosa: “Temeljna zadaća obrazovanja je buđenje i rasplamsavanje iskre ljudskosti koju je u nas, podarivši nam život utisnuo sam Bog.”¹¹ Škola podrazumijeva zajednički angažman učitelja i roditelja u zdravom odgojno-obrazovnom procesu što znači njegovanje temeljnih ljudskih načela. Na jeziku svjetskog etosa to znači: “Sa svakim čovjekom postupaj ljudski.”¹²

Načelo ljudskosti upravo govori o tome da pripadnost ljudskoj zajednici – biti čovjek – jeste temeljna kategorija, dok ostale pripadnosti stječemo poslije. Škola bi trebala biti mjesto gdje se svako dijete osjeća sretno i sigurno. Primarna zadaća ne bi trebala biti produciranje što većeg broja odličnih učenika, nego formiranje dobrih ljudi. Nastavni proces nije samo za informiranje, nego i za

6 Zilka, Spahić Šiljak. *Zašto još uvijek govorimo o seksizmu*, u: Monja, Šuta-Hibert. (ur.) *Rodni stereotipi. Zvuči poznato?*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2015, str.107.

7 Mile, Babić. *Nasilje idola*, DID, Sarajevo, 2002, str. 421.

8 Ibid.

9 Etos Inicijativa, www.etos.ba

10 TPO Fondacija iz Sarajeva, www.tpo.ba

11 Alen, Kristić. (ur.) *Svjetski etos pod školskim krovom. Priručnik za integraciju svjetskog etosa u nastavne procese*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 107.

12 Ibid. 110.

formiranje koje je bitnije za mladi ljudski život. "Dojenčad ne dolaze na svijet kao etički misleće i djelatne individue nego sa

potencijalom da se etičkom ponašanjem mogu naučiti – u slučaju da s njim budu sučeljena."¹³ Autor dalje ističe da djeci od rođenja treba pružati uzor obzirom na vrijednosti kao što su nenasilje, poštovanje solidarnost, itd.¹⁴

Jedini nam je poziv biti čovjek. To je imperativ, a životne profesije biramo u skladu s talentima. Djecu trebamo učiti da vole sebe, da su prekrasna baš takva kakva jesu i da svatko može doprinjeti izgradnji boljeg svijeta baš vlastitom individualnošću. Dijete je *tabula rasa* i mi imamo moć da ju ispišemo i popunimo, pa je škola stoga odgovorna da u svom domenu uradi sve što može kako na toj tabli ne bi bili ispisani suhoparni podaci bez oblikovane svijesti o temeljnim etičkim vrijednostima. Ako dijete nauči napamet veliki broj podataka, a istovremeno živi u strahu od drugoga/e i drugačijega/e, ako je njegov/njen um opterećen predrasudama ili mu/joj je srce zatrovano mržnjom, onda škola nije uradila svoj posao. Biti ono što jesmo znači prvenstveno da budemo ljudi, što je i jedna od zapovijedi svjetskog etosa: "Obvezujemo se na poštivanje života i dostojanstva, individualnosti i različitosti kako bi se sa svakom sobom postupalo ljudski – i to bez iznimke."¹⁵

Živimo u pluralnom svijetu, škola je mjesto različitosti i učenici ne smiju drugoga doživljavati kao opasnost i neprijatelja, nego u različitosti trebamo gledati priliku za osobni rast. Strah nastaje iz nepoznavanja, iz straha se rađa mržnja, a iz mržnje nasilje. To je začarani krug zla. Negacijom

Jedini nam je poziv biti čovjek. To je imperativ, a životne profesije biramo u skladu s talentima.

Ako dijete nauči napamet veliki broj podataka, a istovremeno živi u strahu od drugoga/e i drugačijega/e, ako je njegov/njen um opterećen predrasudama ili mu/joj je srce zatrovano mržnjom, onda škola nije uradila svoj posao.

¹³ Ibid. str.17.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid. str. 139.

drugoga/e uvijek nastaje zlo. U svakodnevnom životu je vrlo važno naučiti kako se nositi sa raznolikostima koje nas okružuju unutar obitelji, zajednica i društva. Škola bi trebala biti mjesto slobode življenja različitosti, a to se često zaboravi i onda se djeluje i živi po šablonima i uhodanim pravilima. Škola treba biti prostor otvorenog uma gdje se afirmiraju kreativnost, sloboda, povjerenje, mir i tolerancija. Ne bismo trebali sputavati ni jedan mladi život u nastojanju da spozna temeljne ljudske vrijednosti, da bude istraživačko i pitalačko biće, nego biti vjetar u leđa koji ga motivira.

***Život nam je darovan da od nje-
ga napravimo lijepu priču koja
će biti samo naša, a ne da vrije-
me potrošimo na prepričavanje
tuđih priča koje mogu biti lijepe
i zanimljive, ali ipak nisu naše
vlastite priče.***

Učitelji bi svakako trebali prepoznati trud i napor kod svakog/e učenika/ce. Ne bi trebali biti skromni kad su u pitanju pohvala i nagrada, već aplaudirati svaki put kad se nešto dobro napravi. Bitno je

slušati, ali i htjeti čuti drugoga/u te ga/ju pokušati razumjeti. Jer čovjeka razumijevamo kao dijaloško odnosno biće razgovora.¹⁶ Razgovor je nužna i bitna kategorija za čovjeka. Djecu trebamo odgajati da budu odgovorna za drugoga/u jer to je kriterij čovjekoljublja. Osobito je važno znati da nam drugačiji mogu biti prilika da iskažemo vlastitu plemenitost i ljudskost. Recimo učenik/ca s mentalnim ili fizičkim ograničenjima ili neko ko pripada manjini po nacionalnom ili vjerskom opredjeljenju, imovinskom statusu ili ko dolazi iz disfunkcionalne sredine treba nam biti izazov i prilika za rast i u osobnom i profesionalnom životu, jer ugroženima treba više pažnje. U vjerničkoj perspektivi: "Tko god nosi ljudsko lice taj je stvoren i pozvan biti objavom ljudskog dostojanstva."¹⁷ Ljudsko dostojanstvo je kategorija koja se ničim ne dokida. I baš zato sa svakim moramo postupati ljudski.

Da bi posredovali stavove, učitelji i roditelji moraju biti vjerni etičkim načelima. To znači da je dobar/a učitelj/ica otvoren/a i uvijek

16 Dževad, Karahasan. *Književnost ne uči utajiti poreza*, Zagreb, 2018. www.pressreader.com/croatia/vecernji-list-hrvatska/20180413/282514364114796 (17.08.2018.)

17 Alen, Kristić. (ur.) *Svjetski etos. Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 121.

će dati prostora učeniku/ci za ostvarenje i tražit će ono što je najbolje u njemu/njoj, a loš/a učitelj/ica koji/a je zatvoren/a će lako pronalaziti nedostatke i ono u čemu je učenik/ca najslabij. Mi trebamo učitelje koji otvaraju prozore dijaloga, spoznaje i ljudskosti.

Izađimo iz “čahure”!

Većini ljudi ja lakše živjeti u kalupu koji je neko drugi pripremio i zbog toga mnogi ostaju “učahureni”. Da bismo bili svoji moramo se osloboditi oklopa, šablona, zadatah obrazaca i nekritičkog slijede-nja svjetonazorskih normi. To je dakako proces koji pretpostavlja nelagodu i rizik, ali i rast. Kao ljudi smo pozvani rasti i biti ono što jesmo, ali i dopustiti drugom/j da bude ono što jest. Život nam je darovan da od njega napravimo lijepu priču koja će biti samo naša, a ne da vrijeme potrošimo na prepričavanje tuđih priča koje mogu biti lijepe i zanimljive, ali ipak nisu naše vlastite priče.

Ne trebamo se bojati što se ne uklapamo, nismo ni rođeni da bude-mo isti, već da svojom raznolikošću obojimo svijet posebnim boja-ma naše ljudskosti!

Literatura:

1. Babić, Mile. *Nasilje idola*, Sarajevo, DID, 2002.
2. Kozlić, Spahija. *Filozfija prava*, Zenica, Univerzitet u Zenici, Pravni fakultet, 2015.
3. Kristić, Alen. (ur.) *Svjetski etos pod školskim krovom. Priručnik za integraciju svjetskog etosa u nastavne procese*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
4. Kristić, Alen. (ur.) *Svjetski etos. Dokumenti – utemeljenja – primjene*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
5. Küng, Hans. *Postoji li Bog?* Rijeka, Ex Libris i Sarajevo, Synopsis, 2008.
6. Spahić Šiljak, Zilka. *Zašto još uvijek govorimo o seksizmu*, u Monja Šuta-Hibert (ur.) *Rodni stereotipi. Zvuči poznato?*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2015.
7. Taylor, Charles. *Etika autentičnosti*, Split, Verbum, 2009.

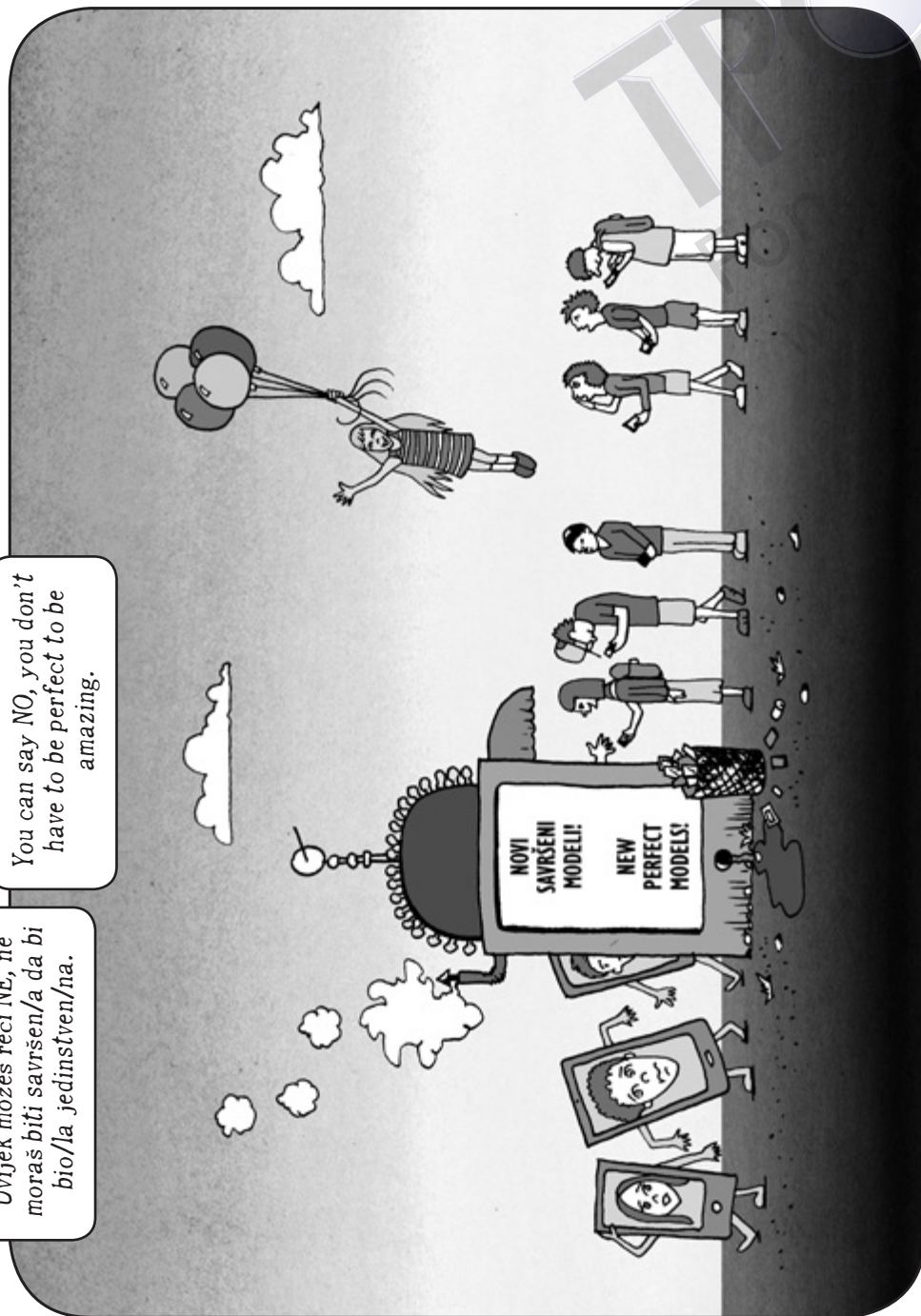
Internet izvori:

1. Etos Inicijativa, www.etos.ba
2. Karahasan, Dževad. *Književnost ne uči utajiti poreza*, Zagreb, 2018. www.pressreader.com/croatia/vecernji-list-hrvatska/20180413/282514364114796
3. Raos, Nenad. *Esej o slobodi*, Zagreb, 2017. <http://silverstripe.fkit.hr/kui/assets/Uploads/Misljenja-538.pdf>
4. TPO Fondacija, www.tpo.ba

Uvijek možeš reći NE, ne moraš biti savršen/a da bi bio/la jedinstven/na.

You can say NO, you don't have to be perfect to be amazing.

BUDI SVOJ/A, BUDI JEDINSTVEN/A

**Alma
Ahmethodžić**

*Pokušaj da ne budeš osoba koja se mjeri uspjehom, već vrijednostima koje ima.
(Albert Einstein)*

Rođena je 1984. godine u Sarajevu gdje je stekla cjelokupno obrazovanje. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na Odsjeku za filozofiju i sociologiju. Certificirana je debatna sutkinja i trenerica KP debatnog formata. Uspješno je završila program edukacije u okviru Inicijative ETOS. Certificirana je profesorica Građanskog obrazovanja/demokratije i ljudskih prava. Dobitnica je priznanja Certificate of Appreciation "Za doprinos inicijativi Izazov: izaberi zadatak, budi promjena" i promoviranju aktivnog učešća mladih u stvaranju otvorenog, odgovornog demokratskog društva u Bosni i Hercegovini koje uvažava različitosti, Embassy of the United States of America, Bosnia and Hercegovina. Radi u Srednjoj školi za tekstil, kožu i dizajn.

U ovom tekstu govorit ću o tome zašto je važno biti svoj/a, jedinstven/a i ne podlijegati utjecajima društva koje nameće trendove konzumerističkog ponašanja ili vječno mladolikog izgleda. Svi smo vjerovatno iskusili pritiske da odustanemo od određenih stavova jer nisu više popularni u društvu ili ih neko smatra staromodnim i prevaziđenim bez obzira na njihovu vrijednost. Slijepo slijeđenje trendova prisutno je u svim društvima i generacijama, ali su djeca i mladi najviše izloženi toj vrsti socijalnog pritiska, posebno u nesređenim i etnički podijeljenim društvima kao što je bosanskohercegovačko u postratnoj dugotrajnoj tranziciji.

Razlozi su brojni, a među njima se mogu izdvojiti neadekvatna primarna i sekundarna te snažna vršnjačka socijalizacija kao i mediji koji različitim sadržajima, uključujući dječije programe, plasiraju poruke kako je važno biti u trendu. U dječijim programima često se agresivno ponašanje implicitno plasira kao općeprihvatljivo. Primjer može biti popularna animirana serija "Pokemoni" u kojoj kada

glavni lik želi postati vlasnik novog pokemona, mora ga zaslužiti u bici koristeći drugog pokemona. Sila i fizički okršaj se propagiraju kao načini postizanja cilja. U ovom slučaju cilj je imati što više pokemona koji se skupljaju u tzv. pokemon lopte, a samo najjači i omiljeni ima privilegiju živjeti van nje.

Dakle, umjesto da se sistemski radi na izgradnji zdrave ličnosti promocijom etičkih vrijednosti, nenasilja, uvažavanja, dobrote i pomažanja, medijskim sadržajima se u najvećoj mjeri promiče nasilje

Život je putovanje na kojem ili budemo najbolja verzija sebe ili slijepo slijedimo druge u strahu da ne budemo odbijeni, odbačeni, manje voljeni i neprihvaćeni.

ili opravdavaju agresivno ponašanje te nehuman i neljudski odnos prema drugima. Nažalost, nasilje, agresivnost, sebičnost i laž se predstavljaju normalnim obrascima. Nadalje,

industrija ljepote vrši snažan pritisak na sve – posebno mlade i žene – da moraju imati određen izgled koji se u datom trenutku smatra “savršenim”.

Život je putovanje na kojem ili budemo najbolja verzija sebe ili slijepo slijedimo druge u strahu da ne budemo odbijeni, odbačeni, manje voljeni i neprihvaćeni. Osnovna ljudska potreba je biti prihvaćen/a, prepoznat/a i biti dio zajednice i društva, a kada društvo nameće određene norme i standarde ponašanja i življenja, onda je teško odoliti pritiscima. Svi smo vjerovatno roditeljima znali reći: “Pa svi tako rade, ili svi nose takve frizure.” Danas je to još radikalnije, pa djeca roditeljima vrlo rano počnu govoriti o tome kako imaju kriv nos, pretanke usne, preširoke kukove i drugo. Zašto? Zato što farmaceutska i industrija ljepote nameću standarde mladolikog izgleda i određenih crta lica i oblika tijela. Da bi mlada osoba bila atraktivna i prihvaćena nastoji pratiti takve trendove, pri tome zaboravljajući da je u svojoj “nesavršenosti” jedinstvena i neponovljiva i samo takva može živjeti sretno i ispunjeno. Nadalje, svi ljudi nisu isti u intelektualnom smislu. Neko je više introvertna osoba, a neko ekstrovertna. Neko lakše komunicira, a neko ima poteškoće s tim. Neko ima talent da dobro piše ili pjeva, a neko da crta ili oblikuje od drveta ili drugih predmeta, a neko da gaji biljke i tako dalje. Svaka osoba je na svoj način po talentima i nedostacima savršena onakva kakva jeste. Dobro poznata misao velikog Alberta Einsteina svjedoči tome: “Svako je genije. Ali ako procjenjuješ ribu po tome

da li može da se popne na drvo, ona će cijeli život živjeti s uvjerenjem da je glupa.”¹

Postavlja se pitanje kako u tako mnogo negativnih utjecaja naučiti mladu osobu da cijeni i voli sebe te shvati šta je primarno u životu?

Različiti svjetonazori i religijski i nereligijski, nude okvire učenja o etičkim vrijednostima kojima se gradi cjelovita i ispunjena ličnost. Etos inicijativa kroz program svjetskog

“Svako je genije. Ali ako procjenjuješ ribu po tome da li može da se popne na drvo, ona će cijeli život živjeti s uvjerenjem da je glupa.”

etosa² koji se i u Bosni i Hercegovini intenzivnije provodi u zadnjih pet godina nudi univerzalne etičke vrijednosti oko kojih se mogu okupiti svi ljudi a to su: dobrota, ljubav, uvažavanje drugoga, solidarnost, empatija, pomaganje. Ove vrijednosti u monoteističkim religijskim tradicijama podjednako obavezuju na lijep odnos prema Bogu, prema drugim ljudima, prema prirodi, ali i prema samome sebi.^{3 4} Važno je istaći da osoba prvo treba izgraditi adekvatan odnos prema sebi da bi mogla poštovati druge ljude, prirodu i na koncu, Boga. Odnos prema sebi, između ostalog znači, da se treba cijeliti i voljeti, ali i sagledavati nedostatke te stalno popravljati ponašanje.

Briga o sebi

Svaka osoba je jedinstvena i kako kaže Ajzak: “Ličnost je manje ili više stabilna i trajna organizacija karaktera, temperamenta, intelekta i tjelesne građe neke osobe koja određuje njegovo lično prilagođavanje svojoj okolini”⁵

Čovjek ima fizičku, psihičku i duhovnu funkciju, a jedinstven je uko-

1 Albert, Einstein. *The Most Inspiring Albert Einstein Quotes of All Times*, <https://www.goalcast.com/2017/03/29/top-30-most-inspiring-albert-einstein-quotes/> (01.08.2018.)

2 Etos Inicijativa, www.etos.ba

3 Alen, Kristić. *Svjetski etos pod školskim krovom - Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014.

4 Zilka, Spahić Šiljak. Dino, Abazović. (ur.) *Monoteističko troglasje: uvod u Judaizam, kršćanstvo i islam*, Rabić, Sarajevo, 2009.

5 Mirsada, Balić. *Opća psihologija*, Sarajevo, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, 1998, str. 26.

liko se one ispoljavaju na autentičan način. To znači biti svoj/a i neponovljiv/a u jedinstvenosti. Jedinstvena i autentična organizacija navedenih funkcija čini ljudsku individualnost i posebnost koja se gradi kroz cjeloživotne procese, a to su odgoj i obrazovanje koje treba prilagoditi svakoj osobi i njenim afinitetima koliko god je moguće.

Poznati psiholog Erich Fromm u svom djelu Umijeće ljubavi između ostalog kaže da voljeti sebe znači: voditi računa o sebi, preuzimati odgovornost, poštovati se i poznavati, a sve to omogućava jednostavno briga o sebi.

Šta znači imati dobar odnos prema sebi? O tome se raspravljalo u različitim granama nauke a najviše u psihologiji, filozofiji i religiji. Poznati psiholog Erich Fromm u svom djelu *Umijeće ljubavi* između ostalog kaže da voljeti sebe znači: voditi računa o sebi, preuzimati odgovor-

nost, poštovati se i poznavati, a sve to omogućava jednostavno briga o sebi. Ova briga podrazumijeva staranje kako o fizičkom, tako i o mentalnom i emocionalnom zdravlju. Fromm u spomenutom djelu ljubav opisuje na ovaj način: "Ljubav je aktivna zaokupljenost životom i rastom onog što volimo."⁶

Za fizičko zdravlje je važno imati uravnoteženu ishranu, dovoljno spavati i biti fizički aktivan/a. Mentalno zdravlje je jednako važno jer naše misli utječu na naš karakter, zdravlje i sreću. Tome se posvećuje vrlo malo pažnje i tek kada osoba postane depresivna, anksiozna ili se suoči s drugim poremećajem počinje shvatati koliko je mentalna stabilnost važna. Istočne religijske i filozofske tradicije predlažu njegovanje određenih mentalnih navika kako bi čovjek bio svjestan sebe. Među najvažnijim se navode sljedeće: "Prisutnost u trenutku, kako naše misli ne bi bile u prošlosti ili budućnosti a da pri tome zaboravimo u živjeti sadašnjosti, biti zahvalan/a, biti strpljiv/a, činiti dobro, biti otvorenog uma i drugo."⁷ U sufijskoj tradiciji se još na to dodaje da je osoba koja spozna sebe u stanju

⁶ Erich, From. *Umijeće ljubavi*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1965, str. 41.

⁷ Jon, Kabat, Zinn. *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life* New York, Paperback, Hyperion, 2005.

spoznati Boga, odnosno Transcendentno.⁸ Na kraju, emotivno zdravlje je važan dio brige o sebi. Michael Brown u knjizi *The Presence Process (Proces prisutnosti)* zaključuje da su sve emocije u suštini “energija u kretanju”.⁹ Ako energija protiče neometano onda imamo pozitivne emocije, a ako postoje problemi u protoku energije, doživljavamo negativne emocije. Važno je znati prepoznati emocije i shodno tome im istražiti uzroke, naše reakcije te njihove posljedice.

Činjenica je da se ne radi dovoljno – u porodici i obrazovnom sistemu – na izgradnji i odgoju ličnosti kako bi se mladoj osobi pomoglo da se sagledava prema unutaršnjem i prema djelima koja iz toga proizilaze. Zato je važno u nastavne i vannastavne sadržaje uvoditi programe koji će podsticati mlade ljude da uče cijeniti sebe u svim svojim nesavršenostima i nedostacima i te prepoznavati emocije i naučiti upravljati misaonim procesima.

“Svjedočim pred Nebom i Zemljom: bio čovjek židov ili ne-židov, muškarac ili žena, rob ili slobodnjak – Duh Božiji na svim ljudima počiva prema broju njihovih dobrih djela.”

izgled – iako je i on važan – već odgojena i uravnotežena ličnost i njena djela. U jednom hadisu (izreci) poslanika Muhammeda stoji da: “Uzvišeni Allah ne gleda u vaše likove (vaš izgled) niti vaš imetak, nego gleda vaša srca i vaša djela.”¹⁰ Naravno, djela uključuju i način na koji komuniciramo i kako iznosimo svoja mišljenja, stavove i ideje. Sličnu poruku nalazimo i u židovskoj tradiciji u interpretaciji rabina Sedera Ellijaha: “Svjedočim pred Nebom i Zemljom: bio

“Uzvišeni Allah ne gleda u vaše likove (vaš izgled) niti vaš imetak, nego gleda vaša srca i vaša djela.”

Brojne su inspirativne poruke religijskih i nereligijskih tradicija koje mogu podstaći mlade ljude da razmišljaju o onome što je doista važno i da osobnost svakog/e pojedinca/ke ne čini njegov/njen fizički

8 Kabir, Edmund, Helminski. *Living Presence: The Sufi Path to Mindfulness and Essential Self*, New York, Penguin Random House LLC, 1992.

9 Michael, Brown. *Bottom of For The Presence Process: A Healing Journey Into Present Moment Awareness*, Beaufort Books, 2005.

10 Fikret, Pašanović. *Poslanikovi hadisi*, Sarajevo, Libris, 2009, str. 64.

čovjek židov ili nežidov, muškarac ili žena, rob ili slobodnjak – Duh Božiji na svim ljudima počiva prema broju njihovih dobrih djela.”¹¹ Velika je odgovornost edukatora i odgajatelja da vode računa o tome kako podučavaju – a ne samo šta podučavaju – jer stalna promjena okolnosti u kojima se živi zahtijeva i nove metode rada i pristupa u komunikaciji i radu sa djecom i mladima. Važno je učiti djecu i mlade da u prosudbi i sebe i drugih gledaju cjelovitu osobu, a ne samo formu. Ljude ne bi trebali određivati boja kože, društveni status ili imovinsko stanje, već to koliko su dobri, poštteni, vrijedni, spremni da pomognu te koliko su korisni drugim ljudima i zajednici. Da bi se ljudskost njegovala u mladom čovjeku, treba ga/nju pripremati da prihvati sebe s prednostima i nedostacima, ali i da ima razumijevanja, empatije i brige za druge ljude. Nema gotovih recepata jer svako treba preći vlastiti put, ali osviješten odnos, briga i obrazovanje koje uzimaju u obzir cjelovitu ličnost svakako mogu pomoći.

Literatura:

1. Balić, Mirsada. *Opća psihologija*, Sarajevo, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, 1998.
2. Brown, Michael. *Bottom of ForThe Presence Process: A Healing Journey Into Present Moment Awareness*, Beaufort Books, 2005.
3. Helminski, Kabir Edmund. *Living Presence: The Sufi Path to Mindfulness and Essential Self*, New York, Penguin Random House LLC, 1992.
4. Fromm, Erich. *Umijeće ljubavi*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1965.
5. Kristić, Alen. *Svjetski etos pod školskim krovom – Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
6. Pašanović, Fikret. *Poslanikovi hadisi*, Sarajevo, Libris, 2009.
7. Kabat-Zinn, Jon. *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life*, Paperback, New York, Hyperion, 2005.

¹¹ Alen, Kristić. *Svjetski etos pod školskim krovom, Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014, str.124.

Internet izvori:

1. Einstein, Albert. *The Most Inspiring Albert Einstein Quotes of All Times*, <https://www.goalcast.com/2017/03/29/top-30-most-inspiring-albert-einstein-quotes/>
2. Etos Inicijativa, www.etos.ba

You are brave,
I admire you.

Hrabar/ra si, divim ti se.

HRABAR/A SI, DIVIM TI SE

**Amela
Petričević**

“Ja sam samo jedan od mnogih. No ja sam samo jedan. Ne mogu učiniti sve, ali mogu učiniti nešto.

Zbog toga što ne mogu učiniti sve, neću odbiti učiniti ono što mogu.”

(Edward Everett Hale)¹

Rođena je 1970. u Tuzli. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Tuzli i na Filozofskom fakultetu u Tuzli, na Odsjeku za razrednu nastavu. U nastavnom procesu je od 1993. godine. Posao prosvjetne radnice izabrala je prvenstveno iz ljubavi prema ovom pozivu. U toku svog rada kontinuirano se stručno usavršavala. Pored rada u školi, angažmanom u vannastavnim aktivnostima, aktivno saraduje sa lokalnom zajednicom i nevladinim organizacijama. Građanskim aktivizmom se bavi više od petnaest godina, a posebno je posvećena aktivnostima koje su u službi promicanja mira i nenasilja, poštivanja ljudskih prava i međureligijskog dijaloga.

Da li se rađamo hrabri i odvažni ili se hrabrosti učimo? U ovom eseju želim govoriti o tome da su roditelji i nastavnici dva krila potrebna djetetu u sticanju potrebnih vještina za život, uključujući i hrabrost za borbu s predrasudama, suprostavljanje nepravdi i razumijevanje da se hrabrost iskazuje u različitim bojama i nijansama.

Imala sam sreću da mi je otac bio podrška, inspiracija i neko ko me je naučio koliko je važno biti hrabar/a, iskazati vlastiti stav i mišljenje te ih braniti argumentirano. Međutim doživljela sam i veliku životnu lekciju od učiteljice koja nije pokazala senzibilitet za probleme s kojima sam se u ranom djetinjstvu suočavala, a trebala je biti moje drugo krilo i podrška u obrazovanju. Zahvaljujući očevoj

¹ Nadahnjujući citati o učiteljima, <https://www.skolskiportal.hr/clanak/120-nadahnjujuci-citati-o-uciteljima/> (2. 10. 2013.)

podrški uspjela sam i tu životnu lekciju okrenuti u svoju korist pa sam postala učiteljica kako bih pokazala da se može i drugačije raditi sa djecom.

**Otac mi je u djetinjstvu rekao:
“Ako se ne suočiš sa strahom ni-
kada nećeš naučiti živjeti”**

Otac mi je u djetinjstvu rekao: “Ako se ne suočiš sa strahom nikada nećeš

naučiti živjeti”. Te riječi nisam najbolje razumjela, ali sam shvatila da s njim mogu razgovarati o svemu. Naučila sam šta znači imati svoje mišljenje, i iznijeti svoj stav te ga argumentirano braniti ili se povući i priznati da sam bila u krivu, ali da me to ne čini manje vrijednom. Rano sam spoznala da ljudi oko mene nemaju kruh, pažnju i ljubav pa sam im nastojala pomoći. Lijepa riječ, podrška i empatija su uvijek izazivali radost na licu osobe kojoj su upućeni i znala sam da sam na pravom putu. U ulici moje nene živjela je djevojčica s Downovim sindromom. U to vrijeme, kasnih sedamdesetih, djeca s posebnim potrebama se nisu igrala s ostalom djecom. Otac mi je dao “zadaću” da na nju pazim kao na sestru i da nikada ne dozvolim da je neko vrijeđa. Bila sam hrabra i ponosna na sebe. Amira se osjećala zaštićeno i sretno u mom te društvu moje drugarice koja se isto tako ophodila prema njoj. Nažalost, vrlo brzo sam shvatila da druga djeca ne razgovaraju sa svojim roditeljima i roditelji ih ne uče pravilnom ophođenju jer su Amiru ismijavali i vrijeđali. Bila sam odlučna i jasno svima stavila do znanja da ako žele da im budem drugarica treba da prihvate i Amiru. Ona je bila puna ljubavi i radosti, ali nije se osjećala sigurno kada je na igralištu bilo puno djece. Često sam, vraćajući se kući mislila na nju, kako li se osjeća, da li još plače... Pitala sam se kako je to kad ti se neko smije i time te vrijeđa?

Vrijednost učitelja/ice

Nije trebalo dugo da dobijem odgovor na traženo pitanje. U drugom razredu je, nakon dugotrajne upale uha, moj sluh bio oštećen. Učiteljica – za koju sam mislila da će pokazati razumijevanje i u kojoj sam najviše tražila spas za teškoće koje sam imala u usvajanju nastavnog gradiva – se oglušila na moje zdravstveno stanje. Nije reagirala na dječije prozivke i nadimak “gluha” i nije htjela da me premjesti u prvu klupu iako smo je i ja majka molile da to učini. Nisam dobro čula i nisam mogla pratiti gradivo na časovima pa se to odrazilo i na moje ocjene. Plakala sam i povlačila se u sebe. Te

školske godine smo se fotografirali za školsku uspomenu. Sam pogled tužnih očiju pokazuje kako sam se “gubila” u školskom prostoru. Ipak riječi moga oca nadjačale su tugu i nesnalaženje. Javila se jedna misao, jaka želja da postanem učiteljica i svakom djetetu pridem s puno poštovanja i empatije, da poštivanje ljudskih prava bude moja misija.

Na ljetnom raspustu u staroj šupi moje nene sam organizirala školu i okupljala mlađu djecu iz mahale. Rado su dolazili, a roditelji su bili zadovoljni što smo svi sretni i lijepo se igramo. Iz današnje perspektive vidim da je “moja škola” počivala na temeljnim vrijednostima koje svjetski etos propagira: svakom djetetu sam prilazila s puno poštovanja i ljudskosti, učila ih da hrabre jedni druge i da se međusobno natječu u dobru te da svako može doprinijeti zajedničkom dobru. Kada sam izabrala poziv učiteljice niko ko me poznaje od djetinstva nije se iznenadio jer su znali koliko sam bila posvećena radu s drugima.

Učitelji se kontinuirano usavršavaju kako bi bili sposobni za kvalitetan odgoj i obrazovanje koji se temelji na uvjerenjima da svaki/a učenik/ca može biti uspješan/a. Za mene je učiteljski poziv značio da učitelj/ica preuzima odgovornost da svakom/j učeniku/ci osigura i pruži najbolju podršku za razvoj i učenje, da cijeni njegovu/njenu kompletnu ličnost, da razvija komunikacijske vještine koje oplemenjuju sam rad, jača partnerske odnose unutar učionice, škole i školskog prostora te saradnju škole s lokalnom zajednicom i šire, da u svakodnevnoj komunikaciji senzibilira učenike na pozitivno prihvatanje činjenice da se čovječanstvo prirodno razvija različitim načinima života, običajima i svjetonazorima i kako nas upravo ta različitost obogaćuje. Kroz rad sam uvidjela da neki učitelji i odgajatelji ne pristupaju svom poslu na ovaj način, ali ja sam bila odlučna da svoj humanizam svakodnevno iskazujem i osnažujem radom s učenicima.

Da bi neko mogao biti dobar/a učitelj/ica potrebno je da savlada vještine komuniciranja jer je komunikacija od izuzetne važnosti za odgoj djeteta u porodici i školi. Čovjek se uči komuniciranju od

Svakom djetetu sam prilazila s puno poštovanja i ljudskosti, učila ih da hrabre jedni druge i da se međusobno natječu u dobru te da svako može doprinijeti zajedničkom dobru.

samog rođenja. “Komunikacija između primaoca i davaoca poruke uspješna je ako su obojica (ili oboje) jednako interpretirala njeno značenje tj. ako su se jednako razumjela”.² “Bez komuniciranja nema pedagoškog procesa. On može ostvariti svoju svrhu tek dvosmjernošću kretanja informacija između njegovih sudionika.”³

“Bez komuniciranja nema pedagoškog procesa. On može ostvariti svoju svrhu tek dvosmjernošću kretanja informacija između njegovih sudionika.”

Zbog toga je u obrazovnom procesu iznimno važno da naučimo djecu osnovama dobre komunikacije jer dijete tako razvija samopouzdanje, može argumentirano iznijeti svoje mišljenje, iskazati emocije i potrebe. Na taj način postaju odgovorne i emocionalno zrele osobe koje cijene svoje te uočavaju kvalitete drugih ljudi.

“Sve što radimo u našoj vezi sa djecom ima formu komuniciranja, i to ne samo riječi, nego i boja tona, izraz lica ili govor tijela. Način našeg komuniciranja sa djecom šalje poruke poštovanja, empatije i brige, ali isto tako može slati i suprotne poruke. Aktivnim slušanjem i podsticanjem djece da govore o svojim osjećanjima i korištenjem pozitivnog, opisnog jezika, djeci dajemo na znanje da nam se mogu povjeriti. Uz to, način na koji mi komuniciramo sa drugima, da rješavaju probleme, da budu samosvjesni i da znaju slušati.”⁴

Kako su djeca zavoljela drugačijega?

U odjeljenju sam imala 25 učenika i svi osim jednog su se izjašnjavali kao pripadnici islamske religije. Bile su to postratne godine. Vjeronauka je uvedena kao nastavni predmet. Oni koji nisu išli na islamsku vjeronauku imali su predmet religijska kultura. Na religijsku kulturu išlo je pet učenika, a svi ostali na islamsku vjeronauku. Neki od učenika koji su išli na religijsku kulturu išli su subotom u džamiju i tako usvajali islamski vjeronauk. Jedan od učenika u drugom razredu, čiji je otac islamske a majka pravoslavne vjeroispovijesti, je imao neugodnosti u komunikaciji s djecom iz ulice jer bi mu

2 Pedagoška enciklopedija, prvi dio, grupa autora, 1989.

3 Vladimir, Mužić. Metodologija pedagoškog istraživanja, Sarajevo, 1986.

4 Bonnie, Miller. Komunikacija sa djecom, ABC Fabulas, 2000, str. 15.

djeca “prozivala” majku i govorila da on nije “musliman”. Otvoreno sam razgovarala s majkom i učenicom koji je bio spokojan i zadovoljan u učionici, ali se plašio kretanja do škole i nazad. Koristila sam različite vježbe i tehnike kako bih mu osvijestila da je majka samo jedna i da je bez obzira na njenu religijsku pripadnost njegov ponos. Ona ga je rodila. Zbog mojih riječi je postajao sve odvažniji. Pratila sam njegovo držanje dok je silazio niz stepenice na školsko dvorište. Korak mu je bio sigurniji i brži. Otkrivši njegov strah u toku nastavnog procesa koristila sam svaku priliku da običaje, tradiciju i obilježavanja blagdana integrišem u nastavne sadržaje. Bližio se Vaskrs. Bio je petak. Sjedili smo u krugu i razgovarali o ovom blagdanu. Iako je on inače malo pričao, znala sam da je došao trenutak da se odvaži i da kaže nešto o obilježavanju ovog blagdana. Dok je govorio njegovo lice je porumenilo. Nakon prvih riječi koje su podrhtavale i na trenutak bile prekinute kašljem, krenula je bujica negdje sačuvanih riječi koje su čekale svoj trenutak. Dok je govorio njihao se na stolici pokazujući uzbuđenje i sreću. Zahvalila sam se na ispričanom iskustvu, a potom i njegovi drugari iz razreda. Slijedila su pitanja i potpitanja kojima se jako veselio. Bila sam ponosna na njega. Na času likovne kulture su izrađivali blagdanske čestitke. Djeca su napravila zajedničku čestitku za njega i njegovu porodicu.

U ponedjeljak je u učionicu stigla i dječakova majka s nezaboravnim osmjehom na licu. Moj učenik je stajao uz nju ponosno i odvažno kao da mu se dodjeljuje nagrada. Zapravo, nagradu je osvojio. Pobijedio je svoj strah. Ona se obratila meni i djeci zahvaljujući na čestitki koju je primila. Ispričala je običaje za Vaskrs, a onda smo pozvali i susjedne razrede, tu je bilo djece iz njegovog susjedstva i dječakova majka je svima poklonila crveno jaje i kolačić od tijesta u obliku zeca. Dječak je bio presretan. Od tog dana više nikad niko nije dolazio po njega. Kući se vraćao s drugarima iz ulice. Samo bi ponekad majka došla po njega, onako usput, kada bi se odnekud

Kada sam se uključila u edukacije Etos inicijative u okviru kojeg se realizirao odgojno-obrazovni projekat svjetskog etosa dobila sam potvrdu da sam oduvijek znala kuda ići – putem promicanja univerzalnih vrijednosti, nenasilne komunikacije, poštivanja drugog/e i drugačijeg/e.

vraćala.

Iako je od tog dana prošlo više od dvadeset godina, kad god se čujem ili vidim s članovima te porodice u kojoj vladaju poštivanje i harmonija, uvijek dobijem riječi zahvalnosti jer sam pomogla djetetu da bude hrabar i cijeni roditelje, da se ne stidi svoje porodice i da se bori protiv predrasuda.

Kada sam se uključila u edukacije Etos inicijative u okviru kojeg se realizirao odgojno-obrazovni projekat svjetskog etosa dobila sam potvrdu da sam oduvijek znala kuda ići – putem promicanja univerzalnih vrijednosti, nenasilne komunikacije, poštivanja drugog/e i drugačijeg/e. Učiti djecu življenju vrijednosti je humana misija koja oplemenjuje, nadahnjuje i život čini lijepim i bogatim. Ohrabriti dijete, osnažiti ga i dati mu podršku odgojna je zadaća svih nas i za mene je to najbolji način da pokažem svoju ljudskost.

Kada učionica ima pozitivnu atmosferu u kojoj vladaju poštovanje, uzajamno pomaganje i ljubav prema kreativnosti to je ohrabrujuće za iskazivanje svačijeg talenta i za to da ljudi bez straha žive jedni s drugima. Motivacijska poruka: “Hrabar/a si, divim ti se” samo skli-zne s usana i pretvori se u smješak na nečijem licu.

Literatura:

1. Goleman, Daniel. *Emotivna inteligencija*, Zagreb, Mozaik knjiga, 1997.
2. Miller, Bonnie. *Komunikacija sa djecom*, ABC Fabulas, 2000.
3. Mužić, Vladimir. *Metodologija pedagoškog istraživanja*, Sarajevo, 1986.
4. *Pedagoška enciklopedija*, prvi dio, grupa autora, 1989.

Internet izvori:

1. *Nadahnujući citati o učiteljima*, <https://www.skolskiportal.hr/clanak/120-nadahnuju-ci-citati-o-uciteljima/>

Nikad ne odustaj, uvijek imaš izbor, ne zaboravi na one koji te vole.

Never give up, you always have a choice, you are loved.

**NIKAD NE ODUSTAJ,
UVIJEK IMAŠ IZBOR!**

**Selvira
Sadiković Mašnić**

“Dajte onima koje volite krila da lete, korijene da se vrate i razlog da ostanu”.

Dalai Lama

Rođena je u Bugojnu 1981. godine. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na Odsjeku za filozofiju i sociologiju, 2006. godine. Radeći u različitim srednjim i osnovnim školama imala je priliku obogatiti svoje iskustvo i usavršavati svoje kompetencije radeći s mladim ljudima. Certificirana je profesorica za predmet Demokratija i ljudska prava/građansko obrazovanje koje izdaje Vijeće Evrope i CIVITAS. Radila je kao profesorica filozofije s logikom, sociologije, kulture religija, demokratije i ljudskih prava/građanskog obrazovanja. Usavršavala se u oblasti demokratije i ljudskih prava, inkluzije djece sa poteškoćama u razvoju, i medijske pedagogije. Uspješno je završila obrazovni program u okviru Inicijative ETOS za buduće predavače/ice iz oblasti svjetskog etosa i njegove primjene u BiH. Trenutno je zaposlena na određeno u Srednjoj školi za okoliš i drveni dizajn u Sarajevu.

Prvi brucoški dan smo stajali ispred Filozofskog fakul-

teta u Sarajevu i čekali da uđemo u učionice. Jedna od mojih kolegica se tresla od straha. Pomislila sam da su je žamor mladih ljudi koji su se našli oko nje, nepoznata lica, nepoznati grad ili polazak na fakultet možda uplašili. Kasnije mi je pričala kako joj je srce u tim trenucima udaralo tako snažno da je držala ruku na prsima pokušavajući duboko udahnuti. U mislima su joj se smjenjivale slike roditelja, a njihove je riječi još uvijek jasno čula. “Sretno”, “U pamet” i “Ti znaš da si odredila cilj, a mi smo uz tebe”. (“U pamet” je jedan od poznatijih načina kako bh. roditelji ohrabruju djecu, poput imperativa da činimo samo dobro, da vodimo računa o sebi i da nikada ne zaboravimo šta smo od odgoja ponijeli iz kuće.) Dok su kolege polako odlazile prema učionicama, kolegica je ostala sama.

Sebi se činila manjom nego je uistinu bila u tom trenutku. Poželjela se odmah uputiti na autobusku stanicu i vratiti u sigurno okruženje. Međutim, sabrala se, duboko udahнула i rekla sebi: "Pa ovo je još jedan novi korak u mom životu, neću odustati. Imam roditelje koji su uz mene, koji su mi podrška, valjda ću i ovo nekako prebroditi". Nije odustala, nije se predala strahu od nepoznatog. Zakoračila je odvažno i – uspjela. Kada se sretnemo i razgovoramo o dnevnim životnim situacijama, teškoćama, djeci ili poslu, često spomene taj trenutak u životu kao veliki izazov s kojim je naučila da je važno vjerovati u sebe. Snagu za to je crpila iz dva važna izvora: roditelja i nastavnika.

Koliko god nam – u periodu adolescencije – izazovno zvučalo da ćemo se nekada osamostaliti i krenuti vlastitim putem, tijelo i um prožima strah od onog šta nas očekuje u toj projiciranoj budućnosti.

“Zbog potpunog i skladnog razvoja svoje ličnosti trebalo bi (dijete) da odrasta u okruženju koje je ispunjeno atmosferom sreće, ljubavi i razumijevanja”.

S druge strane, oni koji su svoj život posvetili mlađoj osobi pitaju se da li su učinili najbolje što su znali da mu/joj prenesu znanja, da li su svojim postupcima i interakcijom doprinje-

li njegovom/njenom emocionalnom zdravlju i stabilnosti, da li će mu/joj vještine koje je stekao/la biti od pomoći u svijetu izvan “porodičnog gnijezda”. Veliki broj mladih prolazi kroz različite životne periode u kojima nisu sigurni ko su, šta žele ili mogu postići. Univerzalna činjenica da su roditelji prvi učitelji djeteta te – jednako važan – partnerski odnos sa školom uz jasno određene uloge, čine temelje koji dijete vode kroz život.

Za let su potrebna oba krila

Odvažiti se i samostalno krenuti ka budućnosti za mlade osobe može biti teško, ali je mnogo lakše ukoliko su svjesne da su njihovi odgajatelji učinili maksimum da što spremnije zakorače u svijet. Dobra unutrašnja organizacija porodice i dobri odnosi među njenim članovima su iznmno važni jer djetetu pružaju osjećaj sigurnosti i zaštite te dobru pripremu za život u društvu sa mnogo izazova i prilika. U Konvenciji o pravima djeteta se ističe: “Zbog potpunog i skladnog razvoja svoje ličnosti trebalo bi (dijete) da odrasta u okru-

ženju koje je ispunjeno atmosferom sreće, ljubavi i razumijevanja”.¹ Istakla bih važnost odrastanja u ljubavi jer je to duhovna hrana za srce i dušu koja pruža sigurnost, prihvaćenost i snagu. Kada porodica uspije odgojiti dijete u ljubavi ono lakše ostvaruje ambicije i snove jer zna da su roditelji podrška i oslonac koji nikada neće izostati.

Porodica nas u najvećoj mjeri oblikuje te priprema za život i budućnost za koju niko nema gotov recept. Svaki život je priča za sebe i svako je treba autentično proživjeti. Kao primarna univerzalna zajednica “ona (porodica) je čvrsta, stabilna i homogena društvena grupa u kojoj vladaju ljudski odnosi zasnovani na ljubavi, poštovanju i ravnopravnosti njenih članova i u kojoj se ostvaruju neke od bitnih funkcija koje porodica ima u životu jedinice ili pak društva u cjelini”².

Iako se kroz historiju njena primarna uloga nije bitnije mijenjala, način funkcionisanja i uloge članova porodice vremenom su se promijenile, posebno od kraja 19. stoljeća kada dolazi do industrijalizacije, tehnološkog razvoja i promjene društveno-političkih sistema. Žene su izašle u javnu sferu. Dobile su pravo glasa i počele raditi što je utjecalo i na promjenu dinamike odnosa u porodici.³ Umjesto da se pronađu modeli preraspodjele poslova, većina tereta je i danas na ženama pa se može čuti lamentiranje o propadanju porodice jer majka ne vrši svoju dominantnu ulogu odgajateljice kako je to činila nekada dok je bila domaćica. Takve kritike se često provlače u formi “benevolentnog seksizma” koji podilazi patrijarhatu i zadržava ženu u domeni tradicionalno dodijeljenih uloga, iako se društvo promijenilo i stalno se mijenja.⁴

Ukoliko želimo graditi stabilnu porodicu važno je da roditelji jednako učestvuju u odgoju, da se uspostavi dobra komunikacija između članova porodice te da dijete zna da u porodici uvijek može naći sagovornika/cu ukoliko se nađe pred izazovom koji se može činiti

1 *Konvencija o pravima djeteta*, https://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf (05.08.2018)

2 Salih, Fočo. *Sociologija*, Dom štampe Zenica, 2000, str. 204.

3 Ivana, Dračo. Jasmina, Čaušević. *Rodna ravnopravnost – Pravni okvir*, u: Zilka, Spahić Šiljak i Rebeka, Jadranka Anić. (ur.) *I vjernice i građanke*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2009, str. 15-25.

4 Zilka, Spahić Šiljak. *Zašto još uvijek govorimo i seksizmu* u: Monja, Šuta-Hibert. (ur.), *Rodni stereotipi, Zvuči poznato?*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2015, str. 105-111.

nesavladivim. Dijete treba osjetiti da neće biti osuđivano ako svoj problem povjeri roditelju/ici, a to može samo ako je uspostavljeno čvrsto povjerenje. Sticanje povjerenja kroz odgoj je suštinsko jer pomaže mladoj osobi da razvije samopouzdanje da sama može učiniti male, ali i velike promjene kako za sebe tako i za širu društvenu zajednicu.⁵

Sticanje povjerenja kroz odgoj je suštinsko jer pomaže mladoj osobi da razvije samopouzdanje da sama može učiniti male, ali i velike promjene kako za sebe tako i za širu društvenu zajednicu.

trebne i poželjne u jednom društvu. Škola utječe na razvoj cjelovite ličnosti pa bi trebala biti inkluzivna i ne odustajati ni od jednog djeteta budući da je svako od njih mali univerzum kojem treba znati prići da bi iznjedrio svoj puni potencijal. Nažalost, bosanskohercegovački sistem ne ostavlja nastavnicima velike mogućnosti za ovakve pristupe jer uglavnom imaju razrede sa velikim brojem učenika. Ni sami nastavnici nisu pripremljeni niti dovoljno senzibilni za ovakve pristupe obrazovanju.

Uzimajući u obzir činjenicu da naša djeca u školama provode od četiri do šest sati zavisno od uzrasta djeteta, tamo bi im trebao biti pružen osjećaj sigurnosti koji će štititi njihovo dostojanstvo, specifičnost, poticati kreativnost i učiti ih da budu primjer jedni drugima gradeći univerzalne vrijednosti ljudskosti, dobrote, empatije,

Pored sticanja znanja učenici iz škole treba da ponesu određene vještine koje će im olakšati ostvarivanje životnih ciljeva.

Drugi važan faktor socijalizacije ličnosti je škola jer se intelektualni, a zatim i socijalni, razvoj započeo u porodici intezivno nastavlja u školi. Kroz obrazovni sistem ne usvajaju se samo znanja već se formiraju stavovi i usvajaju konvencije ponašanja potrebne i poželjne u jednom društvu. Škola utječe na razvoj cjelovite ličnosti pa bi trebala biti inkluzivna i ne odustajati ni od jednog djeteta budući da je svako od njih mali univerzum kojem treba znati prići da bi iznjedrio svoj puni potencijal. Nažalost, bosanskohercegovački sistem ne ostavlja nastavnicima velike mogućnosti za ovakve pristupe jer uglavnom imaju razrede sa velikim brojem učenika. Ni sami nastavnici nisu pripremljeni niti dovoljno senzibilni za ovakve pristupe obrazovanju. Uzimajući u obzir činjenicu da naša djeca u školama provode od četiri do šest sati zavisno od uzrasta djeteta, tamo bi im trebao biti pružen osjećaj sigurnosti koji će štititi njihovo dostojanstvo, specifičnost, poticati kreativnost i učiti ih da budu primjer jedni drugima gradeći univerzalne vrijednosti ljudskosti, dobrote, empatije, solidarnosti i drugo. Pored sticanja znanja učenici iz škole treba da ponesu određene vještine koje će im olakšati ostvarivanje životnih ciljeva.

5 Malić, Josip. Mužić, Vladimir. *Pedagogija*, Školska knjiga, Zagreb, 1990, str. 8.

Neke od tih vještina su:

- Pojam o sebi. Dječji osjećaji o sebi temelj su iz kojeg se nauče povezivati i komunicirati s drugima.
- Prosocijalne vještine. Da je dijete u stanju saradivati i dijeliti sa drugima, što je temelj uspostave čvrstih odnosa s drugima.
- Sticanje prijatelja i čuvanje prijateljstva. Djeca koja komuniciraju s drugima, dijele i saraduju, lakše su prihvaćena od svojih vršnjaka i lakše stiču nove prijatelje.⁶

Škola je djeci drugi dom. Svjesni činjenice da se vremenom i ciljevi obrazovanja mijenjaju, u zajedništvu s porodicom treba učiniti sve da dijete ostvari vlastiti maksimum.

Zapisivati cilj iz dana u dan je mentalni proces na koji se obavezujemo.

Šta ja mogu učiniti?

I najdalji put započinje prvim korakom. Za uspjeh su potrebni sati i sati rada, sve ono što se ne vidi kada u jednom momentu neko postigne veliki uspjeh i ostvari san. Da li ste znali da su uspješni ljudi 10% usmjereni na problem, a 90% na rješavanje.⁷ Uspjeh nije lako postići i na tom putu možemo očekivati da ćemo biti sputani izazovima i preprekama koje se čine nepremostivim. Važno je zapamtiti da se to dešava i drugima, da se moramo iznova fokusirati i krenuti iznova, pogledati problemu u oči i vratiti se na put koji vodi cilju. Na početku je najvažnije biti motivisan/a, jer je to uvjet uspjeha. Motivacija podrazumijeva da znamo šta želimo da se desi i šta nam je cilj. Što je cilj kojem težimo značajniji, iziskuje više truda. Pri tome moramo bit realni i zamisliti kako bi bilo da imamo završni test iz matematike, a nismo vježbali zadatke mjesecima?! Sljedeći korak ka ostvarenju cilja jeste da napravimo plan uz koji ćemo shvatiti koje su prepreke i načini za njihovo uspješno prevazilaženje. Po-

6 Lence, Seefeldt. *Factors Affecting Social Development*, <https://www.education.com/reference/article/factors-affecting-social-development/> (14.08.2018.)

7 Joshep, Wilner. *How to Be Resilient and Never Give Up on Your Dreams*, <http://youhaveacalling.com/commitment/resilient-never-give-dreams> (15.08.2018.)

željno je da sebi zapišemo put ka ostvarenju dugoročnijih ciljeva, onako kako zapisujemo raspored dnevnih obaveza. Zapisivati cilj iz dana u dan je mentalni proces na koji se obavezujemo.⁸ Vratimo se primjeru iz matematike. Ako želimo ostvariti uspjeh svaki dan trebamo ispisati taj cilj na papiru i postavljati ga na vidno mjesto gdje vježbamo zadatke. Također je važno raščlaniti cilj, odnosno podijeliti ga u nekoliko etapa i savladavati dio po dio. Kada ispunimo zadati cilj možemo osjetiti zadovoljstvo koje se ne može mjeriti ni s čim što smo dobili bez uloženog truda.

Jedna izreka kaže: "Neki ljudi u našem životu su blagoslov, a neki lekcija". Da bismo ostali na putu koji nas vodi ostvarenju cilja važno je da smo okruženi ljudima koji nas podržavaju i imaju ciljeve slične našima. Ako se desi da posustanemo ili nam se učini da nemamo više snage, sjetimo se da smo negdje zapisali cilj i da ga želimo ostvariti. Ako želimo uspjeti budimo iskreni prema sebi, preuzmimo odgovornost, prihvatimo problem i suočimo se s njim. Potrebno je vjerovati u sebe i imati samopouzdanje koje će nas voditi cilju. Bez njega ćemo biti oni koji sanjaju, a ne ostvaruju. Koliko god se činilo da pojedinac/ka ne može ništa učiniti, posebno u bosansko-hercegovačkom društvu danas, trud i rad se dugoročno isplate.

Iako put može biti težak sa mnogo prepreka, moguće je ostvariti snove ukoliko gradimo samopouzdanje i volju te pokažemo hrabrost da se otisnemo u nepoznato jer su to važni uvjeti uspjeha. Kada uspijemo, osjećamo ponos jer smo pokazali da smo potencijal iskoristili na najbolji mogući način.

Uspjeh ne dolazi lako i često od nas traži da iskoračimo u nepoznato da bismo se popeli na vrh.⁹

8 Neil, Izenberg. *Motivation and the Power of Not Giving Up*, <https://kidshealth.org/en/teens/motivation.html> (15.08.2018.)

9 Randy, Slechta. *Never give up*, <https://www.lmi-world.com/blog/2016/10/03/never-give-up/> (13.08.2018.)

Literatura:

1. Brajša – Žganac, Andreja. *Dijete i obitelj*, Naklada Slap, 2003.
2. Dračo, Ivana i Čaušević, Jasmina. *Rodna ravnopravnost – Pravni okvir*, u: Spahić Šiljak, Zilka i Anić, Jadranka, Rebeka. (ur.) *I vjernice i građanke*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2009.
3. Efendić-Spahić, Tamara. *Psihologija roditeljstva*, Sarajevo, Društvo psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2014.
4. Fočo, Salih. *Sociologija*, Zenica, Dom štampe, 2000.
5. Malić, Josip Mužić, Vladimir. *Pedagogija*, Zagreb, Školska knjiga, 1990.
6. Spahić Šiljak, Zilka. *Zašto još uvijek govorimo i seksizmu* u: Šuta-Hibert, M. (ur.) *Rodni stereotipi. Zvuči poznato?*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2015.

Internet izvori

1. Izenberg, Neil. *Motivation and the Power of Not Giving Up*, <https://kidshealth.org/en/teens/motivation.html>
2. *Konvencija o pravima djeteta*, https://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf
3. Randy Slechta, Randy. *Never give up*, <https://www.lmi-world.com/blog/2016/10/03/never-give-up/>
4. Seefeldt, Lance. *Factors Affecting Social Development*, <https://www.education.com/reference/article/factors-affecting-social-development/>
5. Wilner, Joshep. *How to Be Resilient and Never Give Up on Your Dreams*, <http://youhaveacalling.com/commitment/resilient-never-give-dreams>

Don't compare yourself to anyone else.

Ne uspoređuj se s drugima.

NE USPOREĐUJ SE S DRUGIMA

**Munevera
Rahmanović -Hrbat**

Rođena je 1970. godine u Kamenici. Završila je studij na Odsjeku za razrednu nastavu Filozofskog fakulteta u Tuzli i time stekla zvanje profesorice razredne nastave. Nakon toga je završila i Edukacijski fakultet u Travniku, čime je stekla zvanje bachelora razredne nastave. Kroz usavršavanje i rad je stekla zvanje savjetnice. Predaje islamsku vjeronauku u OŠ "Brčanska Malta". Sudjelovala je kao učesnica i kao predavačica u brojnim projektima i seminarima čiji je prioritet zalaganje za mir, toleranciju i obrazovanje.

*"Socijalno poređenje je izuzetno prisutan proces u društvu koji utječe na to kako ljudi razmišljaju o sebi, kako se osjećaju, za šta su motivisani da urade i kako se ponašaju."*¹

Svi imamo prošlost, sadašnjost i budućnost. Uprkos tome, ponašamo se kao da nam nešto nedostaje. Težimo oduzeti komadić od drugog/e, kao da težimo onome što pripada drugima ne shvatajući da naš život i sam ima vrijednost.

Otkuda potreba za uspoređivanjem? Razlozi su različiti – nesigurni smo u sebe, ne vrednujemo dovoljno ono što imamo, želimo više, stalo nam je do društvenog odobravanja i statusa. Uspoređujemo svoj izgled, inteligenciju, talente i ono što posjedujemo s drugima, a posebno onima koji su nam bliski ili slični, koji su nam uzori ili posjeduju nešto što držimo interesantnim. Istraživanja pokazuju da adolescenti teško mogu izbjeći uspoređivanje jer je dio razvoja lične i društvene identifikacije.²

Uspoređivanje, u određenoj mjeri, može biti stimulans da se više

1 Corcoran, Katja. Jan Crusius i Thomass Mussweiler. *Social comparison: Motives, standards, and mechanisms* u: D. Chadee (ur.) *Theories in Social Psychology*, Oxford, UK, Wiley – Blackwell, 2011, 119-139. http://soco.uni-koeln.de/docs/Corcoran_Crusius_Mussweiler_2011_Social_Comparison.pdf (15.08.2018).

2 Jane, Kroger. *Identity in Adolescence. The Balance between Self and Other*, Routledge, London, 1996.

potrudimo i budemo uspješniji odnosno nekome može biti podsticajno. Za druge uspoređivanje, posebno u onome za šta možda nemaju predispozicije ili mogućnosti, može biti destruktivno, bolno i obeshrabrujuće. Zaokupljeni uspoređivanjem s drugima, rijetko i pomislimo na

probleme koje svako ima. Nema čovjeka koji ne nosi težak teret ili bol i životna iskušenja. Često obraćamo pažnju samo na ono što oko vidi.

Tragovi prošlosti

Razmislimo o prošlosti. Svi smo bili djeca i prolazili smo kroz društveni i vršnjački pritisak zbog kojeg smo se osjećali loše. Prisjetimo se vremena kada smo sjedili u školskoj klupi i čekali učitelja/icu da dođe kako bi nam predao/la urađeni test. Pogledamo rezultat i nismo zadovoljni ocjenom. Onda za vrijeme pauze, kao po starom običaju, slijedi razmjena komentara i uspoređivanje s drugarima. U mom razredu, često smo raspravljali o rezultatima testova iz matematike. Jedna od učenica je bila inteligentna toliko da je u meni budila strah od neuspjeha. Dok sam ja najčešće dobijala trojke ona je dobijala najviše ocjene. Pitala sam zašto ne mogu biti inteligentna kao ona i hoću li ikada biti uspješna poput nje. Većina drugara i drugarica iz razreda je imala isti rezultat, za razliku od mene. Sjećam se da sam bijeg nalazila u maštanju. Smišljala bih svoje vlastite teorije i formule da bih uradila neki zadatak i tako barem u mislima postizala dobre rezultate. Inače sam kao i mnogi moji drugari osjećala strašan pritisak na časovima matematike, mozak bi mi zablokirao od stresa pa bih i zaboravila sve što sam dotad učila. Činilo mi se da sam uzalud ponavljala i vježbala jer nisam bila dobra kao ona djevojčica kojoj smo se potajno divili, a inače je zadirkivali da je štreberka.

Obzori sadašnjosti

Poput većine, i ja sam se uspoređivala s djevojčicom koja je postizala najbolje rezultate. No, sazrijevajući sam shvatila da sam i ja inteligentna poput nje, samo na drugačiji način. Svaka je od nas postizala sjajne rezultate u različitim oblastima. Upornim radom i za-

laganjem sam naučila, a to želim podijeliti s vama, da ne postizemo svi željene rezultate onda kad to želimo niti istovremeno u istim oblastima. Neko će shvatiti zadatke iz matematike u toku školovanja, a neko tek za deset godina kad bude morao/la primjenjivati određene formule i pravila. Neko možda neće nikada, ali će zato biti sjajan/a umjetnik/ca, sportista/kinja, književnik/ca ili nešto drugo.

Shvatila sam da svi imamo talente i nešto po čemu smo jedinstveni, te da nema potrebe da budemo kao drugi. Važno je čuvati svoju osobnost i ono što nas čini drugačijima od ostalih.

Ovo bismo trebali primjenjivati i u vaspitavanju kako ne bismo vršili pritisak konstantno uspoređujući dijete s drugima. Prisjetite se kako ste se osjećali dok su vas kao dijete upoređivali s drugima! Posebno nakon roditeljskih sastanaka kada su, ukoliko dobijete lošu ocjenu, roditelji pričali o tome kako su sva druga djeca postigla bolje rezultate te insistirali da se ugledate na njih. Roditelji nisu svjesni koliko takve usporedbe imaju negativan utjecaj na razvoj djeteta.

Zapravo, roditelji imaju veći utjecaj na uspjeh djeteta nego što možda i misle. Istraživanje provedeno na Univerzitetu Brigham Young – s 388 tinejdžera i roditelja – pokazalo je da djeca čiji roditelji vjeruju u njihovu inteligenciju postižu bolje akademske uspjehe. Istovremeno djeca roditelja koji manje vjeruju u njihove sposobnosti postižu slabije rezultate.³ Profesor razvojne psihologije, Alexander C. Jensen, ističe da su uspoređivanja neizbježna, ali da je ključ u tome da se fokusiramo na pozitivne strane i vrline. “Umjesto da kažemo djetetu: Zašto nisi

Shvatila sam da svi imamo talente i nešto po čemu smo jedinstveni, te da nema potrebe da budemo kao drugi. Važno je čuvati svoju osobnost i ono što nas čini drugačijima od ostalih.

“Umjesto da kažemo djetetu: Zašto nisi poput svoje sestre/brata?, trebamo ohrabriti dijete i naglasiti da ne treba biti sruženo kad u nečemu ne uspije.”

3 Marianne, Holman. *BYU study finds negative academic outcomes from comparing children*, <https://www.ldschurchnews.com/archive/2015-07-23/byu-study-finds-negative-academic-outcomes-from-comparing-children-42920> (10.08.2018.)

poput svoje sestre/brata?, trebamo ohrabriti dijete i naglasiti da ne treba biti snuždeno kad u nečemu ne uspije.”⁴

Usponi i padovi su sastavni dio života. Važno je kako na njih reagujemo. Kada doživimo neuspjeh, ne trebamo se uspoređivati s drugima, nego hrabro nastaviti dalje i vjerovati da ćemo savladati svaku prepreku. Ovo je teško razumjeti djetetu u razvoju, ali i odrasloj osobi koja nesvjesno živi živote drugih ljudi pri tome zaboravljajući i propuštajući prliku da živi vlastiti.

Budućnost je pred nama

Ono što smo proživjeli u prošlosti i shvatili kao odrasle osobe trebamo projicirati na budućnost kako ne bismo podlegli novom pritisku društva, radne sredine, porodice, partnera i drugo. Medijski poželjne slike žena i muškaraca se tako agresivno nameću svima, ne samo mladima, da je teško odoljeti i ostati svoj i ne upasti u zamku uspoređivanja.

Svi ljudi nisu isti i dobro je da je tako jer to svijet čini raznolikim mjestom. Mentalni sklop, psihička i fizička spremnost na različite situacije i iskušenja, zrelost, okolnosti pod čijim utjecajima se razvijamo pa i težina tereta koji možemo podnijeti se razlikuju. Zato se i ne trebamo uspoređivati s drugima. Ono što je dobro za nekog, možda nije za nas. Uostalom, nikad ne znamo šta nam sutra donosi i koji ćemo uspjeh u budućnosti ostvariti. Da bismo postigli sve što želimo neophodno je da vjerujemo u sebe i da imamo pozitivnu sliku o onome što jesmo i po čemu smo jedinstveni.

Uspoređujmo se samo sa sobom!

Jedina osoba s kojom se trebamo usporediti smo – mi sami. Usporedimo se sa sobom od prije deset godina, nekoliko mjeseci, dana ili čak minuta. Sigurno ćemo uvidjeti mnogo promjena i trebamo se usmjeriti na pozitivne te biti uvijek bolji nego jučer.

4 Ibid.

Literatura:

2. Kroger, Jane. *Identity in Adolescence. The Balance between Self and Other*, 2nd edn. London, Routledge, 1996.

Internet izvori:

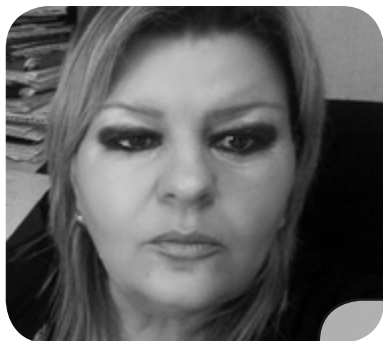
1. Corcoron, Katja. Jan Crusius i Thomass Mussweiler. *Social comparison: Motives, standards, and mechanisms* u: D. Chadee (ur.) *Theories in Social Psychology*, Oxford, UK, Wiley – Blackwell, 2011, 119-139. http://soco.uni-koeln.de/docs/Corcoran_Crusius_Mussweiler_2011_Social_Comparison.pdf.

3. Holman, Marianne. *BYU study finds negative academic outcomes from comparing children*, 2015, <https://www.ldschurchnews.com/archive/2015-07-23/byu-study-finds-negative-academic-outcomes-from-comparing-children-42920> (10.08.2018)

Ne moraš činiti sve što
čine drugi.

You don't have to do what
everyone else is doing.

NE MORAŠ ČINITI SVE ŠTO ČINE DRUGI

**Berminka
Hrelja Bećirspahić**

Rođena je 1960. godine u Sarajevu. Specijalizirala je traumatsku psihologiju i radi kao sistemska porodična psihoterapeutkinja i certificirana supervizorica. U svom dugogodišnjem radu i angažmanu je stekla iskustvo rada voditeljice kvalitete u obrazovanju i preko 3500 sati supervizijskog rada. Trenerica je i konsultantica za NVO, autorica i koautorica je istraživačkih izvještaja, brošura, tekstova i materijala koji promoviraju mentalno zdravlje, socijalne vještine i komunikaciju među ljudima.

Prva priča

Damir je i ovo jutro ustao kasno. Dugo se budio. Pogled mu pade na harmoniku. Kako ju je nekada samo volio.

- Hoćeš doručkovati? – pita ga majka.

- Pusti me – odgovara Damir ljutito oblačeći jaknu i patike.

Laganim korakom izlazi iz zgrade. Zastaje i razmišlja. U školu svakako više ne ide. U tri škole je pokušao. I ništa. On je za to najmanje kriv. Kada god bi krenuo u školu, neko je naišao da ga odgovori taj dan.

- Zvvvvvvvrrrrr.

- Halo. Ja sam. Vozdra, Senade.

- Jesi li spreman?

- Ne znam – reče Damir.

- Jao vidi kukavice. Čovječe, brza para, malo posla.

- Gdje si sad? – upita Damir.

- U kafiću. Dođi – odgovori Senad.

I dogovor pade.

- Svi su to uradili. Jednostavno je. Stavis masku, evo ti Djeda Mraz (hihihihi). Uđeš u prodavnicu i bam, dajte sve iz kase. Sve gotovo za minutu.

Sljedeće jutro Damir se nije probudio u svom krevetu. Ovaj je bio bolnički. Osjećao je bol u vilici, nije vidio na jedno oko. Bilo mu je muka, soba se vrtjela oko njega.

Ljudi kojima je vjerovao su ga premlatili. On je samo za njih uzeo novac, koji su mu potom oteli. Njemu nisu ostavili ništa osim samoće, izgubljenog vremena, straha i odbačenosti.

Druga priča

- Hajde požuri, zakasnićemo na probu – Sanjin je trčao, a pored njega je brzim hodom koračao Zlatan.
- Boga mi mene stid. Nisam ti ja za glumu – pravdao se Zlatan.
- Ne sekiraj se – tješi ga Edin – i ja sam tu, valjda meni vjeruješ. Vidjećeš kako je dobro. Putujemo, družimo se, upoznajemo nove gradove i ljude. Hajde požuri.
- Velika sala Doma za mlade. Čuje se graja, smijeh, neko tiho pjeva.
- Dobro došao – pruža ruku Zlatanu veseo čovjek, nasmijan i blag.
- Jesi li ikada nekoga imitirao? – upita kroz smijeh.
- Nisam.
- A bi li pokušao?
- Ma bi, ali mi neprijatno – odgovori Zlatan.
- Hajde sada, samo sa mnom – čovjek se nasmiješi opet.
- Pogledao je u Edina. Oko njega pet mladih ljudi... Smiju se, guraju ga i veselo komentarišu.
- Kako je ovo lijepo – pomisli Zlatan i odmah mu se stvori slika kako sjedi satima pred kompjuterom. Osjećaj samoće je težak. Idem pokušati, pa šta, valjda mi se neće smijati.
- (Dvije godine poslije...)
- Edine požuri, zakasnićemo na prijemni – Zlatan nervozno gura Edina.
- Polako čovječe, polako – odgovara Edin.
- Ulaze zajedno u zgradu Akademije za glumu.
- Hajde ti pročitaj, ja ne mogu – moli Edin Zlatana.
- Primljeni smo, primljeni – povika Zlatan.

Edin i Zlatan su sada studenti treće godine. Sutra putuju za Italiju. Vode sekciju glume u Domu za mlade.

Razmislimo o razlozima prijateljstva!

Kada se družimo s nekim ponekada je dobro razmisliti zašto smo odabrali baš to društvo. Kakve su osobine tih ljudi? Šta nam se kod njih sviđa?

Mnogi mladi ljudi, pod pritiskom vršnjaka i zbog straha da će biti

odbačeni ili ismijani od društva, počinju piti, pušiti, uzimati ne-dozvoljena sredstva. Ne žele se suprotstaviti grupi prijatelja koja maltretira vršnjaka. Zbog straha da će biti odbačeni čak se i sami tako počinju ponašati. Mladi su skloni kompromisima i mijenjanju stavova samo da bi stekli ili zadržali popularnost kod vršnjaka. Koliko puta smo čuli ovakva razmišljanja o mladima? Koliko puta smo pročitali različite preporuke kako se ponašati, kako reagirati, kako izbjeći lošu situaciju? I opet se dešavaju neželjene stvari. Zamisli sljedeću situaciju!

Petak je, nastava je iz nekog razloga završila dva sata ranije. Odlučuješ s prijateljima iz razreda otići u kafić u blizini škole. U kafiću tvoji prijatelji naručuju neko žestoko piće i nagovaraju i tebe da popiješ isto. Znaš da nije dobro piti alkohol, ali ne želiš ispasti kukavica pred prijateljima, a najmanje što želiš je da te ismiju. Šta ćeš učiniti?

Odgovora na ovu zamišljenu situaciju je bezbroj. Jedan je ipak univerzalan. Biti svoj. A šta to, zapravo, znači?

Kada smo svoji znamo da nešto radimo zato što želimo, a ne što drugi od nas očekuju. Kad smo u cjelosti svoji onda smo slobodni.

Samo hrabri mogu biti svoji. Kada smo potpuno svoji, spremni smo preuzeti rizik i učiti iz vlastitih pogrešaka. Spremni smo biti osuđeni, pohvaljeni, ignorisani i još puno toga. Spremni smo i trpjeti, ali barem znamo zašto. Ne prodajemo se za male stvari, ne glumimo da smo neko drugi. Jer takvi sami sebi ne trebamo. Kad smo svoji, nije nam problem reći da nemamo novca, da želimo ili ne želimo nešto i da imamo stav o tome. Kada smo svoji znamo da nešto radimo zato što želimo, a ne što drugi od nas očekuju. Kad smo u cjelosti svoji onda smo slobodni.

Put do sebe je zapravo težak, šumovit, brdovit, grmovit i svakakav. Zahtijeva puno svjesnosti, odricanja, truda, strpljenja i odgovornosti. Stalno treba biti budan/a i pratiti šta se to događa unutar sebe, oko sebe i kako se to sve isprepliće.

Zvuči komplicirano, zar ne? Ali nije. Budeš sada i ovdje i tražiš istinu. Osnovno je biti potpuno iskren/a sa sobom i to je jedini put do sebe. U svakom trenutku se pitaš: zašto idem na kafu s tom osobom? Zašto uopće želim biti sa tim osobama? Zašto nekome nešto dajem?

U prvi mah će se pojaviti jedan odgovor, ali ako malo zastanete i

upitate se da li je istinit doći će i drugi odgovor. Vrlo često drugi ili treći odgovori nisu baš ugodni, ali to je jedini način da dođemo do istine.

Što smo poslušniji i pokorniji dobivamo više pohvala. Hvale nas što nemamo vlastito mišljenje niti hrabrosti iznijeti vlastiti stav. Dobijamo pohvale što se ne bunimo već pokorno slijedimo odluke koje se donose u naše ime.

što se ne bunimo već pokorno slijedimo odluke koje se donose u naše ime. Danski psiholog i obiteljski terapeut Jesper Juul je mnogo puta citiran i poznat po izjavi da ne možemo istovremeno imati i poslušno i zdravo dijete.

Nije li poslušnost zapravo poruka da naše mišljenje niti potrebe nisu važni i da je jedini izbor slijediti ono što drugi rade i što od nas očekuju? Odgajamo se u kulturi koja nas uči da “ne pravimo talase da nas ne potope”, a tako zapravo nikada nećemo naučiti plivati.

Imati svoj stav i odbiti da budemo “žrtva” znači da za takvu odluku

Zato poslije, kada društvo vršnjaka kaže da se treba uraditi nešto, poslušno dijete postaje meta jer smo ga/ju naučili da se dobro odgojena djeca ne suprotstavljaju.

što, a mi mu odgovorimo “zato jer ja tako kažem” mi postajemo treneri poslušnih koji nikada neće imati priliku razviti kritičko mišljenje jer nikada nisu ni naučeni da postoji alternativa.

Zato poslije, kada društvo vršnjaka kaže da se treba uraditi nešto, poslušno dijete postaje meta jer smo ga/ju naučili da se dobro odgojena djeca ne suprotstavljaju.

Takva djeca odrastaju sa osjećanjima obaveze na poslušnost i pro-

Izazovi roditelja

Pitanje je kako ovo postići kada smo odgajani u kulturi u kojoj je poslušnost jasan znak dobrog odgoja. Što smo poslušniji i pokorniji dobivamo više pohvala. Hvale nas što nemamo vlastito mišljenje niti hrabrosti iznijeti vlastiti stav. Dobijamo pohvale

slijedi kazna. Kada odrastamo, u svijetu mladih, odbijanje imitiranja drugih može izazvati bojazan od “kazne” jer smo tako naučeni i oblikovani. O

kako roditelji griješe! Ako nas dijete pita zbog čega mora napraviti nešto,

Ako nas dijete pita zbog čega mora napraviti nešto,

dubljuju ga odrastanjem jer se život počinje usložnjavati a zahtjevi za kompromisom povećavati i to na štetu osjećaja.

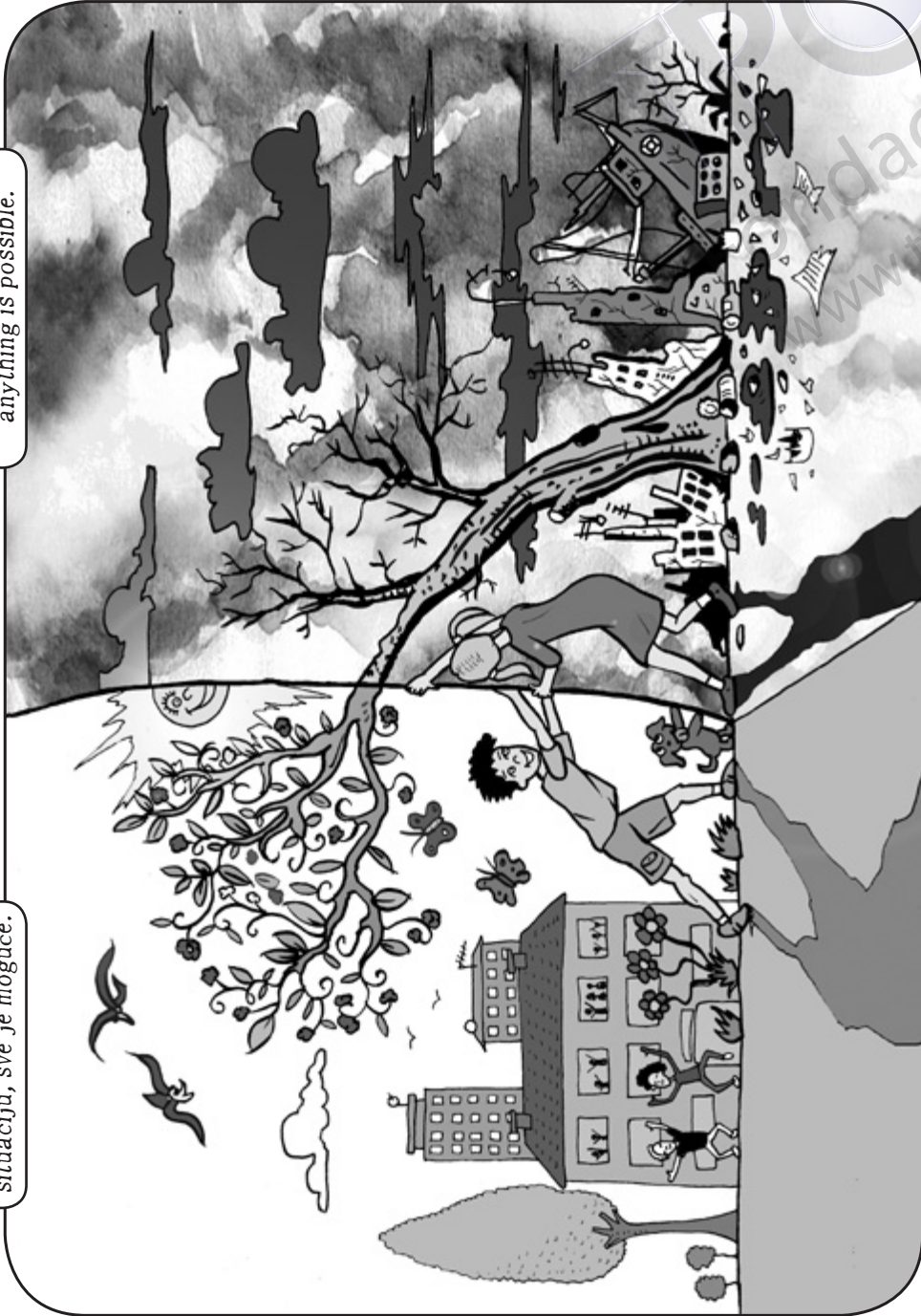
Njeguemo kod djece strah da je vlastito mišljenje put ka narušavanju odnosa, pa naučeni da funkcioniraju u prividnim dobrim odnosima održavaju njihovu sumnjivu stabilnost, a u isto vrijeme postaju sve nestabilniji i nesigurniji. Kakav paradoks!

I da. Dobro je znati kazati “ne”.

Fondacija
www.tpo.ba

Možeš promijeniti
situaciju, sve je moguće.

You can make a difference,
anything is possible.

MOŽEŠ PROMIJENITI SITUACIJU, SVE JE MOGUĆE

**Elma
Softić-Kaunitz**

Rođena je 1961. godine. Diplomirala je filozofiju i književnost na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a magistrirala je društvene nauke u oblasti religijskih studija, također na Univerzitetu u Sarajevu. Objavila je dvije knjige pod naslovom "Sarajevski dani, sarajevske noći" od kojih je jedna "Sarajevski dani, sarajevske noći – pisma i dnevnicima 1992–1994" doživjela i scensku izvedbu u Torontu, Atlanti i Čikagu. Koautorica je (zajedno sa Pavlom Kaunitzom) stripovanih priča "Nira", te zbirke priča "Sve što (ne) želimo znati" u izdanju TPO Fondacije. Radi na mjestu generalnog sekretara Jevrejske opštine u Sarajevu i Jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društvu "La Benevolencija".

Kada nam neko kaže da možemo promijeniti situaciju u kojoj se nalazimo, najčešće pomislimo na prepreke koje nas čekaju te kako mnogi prije nas nisu uspjeli i obeshra-

brimo se. Zbog toga je važno imati roditelje, nastavnike i prijatelje koji će u teškim trenucima biti sigurni u nas i pomoći nam da shvatimo kako možemo napraviti promjenu. Iz perspektive roditeljke, ali i nastavnice koja je dugi niz godina radila sa djecom u srednjoj školi, želim podijeliti iskustva i ono što sam imala priliku vidjeti, analizirati greške koje sam pravila dok sam učila šta je važno u odgoju kako bi dijete imalo dovoljno samopouzdanja i moglo savladati sve prepreke koje mu/joj se nađu na putu.

"Najbolji su roditelji oni potencijalni", iznervirano mi je rekla Biba prilikom jednog slučajnog susreta na ulici. U to vrijeme obje smo bile mame koje su pokušavale da se priviknu na novu stvarnost. Djeca su bila u dobi kada se bune protiv roditeljskog i ostalih autoriteta. Ona je bila vrlo frustrirana prethodnim susretom sa našom mnogo mlađom poznanicom, inače psihologinjom koja je upravo počela raditi u porodičnom savjetovalištu. Kada joj se moja prijateljica požalila na kćerino ponašanje, mlada je psihologinja rekla da je potrebno poraditi na boljoj komunikaciji sa djetetom. "Rekla mi je sve što već znam",

nastavila je ljutito Biba, "ali mi nije rekla kako. Pitaću je kroz koju godinu kad bude imala svoju djecu."

"Savršeno roditeljstvo je roditeljstvo za koje postoji plan. Zasniva se na akciji, a ne na reakciji. Na znanju, a ne na slučajnosti. Na promišljanju, a ne na ljutnji. Na razumnim potezima, a ne na glupostima."

Kako odgajati djecu da imaju samopozudanja i hrabrosti mijenjati situacije u kojima nisu sretni i zadovoljni? Elizabeth Pantley u knjizi *Savršeno roditeljstvo* kaže: "Savršeno roditeljstvo je roditeljstvo za koje postoji plan. Zasniva se na akciji, a ne

na reakciji. Na znanju, a ne na slučajnosti. Na promišljanju, a ne na ljutnji. Na razumnim potezima, a ne na glupostima."¹ Priznajem da sam tokom odgajanja svoje djece napravila sve greške koje Pantley spominje jer nisam razumjela koliko je važna dobra komunikacija.

Dobra komunikacija jača sampouzdanje

Kada smo se Biba i ja mjesecima kasnije ponovo srele, prisjetile smo se opaske mlade psihologinje o izgradnji dobrog odnosa sa svojim djetetom. Biba je rekla: "Ona je u jednom bila sasvim u pravu: ukoliko hoćeš dobar odnos sa svojim djetetom, moraš shvatiti da je to dvosmjerni proces između partnera – tvoje dijete je tvoj partner u odgojnom procesu."

Mnogi roditelji u odgoju nameću vlastitu viziju budućnosti djetetu, uz idealno zamišljenu sliku osobe u koju treba izrasti. Često se prema djeci odnosimo kao da je njihova jedina obaveza poslušnost pa propuštamo priliku pažljivo slušati i iskoračiti iz zadatih shema i obrazaca ponašanja. Vrlo brzo sam dokučila da moje odgojne metode daju dobre rezultate samo i isključivo kada su mi kćerka i sin imali pozitivnu sliku o sebi i svom mjestu u svijetu odnosno razvijenu svijest o vlastitim sposobnostima, mjestu u porodici i među vršnjacima, nastavnicima i drugim odraslim osobama. To je sampouzdanje i s tim se niko ne rađa. Radi se o cjeloživotnom odnosno procesu koji nikada ne prestaje i u kojem roditelji, barem u prvih dvadesetak do dvadesetipet godina života djeteta, imaju ključnu ulogu. Nekada se ta uloga produži i na kasnije godine jer je samo-

1 Elizabeth, Pantley. *Savršeno roditeljstvo*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2002, str. 7.

pouzdanje nešto što se može i izgubiti i ponovo izgraditi. Zdravo samopouzdanje (jer postoji i ono koje to nije – npr. pretjerano samopouzdanje ili umišljenost)² je solidna osnova koja će djeci pomoći da se suoče sa različitim problemima te ih naučiti da mogu mijenjati vlastite živote i utjecati na situacije u kojima se nađu.

Naravno, za to su potrebni dobra i zdrava komunikacija i partnerski odnos u kojem su obje strane svjesne svojih prava i obaveza, ali i vrijednosti takve komunikacije. Ovakva ko-

Roditelji trebaju pripremati djecu za samostalan život i to ne mogu uspješno postići ako nemaju kontrolu. Djeci su potrebne kontrola i uputa.

munikacija ne znači “totalnu demokratiju” u kojoj obje strane imaju “jednako pravo glasa” u svim pitanjima. Roditelji trebaju pripremati djecu za samostalan život i to ne mogu uspješno postići ako nemaju kontrolu. Djeci su potrebne kontrola i uputa. Naći pravu mjeru u komunikaciji je veliko umijeće koje roditelji uče i stječu, a osnovni uslov da se to postigne je otkriti i usmjeravati dječije afinitete, kapacitete i sposobnosti te odgovoriti njihovim željama u onoj mjeri koja će osigurati uspjeh i napredak a spriječiti i ukloniti aktivnosti i želje koje vode suprotnom.

Odrasli su vrlo često opterećeni vlastitim iskustvima i neskloni da mijenjaju stvarnost za koju znaju da nije idealna, ali je smatraju prihvatljivom ili nepromijenjivom. Pri tome često zaboravljaju da svijet nije nepokretno i nepromjenjivo mjesto, da je u stalnoj mijeni kako bi rekao Heraklit.

Postoje situacije kada dječija potreba da se pokrene ili učestvuje u nečem novom dođe u sukob sa našim nastojanjem da održimo postojeće stanje iz razloga što ne vjerujemo u uspjeh ili nam se neki pokušaj čini nepotrebnim. Tada trebamo razmisliti o tome rukovodi li nama strah da ono što dijete hoće učiniti neće uroditi plodom, iako bi eventualna promjena bila dobra i poželjna. Evo jedan primjer:

Sin moje prijateljice je od malih nogu pokazivao veliku ljubav prema životinjama. Kako su živjeli u malom stanu, a ni ona ni muž nisu imali izgrađen odnos prema životinjama, sve sinovljeve molbe da se nabavi maca ili pas, ostajale su neuslišane. Kada je sin odlučio da nje-

2 Adriana, Kuči. *Djeca na putu do zdravog samopouzdanja*, http://www.ringeraja.ba/clanak/djeca-na-putu-do-zdravog-samopouzdanja_620.html (24.08.2018.)

guje bolesno štene koje se odnekud pojavilo u napuštenom prostoru nikada dovršene zgrade u njihovom naselju, zabranili su mu. No, on nije odustao već je krišom s još nekoliko drugova i drugarica napravio kućicu za štene. Hranu su kupovali od džeparca. Roditelje jedne djevojčice su nagovorili da plate liječenje i pelcovanje, a nastavnicu biologije potakli da kontaktira sa vlasnikom jednog "pet shopa" te da on uzme štene i pokuša mu naći udomitelje. Rezultat: štene je izraslo u ogromnog psa kojeg, sad već ostarjelog, svakodnevno u šetnju izvodi jedna starija gospođa koja je presretna što ga ima. Sin svojih prijatelja je, opet protivno njihovoj želji, upisao veterinarski fakultet i izvanredan je student treće godine studija. Uspostavio je kontakt sa vlasnikom jedne uspješne ergele konja u Australiji i dogovorio se da naredno ljeto provede u toj ergeli učeći o uzgoju konja. Roditelji su provjerili o kakvoj se ergeli radi. Budući da nisu u situaciji platiti njegovo putovanje, sin je našao rješenje. Vlasnik će mu platiti troškove prevoza te obezbijediti smještaj i ishranu, a sin je radeći razne honorarne poslove obezbijedio novac za džeparac.

Koliko god nam se činilo da djeca ne znaju šta je za njih dobro te koliko god smatramo da se ne trebaju angažirati u promjeni onoga što smatramo prihvatljivim i/ili dovoljno dobrim, trebamo se potruditi da shvatimo zašto dijete nešto želi i pružiti mu/joj podršku.

Koliko god nam se činilo da djeca ne znaju šta je za njih dobro te koliko god smatramo da se ne trebaju angažirati u promjeni onoga što smatramo prihvatljivim i/ili dovoljno dobrim, trebamo se potruditi da shvatimo zašto dijete nešto želi i pružiti mu/joj podršku. Djecu treba poticati u nastojanjima da se bave onim što

vole. Također ih treba podržati u želji da istražuju stvarnost i pomoći im da pronađu pravi način.

Kako naći mjeru?

Samopouzdanje je velika blagodat, ali je njegova izgradnja važan i zahtjevan zadatak koji se postavlja pred svakog/u roditelja/icu, školu i cijelo društvo. Da bismo kao roditelji mogli odrediti da li dobro postupamo ne moramo nužno učiti na vlastitim greškama. Teško je odrediti pravu mjeru ohrabrenja i podrške u izgradnji

sampouzdanja. Koliko je malo, a koliko previše? U tome nam svakako mogu pomoći savjeti eksperata. Psiholog Carl Pickhardt ima sedamnaest savjeta za roditelje:

1. Cijenite trud koji su uložili, neovisno jesu li pobijedili ili izgubili
2. Potičite vježbanje za izgradnju kompetencija
3. Pustite ih da sami pronađu rješenje problema
4. Pustite ih da se ponašaju u skladu sa svojim godinama (ne očekujte da se ponašaju kao odrasle osobe)
5. Potičite znatiželju
6. Pružite im nove izazove
7. Izbjegavajte prečace ili stvaranje izuzetaka za vaše dijete
8. Nikad ne kritizirajte njihovu izvedbu
9. Gledajte na pogreške kao na kocke koje vam pomažu u učenju
10. Otvorite vrata novim iskustvima
11. Naučite ih ono što znate raditi (bit ćete im uzor do tinejdžerskih godina)
12. Nemojte im reći kad ste zabrinuti za njih
13. Hvalite ih kad se bore s raznim nedaćama (život nije pošten)
14. Ponudite im svoju pomoć i podršku, ali nemojte pretjerivati
15. Podržite njihovu hrabrost da probaju nešto novo
16. Slavite uzbuđenje koje donosi učenje
17. Budite autoritativni, ali ne previše snažni ili strogi³

Posebno važnim smatram treći savjet – pustite ih da sami pronađu rješenje problema. Većina roditelja danas želi sve riješiti zbog toga što nemaju strpljenja pustiti djecu da sami prođu taj proces, teško im se nositi s greškama koje su nužne kada se otkrivaju nove stvari i rješavaju problemi ili naprosto žele

Većina roditelja danas želi sve riješiti zbog toga što nemaju strpljenja pustiti djecu da sami prođu taj proces, teško im se nositi s greškama koje su nužne kada se otkrivaju nove stvari i rješavaju problemi ili naprosto žele pomoći djetetu da to što prije riješi.

³ Jacquelyn, Smith. *Psychologists say parents should do these 17 things to raise a more confident child*, <https://www.independent.co.uk/news/a-psychologist-says-parents-should-do-these-17-things-to-raise-a-more-confident-child-a7214366.html> (28.08.2018.)

pomoći djetetu da to što prije riješi. Na taj način nesvjesno urušavaju samopouzdanje djeteta jer će ono i dalje očekivati da mu roditelj/ica rješava problem kada naiđe na sljedeći problem i prepreku. Sljedeća priča iz odgajateljskog iskustva mojih roditelja i sestre pokazuje koliko je važno pustiti djecu da sama pronalaze rješenja.

Moja sestra je svojevremeno za rođendan dobila mali frižider na baterije – igračka ne veća od dvadesetak centimetara. Frižider nije hladio, ali je imao malu žaruljicu koja bi se upalila kada se otvore vrata. Istražujući sve mogućnosti tog "frižidera" moja petogodišnja sestra je pokušala pojačati svjetlo tako što je frižider priključila na mnogo jaču bateriju. Naravno, sve je pregorjelo uz bljesak žarulje. Kada su je mama i tata upitali zašto je to napravila, jednostavno je odgovorila da je htjela vidjeti šta će se desiti. Danas je inženjerka elektrotehnike sa dvadeset godina radnog staža, vrlo zadovoljna poslom kojim se bavi.

Ovim primjerom ne želim reći da treba podržavati rušilački nagon – jer je ponekad i on u osnovi dječijeg ponašanja – niti da treba pohvaliti dijete za svaku rastavljenu odnosno pokvarenu stvar. Prvi korak treba biti shvatanje djetetovog motiva, pohvala njegove/nje-ne potrebe da istražuje, ali i upoznavanje s tim da stvari i odnosi imaju vrijednost i da se mogu promijeniti uz uslov da se napravi što manja šteta i da je potrebno prethodno steći neka znanja. Ovakav pristup doprinijeće razvoju asertivnosti odnosno sposobnosti djeteta da se zauzme za sebe i vlastita prava bez nanošenja štete drugima. Što se tiče primjera frižidera – šteta je bila neznatna, a moja sestra je naučila važnu lekciju o struji.

Biti roditelj nije jednostavno, nikada nije bilo i nikada neće. Govoreći o "procesu roditeljstva" Maja Ljubetić u knjizi *Biti kompetentan roditelj* piše: "...od roditelja zahtijeva prilagodbu, rast i sazrijevanje te stalno učenje novih vještina poput taktičnosti i asertivne komunikacije, pregovaranja, nenasilnog rješavanja problema, vođenja i sličnoga kako bi taj proces mogao neometano teći."⁴ Roditelji trebaju iskoristiti stručni savjet pedagoga i psihologa kada to okolnosti zahtijevaju, ali se i prije nego li problem iskrsne trebaju posvetiti vlastitom pedagoškom obrazovanju.

4 Maja, Ljubetić. *Biti kompetentan roditelj*, Mali profesor, Zagreb, 2007, str. 47.

I škola je važna u izgradnji samopouzdanja

Roditeljski dom je mjesto gdje se dijete osjeća sigurno i zaštićeno i gdje može – na lakši ili teži način te uz veću ili manju pomoć roditelja i ostalih članova porodice – izgrađivati samopouzdanje. Pri susretu sa školom dijete doživljava nešto poput kulturološkog šoka koji može dovesti do diferenciranja ponašanja na ona za “kućnu upotrebu” i druga za potrebe nove sredine.

Nastavnici i škola bi morali posvetiti mnogo više pažnje razvoju samopouzdanja učenika – od prvog školskog časa do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Međutim, teško je očekivati takvo što u nastavnom procesu koji nije organiziran po modelu interaktivne nastave. Učenicima su uglavnom pasivni slušaoci koji samo odgovaraju na postavljena pitanja. Da li zbog školskog plana i programa, rigoroznih pravila ministarstava i prosvjetno-pedagoških zavoda ili nepostojanja kulture stalnog propitivanja i istraživanja u nastavi, mladi ljudi i nakon srednje škole odnosno na fakultetu nastavljaju pasivno obrazovanje. Samopouzdanje koje su eventualno ponijeli iz kuće vremenom nestaje i kao odrasle osobe često nisu sigurni u vlastite sposobnosti. Proizvod su takozvanog parohijalnog tipa ličnosti koja ne propituje niti kritički promišlja već slijepo i poslušno slijedi.

Nastavnik/ca bi trebao/la imati ulogu voditelja/ice, onog/e koji/a će djecu potaknuti da uče, postavljaju pitanja, povezuju znanja iz različitih oblasti, da iz činjenica izvode zaključke te bi trebali razviti ljubav prema učenju. Nadalje, trebalo bi da im razviju intelektualne dosege koji će djecu pripremiti da u moru različitih informacija ne “nasjednu” na ekstremne ideologije odnosno trebali bi im razvijati sposobnost kritičkog mišljenja i pripremiti ih da shvate aktuelne gospodarske, društvene i političke okolnosti u svojoj domovini i u svijetu.

Moralni i etički kodeksi, koje bi svaki/a građanin/ka trebao/la usvojiti ne mogu biti svedeni na školske predmete poput vjeronauka, filozofije ili građanskog društva i demokratije. U okviru ovih predmeta se predaju moralni i etički kodeksi kao skup pravila koja

Moralni i etički kodeksi, koje bi svaki/a građanin/ka trebao/la usvojiti ne mogu biti svedeni na školske predmete poput vjeronauka, filozofije ili građanskog društva i demokratije.

treba naučiti da bi se dobila ocjena što ima vrlo malo utjecaja na stvarni život djece i mladih. Zadatak nastavnika je, između ostalog, da zainteresiraju učenike za predmet te zajedno sa pedagogima i psiholozima ocijene koji su afiniteti i kapaciteti svakog/e pojedinog/e učenika/ce i da u skladu sa tim usmjeravaju obrazovanje prema oblastima za koje on/a pokazuje najviše sposobnosti i zanimanja.

Svima su nam potrebne riječi ohrabrenja. Riječi i konkretni činovi podrške trebaju biti utkani u odgojni proces pravilnom komunikacijom koja podrazumijeva slušanje djeteta umjesto nametanja vlastitih vizija te podrškom dječijoj znatiželji i traganjima za rješenjima.

Literatura

1. Ljubetić, Maja. *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb, Mali profesor, 2007.

2. Pantley, Elizabeth. *Savršeno roditeljstvo*. Zagreb, Mozaik knjiga, 2002.

Internet izvori:

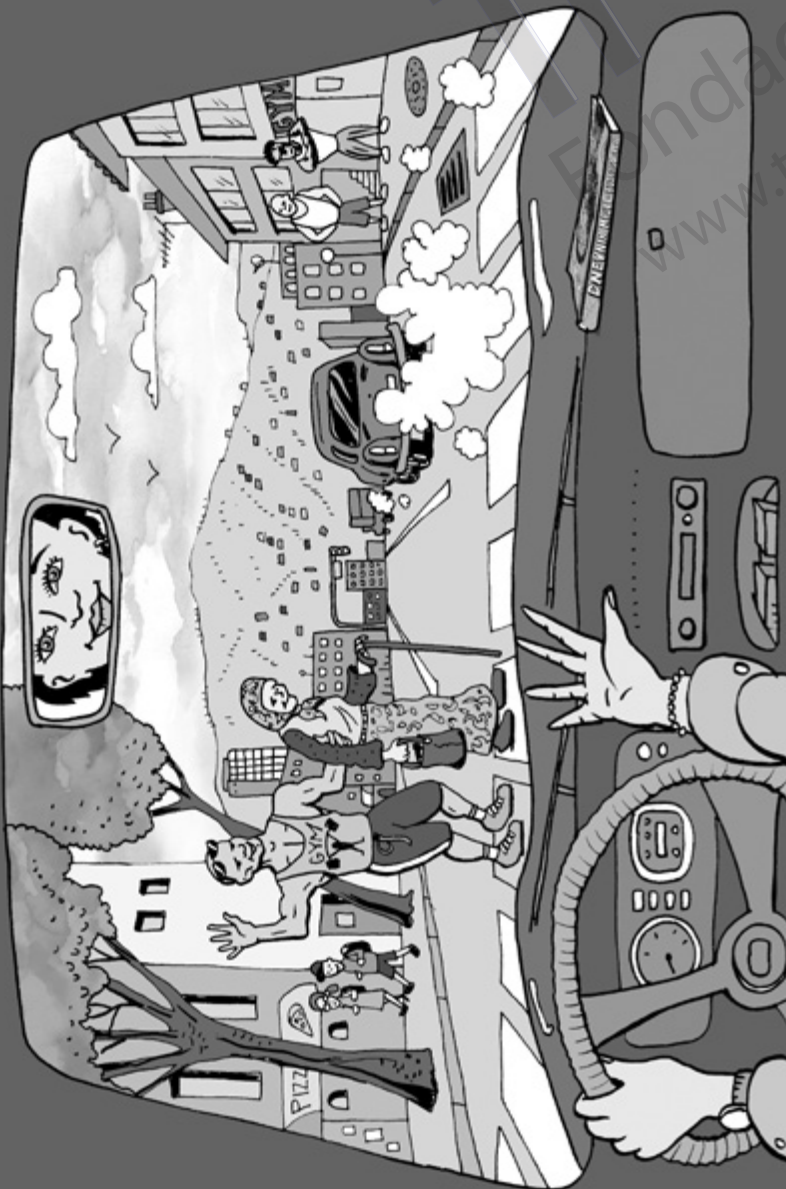
1. Kuči, Adriana. *Djeca na putu do zdravog samopouzdanja*, http://www.ringeraja.ba/clanak/djeca-na-putu-do-zdravog-samopouzdanja_620.html (24.08.2018.)

2. Smith, Jacquelyn. *Psychologists say parents should do these 17 things to raise a more confident child*, <https://www.independent.co.uk/news/a-psychologist-says-parents-should-do-these-17-things-to-raise-a-more-confident-child-a7214366.html> (28.08.2018.)

Being kind does not make
you weak.

Ljubaznost nije slabost.

LJUBAZNOST NIJE SLABOST

**Sabahudin
Ćeman**

Rođen je u Zenici. U Miljanovcima kod Tešnja završava osnovnu školu, a potom Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Nakon toga odlazi na studij u Egiptat na čuveni univerzitet Al-Azhar u Kairu. Nakon uspješno okončanog studija, vraća se u Tešanj. Trenutno je profesor u Gimnaziji "Musa Ćazim Ćatić" i Srednjoj tehničkoj školi u Tešnju.

Kenet Švarc (Kenet Swartz), uspješan bostonski advokat je imao samo četrdeset godina kada mu je dijagnosticiran rak na plućima. Dan prije zakazane operacije došao je u pripremno odjeljenje bolnice gdje je u prepunoj čekaonici, u kojoj su užurbane medicinske sestre jurile oko njega, čekao da ga neko prozove. Kad je konačno prozvan, ušao je u ordinaciju u kojoj je medicinska sestra obavila s njim predoperativni razgovor. U početku je djelovala vrlo osorno – Švarc se osjećao kao tek još jedan bezlični pacijent. Kad joj je, međutim, rekao da ima rak pluća, lice joj se smekšalo. Uzela ga je za ruku i pitala ga kako se nosi s tim. Dok joj je pričao o svom dvogodišnjem sinu Benu, njih su dvoje odjednom izašli iz svojih uloga medicinske sestre odnosno pacijenta. Ona mu je rekla da ima bratića koji se također zove Ben. Na kraju razgovora medicinska sestra je brisala suze. I mada nije imala običaj da silazi u operacioni blok, obećala je da će doći da ga posjeti. Sljedećeg dana, dok je u kolicima čekao da ga odvedu na operativno odjeljenje, posjetila ga je. Uzela ga je za ruku i sa suzama u očima mu poželjela sreću. To je bio samo jedan u nizu saosjećajnih susreta s medicinskim osobljem, izliv dobrote koja je, kako je Švarc tada rekao, "nepodnošljivo činila podnošljivim". Nekoliko mjeseci kasnije, kratko pred smrt, Švarc je osnovao zakladu za koju se nadao da će takve trenutke dobrote učiniti dostupnijim svakom pacijentu. U masačusetskoj općoj bolnici osnovao je Centar Kenet B. Švarc, pružajući tako "podršku i pomoć saosjećajnoj zdravstvenoj brizi" koja bi davala nadu pacijentima i

podršku licima koja im ukazuju brigu, i koja bi doprinosila i procesu izliječenja.¹

Svi volimo kad je neko ljubazan/a i dobar/a prema nama, a često sami nismo ljubazni. Ljubaznost i lijepo ophođenje dio su svih svjetonazora.

ljubaznost karakteristika velikodušnih ljudi. *Ljubaznost* u bosanskom jeziku, znači pristojnost i srdačno, prijateljsko, susretljivo ophođenje s drugima.² Danas je sve manje ljubaznog ophođenja. Prevladavaju agresivnost, nervoza, teške riječi, pa i etiketiranje što narušava razumijevanje i dobre odnose s drugim ljudima.

Biti dobar, uprkos stereotipima!

Ljubaznost, lijepi maniri i način ponašanja uglavnom se stiču još od ranog djetinjstva u okrilju porodice, a kasnije u odgojno-obrazovnim institucijama. Lijepo je čuti od djece, ali i starijih jednostavne a čarobne riječi: hvala, molim, oprosti, izvini. Međutim, u mnogim

U mnogim patrijahalnim društvima neki roditelji ne uče svoju djecu (posebno mušku) lijepim manirima jer ni sami nisu tako odgajani. Čak takvu vrstu manira smatraju slabošću koja ugrožava ono što se stereotipno u patrijarhalnim društvima smatra "pravim muškarcem."

Svi volimo kad je neko ljubazan/a i dobar/a prema nama, a često sami nismo ljubazni. Ljubaznost i lijepo ophođenje dio su svih svjetonazora. Još davno Aristotel je govorio da je

patrijahalnim društvima neki roditelji ne uče svoju djecu (posebno mušku) lijepim manirima jer ni sami nisu tako odgajani. Čak takvu vrstu manira smatraju slabošću koja ugrožava ono što se stereotipno u patrijarhalnim društvima smatra "pravim muškarcem."³

Kada su percepcije o rod-nim ulogama uvjetovane

1 Danijel, Goleman. *Socijalna inteligencija. Nova nauka o ljudskim odnosima*, Geopoetika, Beograd, 2010, str. 257-258.

2 Ibrahim, Čedić. (ur.), *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo, 2007.

3 Zilka, Spahić Šiljak. *Žene, religija i politika. Analiza utjecaja interpretativnog religijskog naslijeđa judaizma, kršćanstva i islama na angažman žene u javnom životu i politici*, IMIC Zajedno, CIPS Univerziteta u Sarajevu, TPO Fondacija, Sarajevo, 2007, str. 174-304.

stereotipima i dihotomiziranom slikom onoga što je poželjan imidž muškarca i žene⁴ onda se ljubaznost smara femininom karakteristikom. Otvoreno pokazivati ljubaznost se u takvom sisitemu smatra slabošću za muškarca, a ne znakom lijepog ponašanja. Na primjer, prevesti stariju ženu preko ulice za jednog tinejdžera, ako ga vidi neko od njegovih vršnjaka, može biti predmetom izrugivanja i marginalizacije. Na taj način se odgajaju nasilnici a ne ljubazni ljudi! Takvi vrlo rijetko ili nikako ne pokazuju ljubaznost prema djeci, starijima, pa čak ni prema osobama s invaliditetom!

Neko je ljubazan zato što mu to nalažu religijska načela, drugi/a zato što to smatra važnim dijelom ljudskosti, a neko zato što je i sam/a iskustvo/la posljedice neljubaznosti pa osjeća da je ispravno tako postupiti. Thomas Hobbes, filozof iz 17. stoljeća, je unatoč svojim tvrdnjama da je život u prirodnom stanju "opak, surov i kratak", rat svih protiv svakoga, govorio je o važnosti ljubaznosti.

Jednog dana, dok je išao londonskim ulicama, naišao je na starog, bolesnog čovjeka koji je prosjačio. Dirnut, Hobs mu je dao izdašnu milostinju. Kad ga je prijatelj upitao da li bi tako postupio i da ne postoje religijska naredba ili filozofsko načelo o pomoći potrebitima, Hobs je odgovorio da bi. Njegovo objašnjenje: i sam je osjetio patnju kad je ugledao bijedu onog čovjeka, te isto kao što je malo olakšala čovjekov jad, udijeljena milostinja je "olakšala i meni."⁵

Veliki Dželaludin Rumi kaže da nije važno koji nam je motiv za činjene dobra, važno je da ga činimo: "Budi dobar prema svim stvorenjima, za ljubav Boga, ili za mir tvoje vlastite duše da bi tvoje oči uvijek vidjele Prijatelja."⁶

4 Ibid.

5 Danijel, Goleman. *Socijalna inteligencija. Nova nauka o ljudskim odnosima*, Geopoetika, Beograd, 2010, str. 66.

6 Dželaludin, Rumi. *Fihī ma fihī*, Sarajevo, Kaderisko-Bedeviska tekija, (bez godine izdanja), str. 187.

U etičkim teorijama pojam “dobra” predstavlja jedan od najstarijih i središnjih pojmova čija je suština reducirana na: zadovoljstvo (hedonizam), sreću (eudaimonizam) ili na interes ili korist (utilitarizam). Dakle, pojam dobra ima pluralno značenje. Mi obično kažemo da je osoba dobra ako radi dobra djela, ne ulazeći u motive činjenja tog djela. Dobro i zlo oduvijek su prisutni u različitim va-

“Lijepa riječ i gvozdene vrata otvara.”

riječima u međusobnim odnosima među ljudima.

To je posebno uočljivo u

svakodnevnoj verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. Svi smo iskusili moć lijepe riječi i lijepog ophođenja a narodna mudrost kaže: “Lijepa riječ i gvozdene vrata otvara.”

Ljubaznost prema drugim osobama možemo iskazivati na različite načine. “Osmijeh je sunce koje tjera zimu sa čovjekovog lica”, kaže Victor Hugo. Bez ijedne riječi možemo drugima pokazati šta nosimo u svojoj nutrini: da li su nam misli vedre, dobronamjerne i čovjekoljubive ili njima suprotne. Mudri ljudi su shvatili da najveću korist ili štetu, u zavisnosti kakve misli ili djela neko ima, ima sam čovjek. Važno je njegovati pozitivne misli jer utječu na našu ličnost kako je Mark Twain opisao da je ljutnja kiselina koja može da nanese više štete posudi u kojoj se nalazi nego onome na što se prospe.

Mogu li se vrline naučiti?

U raspravama o etičkim učenjima pokušava se dokučiti da li je ljubaznost prirodna karakterisitika čovjeka ili je stičemo odgojem. Proučavajući ljudsku prirodu i reakcije Danijel Goleman je došao do sljedećeg zaključka:

“Naš mozak je unaprijed podešen na dobrotu. Mi automatski pritičemo u pomoć djetetu koje vrišti od straha, automatski želimo da zagrlimo bebu koja se smiješi. Takvi emocionalni impulsi su ‘nadmocni’: oni u nama izazivaju instantne i nepripremljene reakcije. To što se taj prelazak od empatije na radnju dešava tako automatski brzo ukazuje na postojanje sistema kola namijenjenog upravo tome. Osjećaj ojađenosti pokreće hitnu potrebu da se pomogne.”⁷

Ako je ljudska priroda takva, kako onda vidimo oko sebe toliko neprimjerenih, gesti, riječi i postupaka? Jesmo li uistinu prirodno predisponirani za dobrotu i ljubaznosti ili smo podjednako otvo-

7 Danijel, Goleman. *Socijalna inteligencija. Nova nauka o ljudskim odnosima*, Geopoetika, Beograd, 2010, str. 66.

reni i za dobro i zlo. Koja je uloga genetskog naslijeđa, a koja je uloga odgoja? Džerom Kagan sa Harvard univerziteta smatra da u ljudskoj prirodi količina dobrote znatno preteže nad količinom zlobe:

“Iako ljudska bića nasljeđuju biološku sklonost koja im omogućuje da osjećaju srdžbu, ljubomoru, sebičnost ili zavist, te da prema tome budu gruba, agresivna ili nasilna... ona nasljeđuju i jednu još jaču biološku sklonost, sklonost prema dobroti, saosjećanju, saradnji, ljubavi i njezi – naročito prema onima u nevolji.” Ovaj urođeni etički osjećaj, dodaje on, “biološka je odlika naše vrste.”⁸

Postoje različiti teorijski pristupi učenju o etičkim vrijednostima i vrlinama. Jedni smatraju da su vrline urođene. Sokrat, Platon i Aristotel su naglašavali neopravdanost nedoumica o mogućnosti preobrazbe na primjer nemilosrdnog i nepravednog čovjeka u čovjekoljubivog i pravičnog. Sokrat tu dilemu razriješava tako što kaže da “čovjek dobre ili loše osobine nosi od roditeljskog vaspitanja...”⁹ Poznati islamski mislilac Al-Gazali također smatra da se karakter čovjeka gradi:

“Ako bi se tvrdnja o nemogućnosti poboljšanja karaktera prihvatila, tada bi svi moralni imperativi trebali prestati imati bilo kakvo značenje, a instrukcije, opomene, obrazovanje i samodisciplina bi bili bez ikakve koristi... Odgoj je nešto uzvišeno i zato je posao odgajatelja najodabraniji i najplemenitiji poziv.”¹⁰

Dakle, roditeljski odgoj može imati značajnu ulogu u formiranju karaktera jedne osobe. Međutim, odgoj i obrazovanje kod nas se često svode na sticanje diplome što samo po sebi ne odgaja ljude. Znanje bez istinskih vrlina može biti opasno ako se zloupotrijebi. Ako se

“Ako bi se tvrdnja o nemogućnosti poboljšanja karaktera prihvatila, tada bi svi moralni imperativi trebali prestati imati bilo kakvo značenje, a instrukcije, opomene, obrazovanje i samodisciplina bi bili bez ikakve koristi...”

8 Muslija, Muhović. *Uvod u etiku*, Graffo M d.o.o. Sarajevo, 2005, str. 231

9 Ibid.

10 Muhammad, Umar-ud-din Sh. Muhammad, Ashraf. *The Ethical Philosophy of Al-Gazali*, Kashmiri Bazar, Lahore, 1977, str. 79.

obrazovanje, iako u prvom dijelu te riječi stoji *obraz*, svede samo na prikupljanje korisnih znanja i informacija neće osobu učiniti humanijom, plemenitijom i moralno savršenijom.

Reformski procesi liberalnih društava od kraja šezdesetih godina do danas, prema nekim autorima, anarhiziraju odgoj.¹¹ To se nastavlja u postmoderni sa neoliberalističkom pedagogijom koja se ogleda u matricama poput: "Čovjek se najbolje odgaja ako se uopće ne odgaja" i/ili "Pustite neka dijete čini što hoće".¹² Odgoj je važan i možda važniji nego ikada, jer danas u globaliziranom svijetu, kako je Hans Küng pojasnio u Deklaraciji svjetskog etosa, trebamo globalizirana etička načela koja će nas kao ljudsku zajednicu obavezivati da djelujemo na dobrobit svih.¹³

Na koncu, bez plemenitih osobina i vrlina, ljudski život bi izgubio smisao, o čemu govori Frithjof Schuon:

"Duša voli ljepotu, i ona je stoga primorana na vrlinu, koja je ljepota i sreća duše; ljepota, i ljubav prema ljepoti, dariva duši sreću, prema kojoj ona teži po svojoj samoj prirodi. Duša voli ljepotu, čezne za srećom i primjenjuje dobrotu; kazati da je duša temeljno sretna samo kroz ljepotu znači reći da je ona sretna samo u vrlini."¹⁴

11 Mujo, Slatina. *Paradigmatičnost antropocentričkog karaktera odgoja*, Časopis Novi Muallim, br. 48. Udruženje Ilmijje IZ-e u BiH, Sarajevo, 2011, str. 79.

12 Ibid., str. 79.

13 Alen, Kristić. *Svjetski etos. Dokumenti-utemeljenja-primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014, str. 41-56.

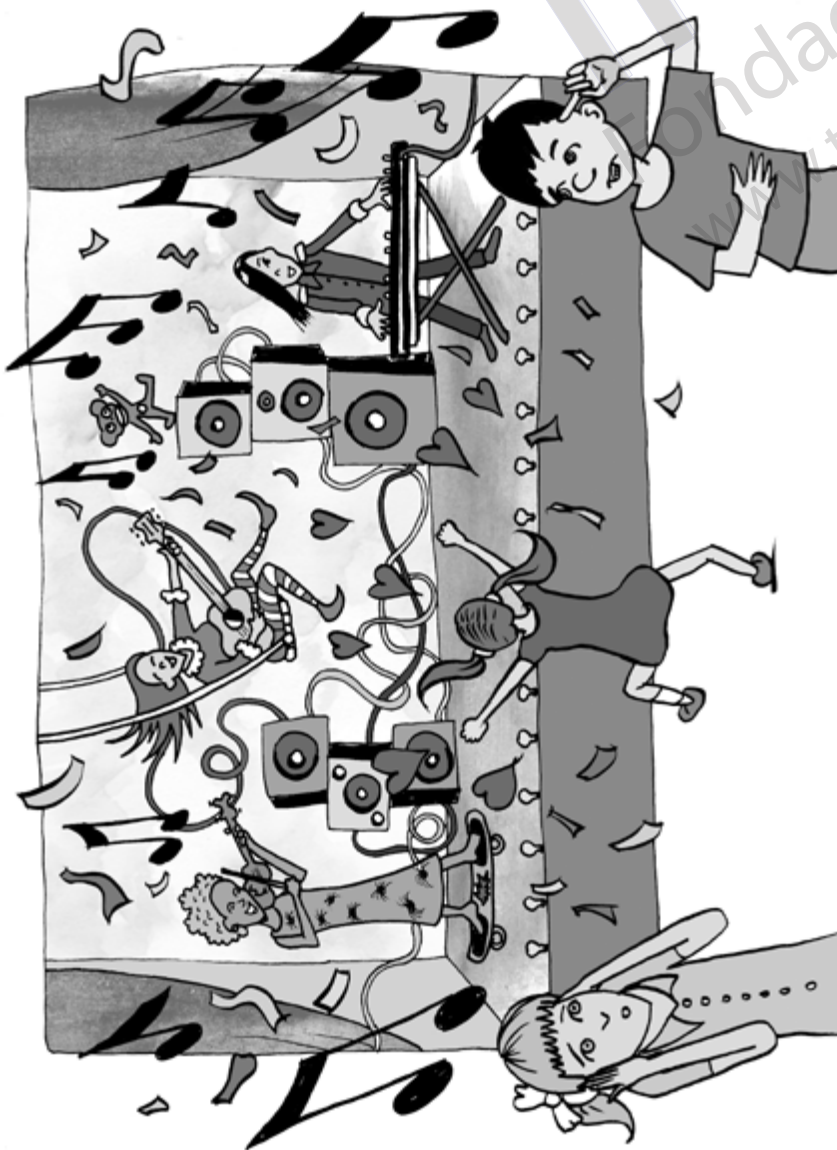
14 Frithjof, Schuon. *Ezoterizam kao počelo i kao put*, Connectum, Sarajevo, 2011, str.82.

Literatura:

1. Čedić, Ibrahim. (ur.). *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo, Institut za jezik, 2007.
2. Goleman, Daniel. *Socijalna inteligencija – Nova nauka o ljudskim odnosima*, Beograd, Geopoetika, 2010.
3. Kristić, Alen. *Svjetski etos. Dokumenti-utemeljenja-primjene*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
4. Muhović, Muslija. *Uvod u etiku* (udžbenik), Sarajevo, Graffo M d.o.o., 2005.
5. Rumi, Dželaludin. *Fihi ma fihi*, Sarajevo, Kaderisko-Bedeviska tekija, (bez godine izdanja).
6. Schuon, Frithjof. *Ezoterizam kao počelo i kao put*, Sarajevo, Connectum, 2011.
7. Slatina, Mujo. *Paradigmatičnost antropocentričkog karaktera odgoja*, Sarajevo, Novi Muallim, 2011.
8. Spahić-Šiljak, Zilka. *Žene, religija i politika, Analiza utjecaja interpretativnog religijskog naslijeđa judaizma, kršćanstva i islama na angažman žene u javnom životu i politici*, Sarajevo, IMIC Zajedno, CIPS Univerziteta u Sarajevu, TPO Fondacija, 2007.
9. Umar-ud-din, Muhammad Sh. Muhammad, Ashraf. *The ethical philosophy of Al-Gazzali*, Lahore (Pakistan), Kashmiri Bazar, 1977.

Neće te uvijek svi voljeti,
i to je uredu.

Not everyone will like you,
and that is okay.

NEĆE TE UVIJEK SVI VOLJETI I TO JE UREDU

**Mirza
Jahić**

Rođen je 1985. godine u Doboju. Osnovnu i srednju elektrotehničku školu završava u Tuzli. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu na Univerzitetu u Tuzli 2008. godine i stekao zvanje dipl. pedagog-psiholog. Radio je u predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama. Trenutno je angažovan na poslovima pedagoga-psihologa u Srednjoj medicinskoj školi u Tuzli. U maju 2018. godine stiče zvanje magistra pedagogije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Redovan je učesnik različitih edukacija i konferencija u Bosni i Hercegovini i okruženju. Trenutno ima objavljena dva stručna rada. Posebnu pažnju posvećuje uvođenju inovacija i promociji poslova i radnih zadataka školskog pedagoga-psihologa. U školskoj 2013/14. godini je rukovodio Aktivnom pedagoga-psihologa sa područja Općine Srebrenik.

Svako želi živjeti sretan život. Sreća čovjeka čini ispunjenim, zadovoljnim i ostvarenim. Sretnim nas mogu učiniti različiti faktori. Neki od njih su uspjeh, osjećaj ravnopravnosti i pripadnosti

te ljubav koju primamo od drugih. Međutim, lična iskustva nam često govore da ne dobivamo uvijek simpatije i ljubav. Nedostatak podrške i pozitivnih emocija odrastanjem postaju sve prisutniji. Znači li to da se osjećaj sreće kod ljudi neposredno smanjuje odrastanjem? Hoćemo li mijenjati svoje poglede na svijet i prilagođavati se tuđim? Šta možemo učiniti da se i pored različitih iskustava sa drugim ljudima i osjećamo zadovoljno i sretno? Odgovore na ova pitanja pokušati ću dati posmatrajući pitanje međuljudskih odnosa iz perspektive psihologije ličnosti i temeljnih principa svjetskog etosa koji se u okviru Inicijative etos¹ TPO Fondacije² realizira već pet godina u školama u Bosni i Hercegovini.

1 Etos inicijativa, www.etos.ba

2 Transkulturna psihosocijalna obrazovna fondacija, www.tpo.ba

Psihologija posmatra čovjeka kao biće bioloških i egzistencijalnih potreba. To znači da čovjek osjeća potrebu za sigurnošću, pripadanjem, ljubavlju, poštovanjem jer ga to vodi ostvarivanju potpune lične ispunjenosti i sreće. Navedene potrebe u velikoj mjeri ovise

Čovjek osjeća potrebu za sigurnošću, pripadanjem, ljubavlju, poštovanjem jer ga to vodi ostvarivanju potpune lične ispunjenosti i sreće.

o društvenim faktorima. Ukoliko se pojedinac/ka nalazi u poticajnoj, podržavajućoj i otvorenoj sredini, vjerovatnoća da će se osjećati sretno i uspješno je veća. Predani angažman roditelja, porodice, škole

i drugih okolinskih faktora djeci stvara uslove za ovakav osjećaj. Tako je najnovije PISA³ istraživanje pokazalo da su najsretnija djeca u Finskoj, Njemačkoj i Švedskoj. PISA rezultati iz 2018. godine pokazuju da “djeca iz tih zemalja oko 35 sati nedjeljno potroše na učenje u školi i van škole, što im daje puno vremena za vannastavne aktivnosti koje utječu na dobrobit i zadovoljstvo djeteta.”⁴ U takvim okolnostima djeca ne osjećaju averziju i odbojnost prema školi te je ne smatraju mjestom neugodnog boravka.

U određenim fazama života djeca često nailaze na iskustva nedovoljnih vanjskih poticaja i podrške, čak i direktno upućenih negativnih emotivnih poruka. S ovakvim iskustvima djeca se najčešće susreću u školi, kontaktu s vršnjacima ili u nezdravim porodicama. To se može negativno odraziti na razvoj samopouzdanja, pozitivne slike o sebi te nezadovoljavanje različitih potreba djeteta.

Potrebno je djeci objasniti da su povremene negativne ocjene u školi, odbijenica za članstvo u sportskom ili umjetničkom klubu, ili pak otvoreno neprihvatanje među vršnjacima, realne životne situacije sa kojima se mogu susresti, ali da nisu i najbitnije stvari u životu. Takve situacije su samo dio iskustva u odrastanju i sazrijevanju. Negativna iskustva su važna u razvoju ličnosti jer će možda baš ona probuditi nove interese, upornost i želju za daljim angažmanom. Stoga djecu treba učiti da bilo koji osjećaj nelagode, pa čak i socijalno neprihvatanje i odbijanje, treba shvatiti kao realnost i nastaviti

3 Program for International Student Assessment (PISA) koji provodi Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) osnovana 1960. <http://www.oecd.org/>

4 Ecezara, Alfonso. *Postižu najbolje rezultate: Najsretnija djeca žive u Finskoj, Njemačkoj i Švedskoj*. Global Cir, Beograd, 2018. <http://www.globalcir.com/2018/06/09/31988/> (9.8.2018.)

tražiti prilike za samoostvarivanje.

Religijski pogled na ova pitanja također upućuje ljude na to da je život neprestana borba i savladavanje prepreka, posebno onih unutar vlastitog bića, odnosno, borba sa svojim egom. Osnovni principi svjetskog etosa naglašavaju važnost prihvaćanja drugoga kao samoga sebe i to je sažeto u "zlatnom pravilu" kojeg

Svi veliki ljudi u povijesti poput poslanika Muhammeda, Isaa (Isusa), Musaa (Mojsija) bili su negirani, odbačeni i protjerivani jer su tražili od drugih da se mijenjaju nabolje, da govore istinu i pravedno postupaju.

baštine i religijske i filozofske tradicije. U drugoj od deset asiških mirovnih obaveza iz 2002. se također promiče ovo pravilo: "Obvezujemo se na odgajanje osoba za uzajamno uvažavanje i poštivanje kako bi se mogao ostvariti mirni i solidarni život među pripadnicima različitih naroda, kultura i religija"⁵.

Svi veliki ljudi u povijesti poput poslanika Muhammeda, Isaa (Isusa), Musaa (Mojsija) bili su negirani, odbačeni i protjerivani jer su tražili od drugih da se mijenjaju nabolje, da govore istinu i pravedno postupaju. Još u antičkoj Grčkoj od Euripida (oko 484.–407. pr. Kr.) koristi se termin parezija (grč. *parhesia* – sve govoriti), da označi istinito i otvoreno govorenje neovisno o tome da li je u skladu s očekivanjem onih koji taj govor slušaju.⁶ Ljudi teško prihvaćaju istinu jer se uglavnom nisu spremni odreći komoditeta koji uživaju i niti se suočiti sa sobom, svojim propustima, lošim odlukama i njihovim rezultatima.

U islamskoj tradiciji postoje brojni primjeri i savjeti kako postupati kada neko doživi odbacivanje, vrijeđanje i napade. Poslanik Muhammed (mir nek je na njega) je često govorio o tome, a i sam je iskusio šta znači biti neprihvaćen i odbačen. U potrazi za zaštitom i utočištem kada bio progonjen u Mekki, otišao je u grad Taif gdje računao

5 Alen, Kristić. *Medureligijski dijalog iz katoličke perspektive* u: Zilka Spahić-Šiljak i Sabiha Husić (ur.), *Dijalogom protiv nasilja*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2010, str. 99.

6 Jadranka, Brnčić. *Parezija u ranom kršćanstvu*. Hermeneutičko čitanje, u *Rasprave i članci*, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2015, str. 85-86, <http://ri-kbf.org/wp-content/uploads/2015/07/RTC-1-2015.pdf> (10.08.2018).

na podršku majčine rodbine. Međutim, doživio je napad i poniženje. Umjesto osvete, on se obraća Bogu za podršku: "Gospodaru, utječem Ti se zbog slabosti mojih snaga, oskudice mojih sredstava i neznatnosti moje osobe u očima ljudi..."⁷ Kasnije kada je bio u poziciji da im se osveti i kada su mu meleki nudili da brda oko Taifa sruče na njegove stanovnike Poslanik je odgovorio: "Ja sam poslan kao milost. Jedina želja mi je da poslije ovih mušrika (idolopoklonika) dođe generacija koja će činiti ibadet Uzvišenom Allahu..." i: "Ja Rabbi! Pokaži pripadnicima Sekifa Pravi put. Vрати nam ih!"⁸

Snaga je u istini i ljudskosti

Snaga i veličina se ogledaju u tome da smo spremni prihvatiti teškoće i odbijanje i dostojanstveno ih podnijeti. Poruke Božijih poslanika i drugih ljudi koji nisu podlegli iskušenju osvete ili rezigniranosti mogu biti inspiracija za lični razvoj, ali i mirovni aktivizam u kojem se traži ispružena ruka dobre volje. U jednom hadisu (izreka) Poslanik Muhammed kaže: "Ebu Hurejre, potruđi se da imas lijep ahlak." Ebu Hurejre upita: "A šta je to Allahov Poslaniče?".

Poruke Božijih poslanika i drugih ljudi koji nisu podlegli iskušenju osvete ili rezigniranosti mogu biti inspiracija za lični razvoj, ali i mirovni aktivizam u kojem se traži ispružena ruka dobre volje.

Poslanik odgovori: "Da održavaš vezu s onim ko je prekinuo s tobom, oprostiš onome ko ti je nepravdu nanio i daš onome ko tebi uskraćuje."⁹ Drugi primjer je kur'anska poruka: "Nisu isto dobro i zlo! Ti na zlo onim dobrim uzvрати, pa će ti onaj što je

neprijateljstvo između njega i tebe odjednom tebi prijatelj postati" (41:34)¹⁰

U kršćanskoj tradiciji se na sličan način potiču ljudi da neugodnosti, bol i patnju koju dožive od drugih pretvore u oprost i time naprave

7 Muhammed, Hamidullah. *Muhammed a.s. Život*. Starješinstvo islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1983, str. 144.

8 Ramazan, Ayvalli. *Posljednji Allahov poslanik sallallahu alejhi ve sellem*, Ihlas Gazetecilik A.Ş., Istanbul, 2014, str. 275.

9 H. Mehmed, Handžić. *Hadis i njegova važnost*, Narodna uzdanica, Sarajevo, 1934.

10 Enes, Karić. *Kur'an prijevodom na bosanski jezik*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1995, str. 480.

za život u ljubavi i blagostanju. Fra Ivo Panić¹¹ pitanju oprosta prilazi kao osnovnom temelju duševnog zdravlja i mira. Brojni su biblijski primjeri kazivanja o važnosti oprosta koji potreban i počinitelju/ci kao i onome/oj kojem/joj je nepravda učinjena: “Ako čovjek goji mržnju na drugoga, kako može od Gospoda tražiti ozdravljenje?” (Sir 28, 3). U drugom biblijskom tekstu stoji: “Ako vi oprostite ljudima njihove pogreške, oprostit će i vama vaš Otac nebeski. Ako vi ne oprostite ljudima njihovih pogrešaka, ni vaš Otac neće vama oprostiti vaših”. (Mt 6, 14-15)

“Ako čovjek goji mržnju na drugoga, kako može od Gospoda tražiti ozdravljenje?” (Sir 28, 3).

Dakle, riječ je o proaktivnom odnosu prema onima koji nas ne prihvaćaju i nanose nam nepravdu. Većina ljudi na nepravdu šuti i dugo nosi u sebi osjećaj povrijeđenosti i boli, što je dugoročno gledano veliki teret. Zbog toga se ovakvim porukama nastoji ohrabriti ljude da učine prvi korak, ne budu zlopamtila i ne nose teške terete negativnih emocija kroz život kada se toga mogu riješiti oprostom i ponovnim uspostavljanjem mostova komunikacije i saradnje.

Ljudski mozak prirodno nastoji ostvariti stanje prihološke ravnoteže. Doživljaji i postupci svakog čovjeka mogu izazvati dvije vrste psiholoških reakcija. Pozitivni odnosi sa drugim ljudima obično rezultiraju ugodnom interakcijom, uspješnom saradnjom, prijateljstvom i ljubavlju, što doprinosi razvoju psihički uravnotežene osobe. Međutim, negativni odnosi donose nemir, strah i zabrinutost, a u određenim situacijama i izrazito složene emocije poput zavisti, ljubomore ili mržnje. Ovakve emocije i stanja su obično posljedica povređivanja, nepravde i osjećaja boli izazvane postupcima druge osobe te izazivaju stanje unutrašnje neravnoteže. Put za prevazilaženje psihološke neravnoteže je jako težak i nezamisliv bez praštanja. “Opraštanje je ključ za kvalitetan, sretan i zdrav psihički život. Poznato je da osobe koje su sposobne otpustiti bol i odlučiti oprostiti drugoj osobi koja im je nanijela tu istu bol i nepravdu žive kvalitetniji i zdraviji život od onih koji se zadržavaju u negativnim osjećajima poput ogorčenosti, srdžbe, tuge ljutnje i samosažaljenja. Ne opraštati zapravo znači u sebi zadržavati ljutnju, srdžbu, gorči-

11 Fra Panić, Ivo. *Neopraštanje*, 2014. <http://www.hazud.hr/fra-ivo-pavic-neoprasanje/> (10.8.2018.)

nu, strah, bijes i samosažaljenje”¹². Značaj opraštanja za razvijanje saradnje i ljubavi među ljudima je bitan između pojedinaca, ali i na kolektivnoj razini između država i naroda. Oprost znači da smo spremni prihvatiti ono što nam se dogodilo i nastaviti živjeti razumijevajući da ćemo doživljavati neuspjeh i neprihvatanje, ali da to neće zaustaviti naš hod prema budućnosti.

I na kraju, pitanjem međuljudskih odnosa, ispravnog postupanja i ponašanja na interesantan način se bavi i umjetnost. Emocije, bol, neuzvrćena ljubav, neprihvaćenost i druga slična stanja stalna su inspiracija umjetnicima da na kreativnan i originalan način predstavljaju svoja djela. Jedan od najljepših načina da se riječima dočara da su loši međuljudski odnosi sastavni dio života, te kako postupiti u takvim situacijama jesu književnost i poezija. Evo stihova jedne pjesme koja govori o tome:

Neki te ne vole ljudi

Postoje ljudi, moj sine,
koji te ne vole, tako...
Al' nemoj da te to brine,
ne može voleti svako...

Svejedno da li ih koriš,
ili im daruješ cveće.
Predaš se ili se boriš...
Neki te voleti neće...

Zajedno teku vam dani.
Za isti sto ćete sestiti.
Ali ste svetovi strani
koji se ne mogu sresti.

I možeš pružiti ruku,
vaditi srce iz grudi,
priznati patnje i muku...
Neki te ne vole ljudi.

12 Ana, Ivanković. *Zašto i kako oprostiti onima koji su nas povrijedili?* 2014. <https://www.bitno.net/lifestyle/zasto-oprostiti-kako-oprostiti-onima-koji-su-nas-povrijedili/>, (14.8.2018.)

I možeš brod kad im tone
 džinovskom snagom ga dići,
 opet će da te se klone!
 I svom će ostrvu ići...

I zato nastavi dalje.
 Neodlučni su slabi...
 Gospod ti vetar šalje!
 Ne osvrći se i grabi!

Razapni jedra i maštaj.
 Pobeđuj metar po metar.
 I praštaj. Praštaj im. Praštaj.
 Nije im naklonjen vetar!

A kada stigneš do duge
 i svet kad pronadeš novi,
 nek' te ne pobeđe tuge.
 Opet ih, opet pozovi...

Nedeljko Popadić¹³

Ponekad je teško shvatiti zašto i pored najiskrenijih i najljepših poruka i emocija upućenih drugima, ne dobijamo istovjetnu reakciju. To je naročito teško ako se radi o djeci i mlađim osobama. Ljudsko iskustvo nas uči da odrastanje, društveni život i sazrijevanje nisu uvijek obojeni ljubavlju, prihvatanjem i podrškom. Zato moramo razvijati mehanizme kojim zbog toga nećemo dovesti u pitanje naš karakter, emocionalnu ravnotežu i zdravlje. Nauka, religije, umjetnost i druge značajne životne sfere nam daju jasnu poruku da je najbolji mehanizam za dobivanje ljubavi zapravo praštanje i neumorno pružanje ljubavi. A pružanje ljubavi traži mnogo strpljenja, praštanja i vjere. Vjerovatno je zbog toga i tako dragocjeno. Stoga, učimo svoju djecu da vole, kako bi drugi voljeli njih.

13 Nedeljko, Popadić. *Pesme: Neki te ljudi ne vole*, <https://www.poezijanoci.com/savremena-domaca-poezija/nedeljko-popadic-pesme.html#5>, (9.8.2018.)

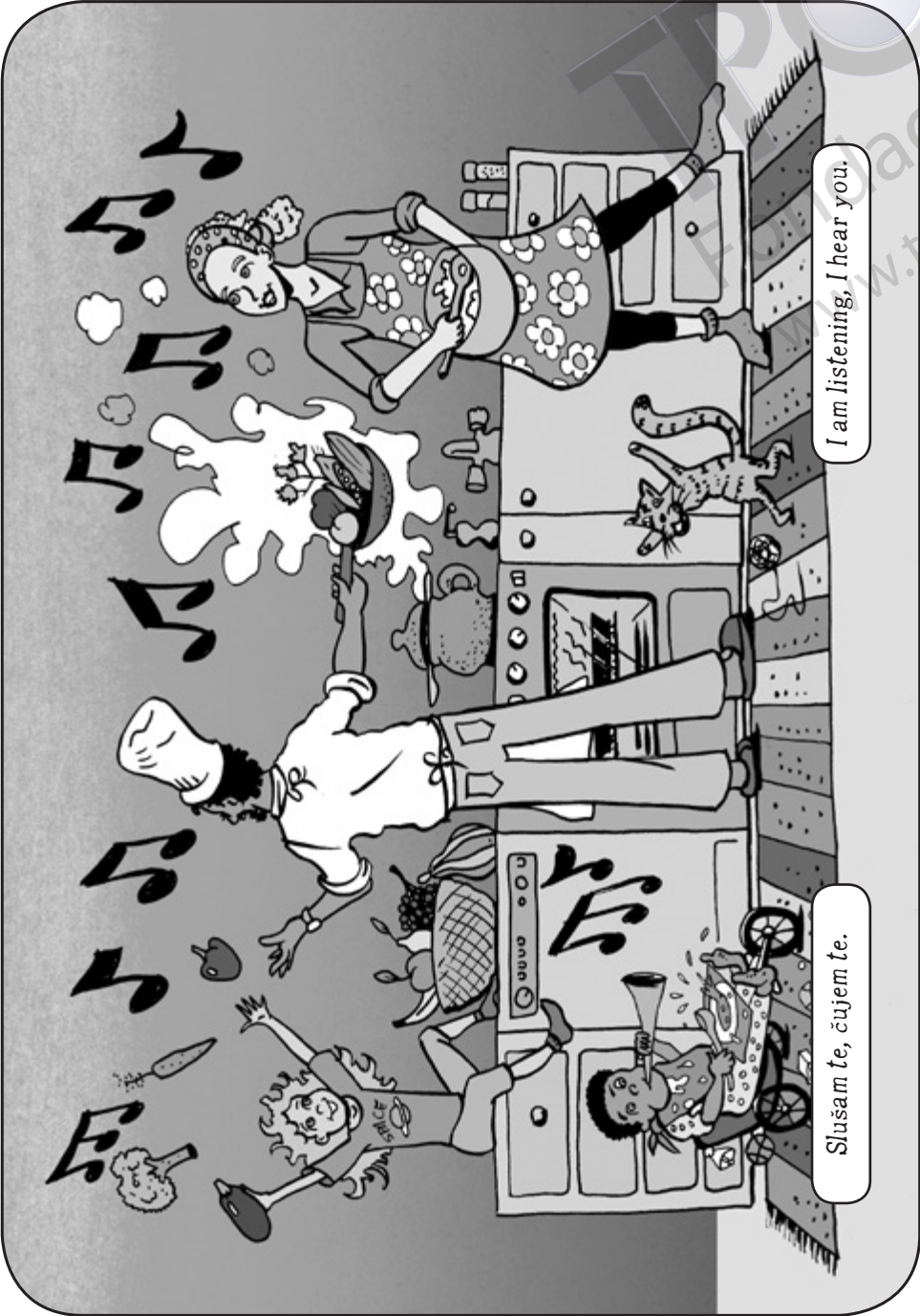
Literatura:

1. Kristić, Alen. *Svjetski etos u osnovnim školama*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2016.
2. Kristić, Alen. *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive*, u: Spahić-Šiljak Zilka i Husić Sa-biha (ur.), *Dijalogom protiv nasilja*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2010.
3. Karić, Enes. *Kur'an prijevodom na bosanski jezik*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1995.
4. Handžić, H. Mehmed. *Hadis i njegova važnost*, Sarajevo, Narodna uzdanica, 1934.
5. Ayvalli, Ramazan. *Posljednji Allahov poslanik sallallahu alejhi ve sellem*, Istanbul, Ihlas Gaze-tecilik A.Ş., 2014.
6. Brnčić, Jadranka. *Parezija u ranom kršćanstvu. Hermeneutičko čitanje*, u: *Rasprave i članci, Riječki teološki časopis*, god. 23, br. 1. 2015.
7. Hamidullah, Muhammed. *Muhammed a.s. Život*, Sarajevo, Starješinstvo islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, 1983.

Internet izvori:

1. Ecezara, Alfonso. *Postižu najbolje rezultate: Najsretnija djeca žive u Finskoj, Njemačkoj i Švedskoj*, <http://www.globalcir.com/2018/06/09/31988/>
2. Ivanković, Ana. *Zašto i kako oprostiti onima koji su nas povrijedili?*, <https://www.bitno.net/lifestyle/zasto-oprostiti-kako-oprostiti-onima-koji-su-nas-povrijedili/>
3. Etos inicijativa, www.etos.ba
4. Panić, Fra Ivo. *Neopraštanje*. <http://www.hazud.hr/fra-ivo-pavic-neoprastanje/>
5. Popadić, Nedeljko, *Pesme: Neki te ljudi ne vole*, <https://www.poezijanoci.com/savremena-domaca-poezija/nedeljko-popadic-pesme.html#5>
6. Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija, www.tpo.ba

I am listening, I hear you.

Slušam te, čujem te.

SLUŠAM TE, ČUJEM TE

**Sead
Gazibegović**

“Volim slušati. Naučio sam mnogo slušajući pažljivo. Većina ljudi ne sluša.” (Ernest Hemingway)

Rođen je u Gračanici 1960. godine. Studirao je na Prirodno-matematičkom fakultetu u Sarajevu, na Odsjeku za matematiku. Radi kao profesor matematike u Mješovitoj srednjoj školi u Gračanici. Završio je trening za medijatore i obuku za trenere medijacije. Član je udruženja Medijatora BiH. Posljednjih dvadeset godina se bavi izučavanjem nenasilne komunikacije prema Marshallu Rosenbergu, a posljednjih deset godina drži seminare o nenasilnoj komunikaciji i vještini komuniciranja. U procesu je certificiranja za međunarodnog trenera za nenasilnu komunikaciju.

Proces komunikacije se odvija verbalno i neverbalno. Počinje kada se jedna osoba obraća drugoj zbog potrebe da nešto iskomunicira i podijeli. Čovjekova sposobnost da komunicira riječima razlikuje ga od ostalih živih bića jer se komuniciranjem čovjek prepoznaje, identifikira i oblikuje svoju civilizaciju. Komunikacija se sastoji od dva dijela: govora i slušanja. Ljudi su uglavnom okupirani govorom i ne razmišljaju o slušanju.

Koliko zaista znamo da slušamo? Da li je slušati i čuti jedno te isto? Neke mistične tradicije insistiraju na tome da je Bog čovjeku dao jedna usta a dva uha, da bi mogao duplo više da sluša nego da govori. Svjesni smo da ljudi vrlo malo slušaju, a govore sve glasnije ne bi li ih neko čuo. Kroz život sam spoznao da iako smo naučili govoriti, u stvari ne znamo izreći ono šta se se zaista dešava u nama. Tako smo skloni etiketiranju, prosuđivanju, ocjenjivanju odnosno ono što je u nama saopštavamo na neprimjeren i uvredljiv način.

Kako možemo očekivati da neko čuje šta mu/joj govorimo, ukoliko ga/ju pri tome vrijeđamo? Na višem nivou razumijevanja, koji je rijedak, upitali bismo se da li osobu koja nas vrijeđa nešto zapravo

muči. Slušanjem na ovakav način napuštamo *fight or flight model*¹ (bori se ili bježi) i pokušavamo se povezati s drugim/om osobom. Moja djeca su bila sjajni učitelji i prilika za osvještavanje pogrešnog načina komuniciranja koji otuđuje ljude jedne od drugih i zatvara ih u okove nerazumijevanja, povrijeđenosti i straha. Kada bi

Svjesni smo da ljudi vrlo malo slušaju, a govore sve glasnije ne bi li ih neko čuo. Kroz život sam spoznao da iako smo naučili govoriti, u stvari ne znamo izreći ono šta se se zaista dešava u nama.

Amina, moja kćerka, svog brata Muhameda u ljutnji nazvala glupim, on bi se počeo ljutiti. U tim situacijama Muhamed se ljutio, a ja sam insistirao na tome da njegova sestra nema nešto čime može mjeriti tu navodnu glupost. Tako sam ih podučavao da “prevedu” ono što čuju kao optuživanje, etiketiranje i procjene, tako što će dokučiti šta je unutarnja potreba sugovornika/ce. U ovom slučaju Muhamed bi trebao čuti da je njegova sestra Amina nezadovoljna zbog nečega i da je izabrala neprimjeren način da saopšti ono što se dešava unutar nje.

Kada naučimo slušati, shvatimo da je važno čuti neizgovoreno i ono što je skriveno iza uvredljivih riječi. Promjenom fokusa mijenjat će se i ono što je unutar osobe jer je dobila pažnju koju je trebala i neko je čuo njeno nezadovoljstvo i frustraciju. Time se otvara nova perspektiva življenja na putu nove komunikacije.

U sljedeće dvije priče navodim primjere uobičajene izgubljenosti u komunikaciji zbog toga što nismo u stanju čuti šta nam druga osoba govori. Nismo izgradili vještinu slušanja koja je ključna za dobru komunikaciju i pravilno razumijevanje onoga što se događa između ljudi koji komuniciraju.

Priča 1.
Postoji priča o čovjeku koji na sve četiri traži nešto ispod ulične svjetiljke. Policajac u prolazu ga upita “Što radiš?” “Tražim ključeve od auta”, odgovori naizgled pomalo pripit čovjek. “Jeste li ih ovdje

¹ *The fight or flight response: Our body's response to stress*, <http://www.youngdiggers.com.au/fight-or-flight> (15.08.2018.)

ispustili?” raspitivao se policajac. “Ne” odgovori čovjek “ispali su mi u pokrajnjoj uličici”. Vidjevši zbunjen izraz na licu policajca, čovjek požuri objasniti “Svjetlo je ovdje puno bolje.”

Ova priča nas podsjeća da pozornost koju obično usmjeravamo na mjesta na kojima vjerovatno nećemo naći ono što tražimo, iako u tom trenutku možda svijetle poput svjetiljke u ovoj priči. Pažnju je važno usmjeriti na mjesta koja imaju potencijal pružiti ono što tražimo, a ona često mogu biti skrivena.

Pažnju je važno usmjeriti na mjesta koja imaju potencijal pružiti ono što tražimo, a ona često mogu biti skrivena.

Priča 2.

Marshall Rosenberg, trener nenasilne komunikacije i medijator, predstavljajući model nenasilne komunikacije u izbjegličkom kampu u Betlehemu pred oko 170 palestinskih muslimana, dao je krasan primjer koji pokazuje koliko je slušanje moćno. Na putu prema izbjegličkom kampu vidio je nekoliko praznih spremnika suzavaca koji su bili bačeni u kamp prethodne noći. Na svakom spremniku je jasnim slovima bilo napisano “Made in U.S.A.” (Proizvedeno u SAD). Zbog toga nije bilo naklonjenosti prema Amerikancima. Kada se pročulo da je Amerikanac, jedan čovjek iz publike je skočio na noge i iz sveg glasa povikao “Ubico”. Istog trenutka mnogo drugih glasova mu se pridružilo: “Plaćeniče”, “Ubico djece”, “Ubico”. Marshall se obratio čovjeku koji ga je nazvao ubicom:

Medijator: “Jeste li ljuti jer biste željeli da moja vlada koristi svoje resurse na drugačiji način?”

Palestinac: “Nego šta, nego da sam bijesan. Ne mislite valjda da nam treba suzavac? Treba nam kanalizacija, kakav suzavac! Treba nam kuće! Treba nam vlastita država!”

Medijator: “Znači, bijesni ste i treba vam potpora u poboljšanju uvjeta života i ostvarenju političke neovisnosti?”

Palestinac: “Znate li kako je to živjeti ovdje s porodicom punih dvadeset sedam godina, s djecom i sve ostalo? Možete li si uopće zamisliti kako nam je bilo?”

Medijator: “Zvuči kao da se osjećate puni očaja i pitate se mogu li ja ili bilo tko drugi zaista razumjeti kako izgleda život u tim uvjetima. Jesam li vas dobro čuo?”

Palestinac: “Želite razumjeti? Recite mi, imate li vi djecu? Idu li u školu? Imaju li igralište? Moj je sin bolestan! On se igra u otvorenoj kanalizaciji! Njegov razred nema knjige! Jeste li ikada vidjeli školu bez knjiga?”

Medijator: “Čujem kako je teško podizati djecu ovdje. Želite da znam da vi za svoju djecu želite samo ono što svi roditelji žele svojoj djeci. Dobro obrazovanje, igru i odrastanje u zdravoj okolini.”

Palestinac: “Tako je, samo najosnovnije! Ljudska prava! Ne zovete li vi Amerikanci to tako? Zašto vas više ne dođe vidjeti kakva ljudska prava nam donosite!”

Medijator: “Željeli biste da više Amerikanaca bude svjesno koliko je patnje ovdje prisutno i koji su ogromni razmjeri posljedica naših političkih aktivnosti?”

Dijalog se nastavio dvadesetak minuta tijekom kojih je čovjek izra-

Slušanje je razumijevanje, uz puno poštovanje onoga što drugi proživljavaju, a da bismo to postigli važno je kultivirati prisutnost.

žavao svoju bol, a Marshall slušao osjećaje i potrebe iza svake njegove izjave. Nije se slagao, niti suprostavljao. Primao je njegove riječi, ne kao napade, već, kako on kaže,

kao poklon od drugog ljudskog bića koje je bilo spremno podijeliti svoju dušu i duboku ranjivost sa drugim. Kada je čovjek osjetio da ga je drugi čuo i razumio, mogao je čuti objašnjenje razloga njegovog dolaska u kamp. Sat vremena kasnije Marshalla je čovjek koji ga je isprva nazvao ubicom pozvao u svoj dom na večeru za raman.²

Ova priča govori kako slušanje produbljuje strpljenje, razumijevanje, saosjećanje i može sliku neprijatelja preobraziti u dragog prijatelja.

Kultiviranje prisutnosti

Slušanje je razumijevanje, uz puno poštovanje onoga što drugi proživljavaju, a da bismo to postigli važno je kultivirati prisutnost. Meditativne prakse utemeljene na budističkim i sufijskim učenjima o budnosti srca također naglašavaju prisutnost u momentu kao

2 Marshall B, Rosenberg. *Nonviolent Communication: A Language of Life*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 2006, str. 31-32.

ključan princip zdrave komunikacije i življenja.³

Kineski je filozof Chuang-Tzu rekao je da istinsko slušanje zahtijeva slušanje cijelim bićem:

“Čuti samo ušima je jedno. Čuti sa razumijevanjem je drugo. Ali čuti duhom nije ograničeno samo na jednu sposobnost, slušanjem uhom ili umom. Ono zahtijeva prazninu svih njih. A kada su sve one prazne, tada cijelo biće sluša. Tada možemo izravno pojmiti ono što je baš tu pred nama, a što se nikada ne može čuti ušima ili razumjeti umom.”⁴

U odnosu sa drugima slušanje se pojavljuje samo onda kada smo uspješno otklonili sve predrasude i prosudbe o njima. Veliki filozof Martin Buber opisuje ovu kvalitetu prisutnosti koju slušanje od nas zahtijeva na sljedeći način:

“Uprkos svim sličnostima, svaka životna situacija ima, kao novo-rođenče, novo lice koje nikada prije nije postojalo i koje se više nikada neće pojaviti. Ona od tebe zahtijeva reakciju koja se ne može unaprijed pripremiti. Ne zahtijeva ništa iz prošlosti. Ona zahtijeva prisutnost, odgovornost, ona zahtijeva tebe.”⁵

Prisutnost ipak nije jednostavno postići niti održati i kako tvrdi francuska spisateljica Simone Weil: “Gotovo svi oni koji misle da imaju tu sposobnost je nemaju”. Umjesto slušanja, skloni smo snažnom porivu davanja savjeta ili uvjeravanja i pojašnjavanja vlastite pozicije ili osjećanja. Slušanje, s druge strane, zahtijeva usredotočivanje pune pozornosti na poruke druge osobe. Dajemo im vrijeme i prostor koji im je potreban kako bi se mogli potpuno izraziti i osjetiti shvaćenim.⁶

Umjesto slušanja, skloni smo snažnom porivu davanja savjeta ili uvjeravanja i pojašnjavanja vlastite pozicije ili osjećanja.

Holley Humphrey, trenerica nenasilne komunikacije, je identifi-

3 Zilka, Spahić Šiljak. *Dnevnik misli*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2017. i Kabir, Helminski. *Living Presence. A Sufi Way to Mindfulness and Essential Self*, Penguin Random House LCC, New York, 1992.

4 Marshall B, Rosenberg. *Nonviolent Communication: A Language of Life*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 2006, str. 97.

5 Ibid.

6 Simone, Weil. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*: <https://plato.stanford.edu/entries/simone-weil/#Ethi> (15.08.2018.)

rala neka uobičajena ponašanja koja nas ometaju u slušanju i empatičkom povezivanju s drugima. Ovo su primjeri takvih prepreka:

- Davanje savjeta: "Mislim da bi trebala/o..." "Kako to da nisi..."
- Nadigravanje: "Nije to ništa, čekaj da čuješ šta se meni dogodilo."
- Poučavanje: "Ovo bi moglo postati pozitivno iskustvo za tebe kada bi ti..."
- Tješjenje: "Nisi ti kriv/a učinio/la si najbolje što si mogao/la."
- Pričanje priča: "To me podsjetilo na vrijeme kada."
- Zataškavanje: "Razvedri se. Nemoj se osjećati tako loše."
- Sažalijevanje: "Oh, jadni/a ti..."
- Ispitivanje: "Kada je to počelo?"
- Pravljanje: "Htjela sam te nazvati, ali..."
- Ispravljanje: "Nije se tako dogodilo."⁷

Drugi autori posebno naglašavaju trokut opasnosti u komunikaciji koji pokazuje da djelomično ili vrlo slabo slušamo sagovornika/cu:

DA, ALI...

DA, DA...

I JA. ISTO KAO I JA.

"Da, ali..." – predstavlja opasnost jer zapravo kažemo "Ne"

"Da, da..." – "Znam to već, pa te ne slušam."

"I ja. Isto kao i ja." – znači da misli sagovornika/ce ne prate poruku, već su negdje drugdje.⁸

Većina nas i nije svjesna ovih prepreka, ali kada se nađemo u situa-

⁷ Thomas, Gordon. *Teacher Effectiveness Training*, Kreativni centar i most, Beograd, 2001, str. 58-61.

⁸ Silvija, Marušić. Zoran, Pavletić. Rajka, Ptiček. *Razvoj komunikacijskih vještina*. http://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/RAZVOJ_KOMUNIKACIJSKIH_VJESTINA_-_PRIRUCNIK_TEORIJSKI_MODUL.pdf (14.08.2018.).

ciji da trebamo slušati i izreći riječi utjehe onda osjećamo nelagodu i nismo sigurni šta kazati. U svojoj knjizi *Kada se loše stvari dogode dobrim ljudima*⁹, rabin Harold Kushner opisuje kako je za njega bilo bolno – dok mu je sin umirao – slušati ljude koji su mu govorili stvari s namjerom da mu pomognu da se osjeća bolje. Čak još bolnije je bilo kada je shvatio da je prethodnih dvadeset godina govorio te iste stvari ljudima u sličnim situacijama.

Uvjerenje da moramo “popraviti” situaciju i učiniti da se drugi osjećaju bolje nas sprečava da budemo prisutni.

Uvjerenje da moramo “popraviti” situaciju i učiniti da se drugi osjećaju bolje nas sprečava da budemo prisutni. Tom uvjerenju su posebno skloni nastavnici, savjetnici ili psihoterapeuti. Jednom prilikom je rađen test sa dvadeset i tri stručnjaka za mentalno zdravlje i zamoljeni su da napišu precizno kako bi odgovorili nekome ko im kaže: “Osjećam se jako depresivno. Jednostavno ne vidim razloga da nastavim dalje”.¹⁰ Tada su prikupljeni zapisani odgovori i objavljeno im je da će odgovori biti glasno pročitani. Rečeno im je da se zamisle u ulozi osobe koja je iskazala osjećaj depresije i da podignu ruku nakon svake izjave koja u njima budi osjećaj da su vas razumjeli. Ruke su se dizale na samo tri od dvadeset i tri odgovora. Pitanja poput “Kada je to počelo?” su bila najčešća rješenja testa.¹¹ Takva pitanja ostavljaju dojam da stručnjak prikuplja informacije neophodne kako bi dijagnosticirao i liječio problem. Činjenica je, međutim da takvo intelektualno razumijevanje problema blokira kultiviranje prisutnosti potrebne za slušanje. Kada razmišljamo o sugovornikovim/cinim riječima i razmišljamo o tome kako se uklapaju u naše teorije, nismo prisutni. Ključno svojstvo empatije je prisutnost, a ključno svojstvo prisutnosti je slušanje. Dakle, za empatiju bi mogli reći da je to jedan sasvim drugačiji kvalitet slušanja. Ova kvaliteta slušanja razlikuje empatiju od mentalnog razumijevanja i emocionalne ugođenosti.

9 Harold, Kushner. *When Bad Things Happen to Good People*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2007.

10 Marshall B, Rosenberg. *Nonviolent Communication: A Language of Life*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 2006, str. 99.

11 Ibid.

Slušamo li dobro?

Kao što znamo, poruka koju smo poslali nije uvijek poruka koja je primljena. Ako nismo sigurni da je poruka primljena na način koji smo željeli, trebamo biti sposobni jasno zatražiti reakciju koja bi nam pokazala kako je poruka primljena da bismo mogli ispraviti moguće nesporazume. U nekim je prilikama dovoljno jednostavno pitanje kao na primjer: “Je li to jasno?” U drugim slučajevima potrebno nam je više od “da razumijem te”, kako bismo bili sigurni da su nas zaista čuli, odnosno razumjeli. Na primjer nastavnik kaže učeniku:

“Harise, zabrinuo sam se kada sam jučer pregledao dnevnik. Želim se uvjeriti da znaš koje mi zadaće trebaš još predati. Hoćeš, molim te, navratiti do mog kabineta nakon škole.” Haris promumlja: “Dobro, znam” i okrene se ostavljajući nastavnika nesigurnog u to je li njegova poruka tačno primljena. Nastavnik je zatražio od učenika da je ponovi: “Možeš li mi reći šta si upravo čuo da sam ti rekao?”, a Haris odgovara: “Rekli ste da moram propustiti nogomet poslije škole jer vam se nije svidjela moja domaća zadaća.” Potvrdivši svoju sumnju da je Haris čuo poruku koju mu je želio prenijeti, nastavnik pokušava izreći na drugačiji način, ali vodi računa o svojoj prvoj sljedećoj rečenici. Rečenice kao: “Nisi me čuo”, “To nije ono što sam ti rekao” ili “Nisi me razumio”, mogu Harisa lako navesti na misao da ga se kažnjava. Nekada možemo unaprijed objasniti sugovornicima zašto ćemo tražiti od njih da ponove naše riječi. Ukoliko

Kada imamo osjećaj da nas neko zaista sluša, to može biti emotivno i ozdravljajuće.

nam sugovornik/ca odgovori: “Čuo sam te, nisam glup/a”, možemo se usredotočiti na njegove/njene osjećaje i potrebe i

pitati: “Želiš li reći da ti to smeta jer želiš poštovanje za tvoju sposobnost razumijevanja stvari?”

Kada imamo osjećaj da nas neko zaista sluša, to može biti emotivno i ozdravljajuće. Puno vremena ljudi se osjećaju usamljeni. Drugi nas zaista ne čuju i mi takođe ne čujemo druge.¹² To dolazi od tuda što ustvari nismo naučili da čujemo sebe. Odrasli smo u svijetu dominacije u kome je uspostavljen koncept nagrade i kazne. Ovaj koncept doprinosi osjećaju odvojenosti od našeg sebstva i od

12 Ike, Lasater. *Choosing Peace, Mediate Your Life*, LLC, 2014, str. 53

onoga što mi jesmo kao osobe.

Važno je nadilaziti koncepte koji ne doprinose razvoju zdrave ličnosti i kultivirati aktivno slušanje, jer nam pomaže da budemo humaniji, otvoreniji, solidarniji i u konačnici bolji ljudi. Ove vrijednosti promiče etos inicijativa i kroz projekt svjetskog etosa integrira ih u bh. škole.

Literatura:

1. Gordon, Thomas. *Teacher Effectiveness Training*, New York, P.H. Wyden, 1974.
2. Helminski, Kabir. *Living Presence. A Sufi Way to Mindfulness and Essential Self*, New York, Penguin Random House LCC, 1992.
3. Kushner, Harold. *When Bad Things Happen to Good People*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2007.
4. Lasater, Ike. *Choosing Peace, Mediate Your Life*, LLC 2014.
5. Rosenberg, Marshall, Bertram. *Nonviolent Communication: A Language of Life*, Osijek, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, 2006.
6. Spahić Šiljak, Zilka. *Dnevnik misli*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2017.

Internet izvori:

1. Marušić, Silvija. Pavlečić, Zoran. Ptiček, Rajka. *Razvoj komunikacijskih vještina*, http://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/RAZVOJ_KOMUNIKACIJSKIH_VJESTINA_-_PRIRUCNIK_TEORIJSKI_MODUL.pdf
2. *The fight or flight response: Our body's response to stress*, <http://www.youngdiggers.com.au/fight-or-flight>
3. Weil, Simone. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/simone-weil/#Ethi>

ETOS

ETOS se javlja u srcima našim,
Predavači ulaze polako u dušu.
Put je svjetliji pa se ne plašim,
Možda topliji vjetrovi pušu.

Mislim da možemo ovo shvatiti,
Jer duša osjeća toplinu druge.
Mnogi će poslije manje patiti,
Nestat će boli, možda i tuge.

S ciljem istim krenimo danas,
Da vjera u Boga mir donosi.
Pružimo ruke svima oko nas,
Neka se IDEJA ETOSA PRENOSI.

Rasema Herceg

Pogovor

PROPEDEUTIKA ZA DIJALOG O DOBRU

Prof. dr. Spahija Kozlić
(Univerzitet u Zenici)

“Biti, znači činiti.” (Immanuel Kant)

Napisati završnu riječ u zborniku kakav je *Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH* znači podsjetiti se na teme predavanja iz filozofije i etike, ali i dijaloga nakon njih. Dia-logos koji se promovira programom Etos inicijative učenjem o etičkim vrijednostima iz religijske i nereligijske perspektive je veoma vrijedan u vremenima kada je, nažalost, važnije biti uspješan nego li moralan. Posebno je važno budući da najveća opasnost današnjice nije u tome da ne postoji razlika između dobra i zla, nego da se ona sve slabije vidi. Otvorimo onda prozore da u tminu evidentnog zaborava dobra uđe makar dašak svjetlosti i zraka. Zbog toga je i ovaj pogovor propedeutičan, potencijalno edukativan i problemski. Možda i anamnetičan.

Zbornik *Živi vrijednosti* donosi šesnaest eseja koje su pisali nastavnici iz bosanskohercegovačkih škola sa uvodnim tekstom Zilke Spahić Šiljak i predstavlja još jedan tračak svjetla koji od zaborava otima važne etičke vrijednosti potrebne za snalaženje u globaliziranom svijetu. Poruke ovih eseja su prvenstveno namijenjene djeci i roditeljima, ali i svima nama koji promišljamo i vrednujemo život etičkim načelima utemeljenim u transcendentnom ili filozofijskom. U raspravi o stubovima etike najviše nas zanima pojam *trebanja* koji kao temelj preskriptivnih iskaza po svojoj suštini pripada etici, ali i drugim društvenim normama. Preskriptivni iskazi jesu važni za filozofiju, aksiologiju, etiku i filozofiju prava i zbog toga što se pod njih podvode različite vrste zahtjeva od obećanja, preko preporuke, do traženja. Obećanje je, primjerice, takva forma preskriptivnog iskaza kojom određeni subjekt samom sebi (za)daje neko buduće (ne)djelovanje te ono često ima funkciju temelja za neki zahtjev koji je upućen i drugome. Putem njega se nastoji utjecati

na druge ljude kako bi se njihovo ponašanje na neki način usmjerilo u pravcu norme koja ima pravnu i(li) moralnu snagu. Zahtjev je forma preskriptivnog iskaza koja u izvjesnom smislu ima najveći potencijal da utječe na ljude i društvene grupe na koje se odnosi jer iza njega, u pravilu, stoji neko upozorenje ili sankcija. Istina, zahtjev se često i dobrovoljno poštuje i ispunjava zbog stava da je moralno ili običajno ispravan i prihvatljiv, pa je sankcija kao motiv potisnuta ustranu.

Uvriježen je stav kako u svim društvima i kulturama nailazimo na legitimne i nelegitimne zahtjeve. Legitimni zahtjev je norma u najširem smislu te riječi koji se, prilikom izricanja subjektu, temelji na običajnim, moralnim ili pravnim važećim načelima i društvenim autoritetima. To se posebno odnosi na pravne norme koje imaju najjasniji normativni oblik i oslonac u sredstvima prinude. Nelegitimni zahtjev je svaki onaj koji se ne oslanja na neku od navedenih normi, ali može biti fundiran u nekoj vrsti prisile i nametnutog straha što je, primjerice, predmet kriminologije i psihologije prava. Ukratko, legitimne i nelegitimne zahtjeve razlikujemo po tome što prvi počivaju na višoj (općeprihvaćenoj ili nametnutoj) normi kojom se traži neko ponašanje ili djelovanje.

Norma je višestruki pojam i koristi se na različite načine i u različitim situacijama. Tako se pod normom podrazumijeva *pravilo*, odnosno određeni način postupanja u nekoj situaciji, bilo da se radi o svakodnevnom postupcima ili postupcima koji imaju formalniji karakter. U antropološkom smislu norma je manje-više *obavezujuće djelovanje* kao posljedica nekog ili nečijeg zahtjeva što implicira i situacije subjektivnog odbijanja ili, pak, nemogućnosti njenog ispunjavanja. Nasuprot prirodnim zakonima, norme imaju bitno drugačiji karakter određen ontološkom višeslojnošću čovjeka kao slobodnog bića. Čovjek je tada istovremeno i objekt određen prirodnim zakonima, ali i subjekt u smislu svjesnog bića koje je u stanju da slobodno misli, djeluje i stvara te je u stanju da se suprotstavi prirodnim (uprkos nemogućnosti da ih mijenja) i društvenim zakonitostima u čijem stvaranju sudjeluje. Time se želi reći kako su norme prije mogućnost nego nužnost i čovjek se prema njima odnosi slobodno, unoseći svoju saglasnost ili protivljenje. U najkraćem, "priroda *postoji*, norme – *važne*"¹.

1 Up. Vuko, Pavičević. *Osnovi etike*, Kultura, Beograd, 1967.

Društvena norma u širem smislu je *utvrđena* poruka s određenom trajnošću i *nametnuta* nekom voljom kojom se od subjekta/pojeđinca *traži* da u određenim uvjetima nešto čini ili ne prema drugim subjektima u društvenoj interakciji i to pod nekom vrstom *sankcioniranja*, ukoliko se traženje ne poštuje i ne izvršava. Ona je po svojoj naravi svrsishodna i vrijednosno motivirana djelatnost. Otud je vrijednost važna sastavnica norme jer je besmisleno insistirati na normi koja ne teži nekoj vrsti vrednovanja, odnosno ustanovljavanja vrijednosti. Međutim, ukoliko je tendencija normativnog ustanovljavanja vrijednosti opća, treba imati na umu mnoštvo mogućnosti posebnih situacija njihovog odbijanja čime se otvara prostor društvenih konflikata obzirom na to da postoje različiti društveni interesi za određenim društvenim normiranjem. Društvene norme se mogu izražavati i nametati, *pisano* ili *usmeno* te je njihova zadaća, između ostalog, da stvaraju neku vrstu svijesti o društveno prihvatljivom ponašanju i djelovanju. Na ovaj se način žele legitimirati zahtjevi za određenom vrstom društvenog djelovanja pa svaka društvena norma biva utemeljena na *legitimnom* (društveno prizatom) *traženju* i *legitimnoj sankciji*. Društvene norme se najčešće klasificiraju na *običajne*, *moralne*, *pravne* i *religijske*. Običajne norme u današnjim društvima nemaju snagu kao moralne, a posebno pravne, jer su usmjerene upravo na one odnose među ljudima koji su realno manje značajni za suštinski opstanak društva i njihovo nepoštivanje u manjoj mjeri može utjecati na (ne)stabilnost zajednice. U ranijim periodima civilizacijskog razvitka one su zauzimale znatno veću ulogu od pravnih, ali se takvo stanje konstituiranjem organiziranih političko-pravnih društava izmijenilo u korist pravnih normi.

No, vratimo se etimološki malo unazad. Etika je filozofska disciplina koja, prema Aristotelu, pripada praktičkim znanjima i koja za svoj predmet ima moral i moralno djelovanje. Riječ etika je nastala od starogrčke riječi ἦθος (*ethos*) što znači boravište, zavičaj, karakter, običaj. Postoje i stavovi (koji se bitno ne razlikuju od navedenog) kako je etika nastala od riječi ἠθικός, što znači *moralan* ili čudoredan i odnosi se na skup načela moralnog koja se zasnivaju na fundamentalnim društvenim vrijednostima kao što su dobrota, dužnost, istinoljubivost, poštenje i tako dalje. Ona je, također, znanje o moralu kao društvenom fenomenu koji se izražava u određenim ljudskim postupcima u okviru pravila, maksima i kulturoloških

principa jednog društva ili je disciplina filozofije koja propituje temelje i izvore morala, te kriterije za vrednovanje i same ciljeve te smisao moralnih htijenja.²

Na samom početku valja razjasniti neka mnijenja o tome šta etika jeste, a šta nije, a te su zablude, na izvjestan način, posljedica stavova kako je moralno ponašanje ili zastarjelo ili jedna vrsta dogme. S tim u vezi, jedni smatraju da je moralnost skup neugodnih puritanskih zabrana s ciljem uskraćivanja sreće ljudima i svođenja njihovog života na bespogovorno ispunjavanje jasnih pravila. Ovakva shvatanja mogu se vidjeti kod takozvanih tradicionalnih moralista koji se ponašaju kao čuvari općeg morala ali su, ustvari, zagovornici jednog konkretnog moralnog kodeksa.

S druge strane, postoje i mišljenja kako je etika poseban set zlatnih pravila koji ljudima osiguravaju sreću u životu. Međutim, etika nije ni jedno ni drugo, niti skup puritanskih zabrana, ali ni set sigurnih pravila za sreću. Etika “ne predstavlja neki idealan sistem koji je u teoriji uzvišen, dok je u praksi manjkav. Zapravo je obrnut slučaj: etički sud koji u praksi nije valjan mora i u teorijskom smislu da bude sporan, budući da je pravi smisao etičkog suđenja da rukovodi praktičnim ponašanjem. Neki smatraju da je etika neprimenjiva na stvarni svet, pošto je vide kao sistem kratkih i jednostavnih pravila poput ‘ne laži’, ‘ne kradi’, ‘ne ubij’.”³

Predmet etike je, ukratko, svako ljudsko djelovanje koje u sebi uključuje moralnost odnosno moralnim stanovištima motivirano djelovanje koje se najčešće veže za pojmove dobra, dužnosti, istinoljubivosti, pravednosti i tako dalje.

Budući da je predmet etike moral, onda je nužno pokušati dati odgovor na pitanje šta predstavlja ovaj pojam⁴. U najbitnijem, moral

2 Prema *Filozofskom leksikonu*, izraz *etika* nastao je od starogrčkog τὰ ἠθικά koji se odnosi na ljudsku ćud ili karakter. Ona je “jedna od središnjih filozofskih disciplina, koja proučava pitanja poput: Što je moralno dobar život i kako ga voditi? U čemu se sastoji razlika između ispravna i pogrešna djelovanja? Zašto uopće biti moralan?”. I za Williama Frankenu etika je filozofska disciplina, to jest “filozofija morala ili filozofsko razmišljanje o moralu, moralnim problemima i moralnim sudovima” (*Up. Filozofski leksikon*, ur. Stipe Kutleša, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012, str. 300. William K. Frankena, *Etika*, KruZak, Zagreb, 1998, str. 3 i dalje).

3 Peter, Singer. *Praktična etika*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2000, str. 2.

4 Riječ moral nastala je od latinskih riječi *mos*, *mores*, *moralis* koje uglavnom označavaju običajnost, moralnost ili ćudorednost, a odnose se na skup obično nepisanih društvenih normi kojima se utvrđuje i sugerira način ponašanja u nekoj društvenoj grupi koji se temelji na običajno prihvaćenim mjerilima vrednovanja postupaka sa stajališta razumijevanja značenja principa dobra i zla.

predstavlja cjelokupnost normi o dobru i zlu koja je prihvaćena od strane neke društvene grupe kao društveni *credo*. Josip Talanga pravi važnu distinkciju između morala kao “sveukupnosti važećih moralnih normi” i moralnosti koja se odnosi na “skup normi i načela koji daje valjanost nekom određenom moralu” i opravdava ga kao društvenu relevanciju. S tim u vezi, kada postavljamo pitanje o razlozima nekog morala “nalazimo se na razini moralnosti, a ne pukoga morala”. Ovakvu razliku Talanga pravda razumijevanjem *moralna kao konkretnog oblika ljudske slobode* koji je određen kodeksom ponašanja, dok je *moralnost načelo ili skup načela* “koji moralu daju obrazloženje”.⁵ Kada dovedemo u vezu moral i moralnost uspostavljamo *moralnu kompetenciju* i ovako shvaćena kompetencija implicira *moralnu odgovornost*.

Pitanja o moralnosti ljudskih postupaka stara su koliko i ljudska kultura i civilizacija, samim tim i moralne dvojbe koje nastaju kao rezultat savjesti.⁶ Ona se najčešće određuje kao vid subjektivne svijesti o dobru i zlu, ali i kao specifična vrsta spoznaje i subjektivnog stava o vrijednostima i principima vlastitog moralnog djelovanja, to jest suđenje o sebi kao moralnom subjektu. Time je, putem savjesti, subjekt istovremeno i objekt razmatranja. Za Talangu je savjest najviša moralna i konačna etička distanca. Ona je najviša moralna instanca zbog toga “što ništa ne smije biti nadređeno individualnoj moralnoj svijesti”, a najviše u etici je iz razloga što se savjest “ne dade reducirati ni na šta drugo” budući da sjedinjava dva moguća gledišta moralnosti. Kao takva, ona je transcendentalna sinteza moralne svijesti i jastva subjekta uopće.

5 Up. Josip, Talanga. *Uvod u etiku*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1999, str. 12 i dalje.

6 Smatra se da ljudi od samih početaka civilizacije nisu imali adekvatnu riječ za *savjest*. Semitski su narodi, naprimjer, imali više različitih termina za pomenuti pojam. Najčešće se spominju izrazi *lb, leb* – što znači srce – i *lebtachor* – čisto srce. U prenesenom značenju radi se o srcu kao središtu čovjeka koje je “odgovorno” za narav. Kod Starih Grka je postojao termin *synderesis* (συντήρησις) koji se odnosi na čuvanje moralnih načela, ali i na vezu znanja i djelovanja, koja je u neku ruku najvidljivija u etičkom intelektualizmu Sokratovom. Naime, on savjest vidi kao neko “drugo Ja”, u vidu unutrašnjeg glasa ili duha *daimoniona* (δαίμωνιον) koji čovjeka odvraća od neispravnih i nemoralnih postupaka. Savjest nam tako svagda prigovara, opominje nas i muči. Ona je poput duševne rane koja se lako otvara, a teško liječi. Savjest je kao “rana na tijelu [...] Njezini prigovori, pale kao neka vatra” (Plutarh). U rimskoj tradiciji koristio se izraz *conscientia* koji – kada se razloži (*con-scientia*) – znači *su-znanje* i sugerira kako znanje o dobru treba ići uz dobro djelovanje. Njega Ciceron često spominje kao unutrašnji urođeni zakon, koji predstavlja božanski autoritet koji se ni na koji način ne može zavarati i prevariti. U staroslavenskim jezicima riječ *savjest* je vjerovatno nastala od riječi *sbvesti* (su-znati), čime se ovo značenje, u izvjesnom smislu, podudara sa starogrčkim i rimskim razumijevanjem odnosa znanja o dobru i djelovanja po dobru.

Savjest nije nikakva norma moralnosti, upozorava pomenuti autor, budući da bi u situaciji poistovjećivanja savjesti i normi moralnosti, došli do nemogućnosti kritike bilo čijeg moralnog djelovanja i neke vrste radikalnog "moralnog solipsizma". Kao subjektivna refleksija moralnog djelovanja i vlastita slobodna volja, savjest ne može biti princip na kojem počiva moralnost *en général* i to je zbog toga što unutarne (navlastito) preispitivanje moralnog djelovanja ne može biti fundament općevaljane moralne norme. Društveno prihvatljiva moralna norma (moralni kodeks) moguća je isključivo povezivanjem opravdanosti i svrhovitosti djelovanja koja je u naravi ljudskog bića. Iz tog razloga Aristotel u *Nikomahovoj etici* kaže da čovjek po svojoj naravi teži sreći i sreća je cilj njegovog svekolikog djelovanja i življenja.⁷

Pored savjesti, ključni pojam etike je pojam *dobra*. Dobro je jedna od fundamentalnih odrednica ljudskog bića kao višedimenzionalne jedinice. Čovjek je kao individualna neponovljivost istovremeno i biće spoznaje (znanja, istine) te biće dobra (moralno biće) i biće koje stvara (poietičko biće). Imajući ovo u vidu Aristotel pravi razdiobu svih mogućih znanja na teorijska, praktička i poietička. Naravno, važno je istaći kako između predmeta spoznaje i predmeta etike postoji vrlo važna ontološka razlika koju je moguće svesti na razliku između dva potpuno nezavisna načina spoznaje o čemu se djelimično slažu Aristotel i Immanuel Kant i što, svakako, opravdava definiciju čovjeka kao mnogostrukog bića nesvodivog na jednu njegovu dimenziju.

Za etiku kao filozofsku disciplinu koja izučava *dobro* od presudne je važnosti pitanje kakva je razlika između takozvanih *intrinzičnih* (unutrašnjih) i *ekstrinzičnih* (izvanjskih) dobara. Obično se misli da su takozvana instrumentalna dobra ekstrinzična jer su upućena na instrumente kojima se želi nešto postići i zbog čega su ona *dobra* samo po tome što im dobrota proizlazi iz nekih drugih stvari. Naspram njih, intrinzična dobra su ona koja u sebi samima imaju vrijednost, pa se iz ovakvih razlikovanja razvila teorija o mogućnostima dobra po sebi ili nezavisno od bilo kakvih individualnih interesa, što se može vidjeti kod aksio-etičkih rasprava Platonovih,

7 "Ako, dakle, postoji nekakva svrha naših djela koju želimo zbog nje same, i sve ostalo radi nje, i ne izabiremo sve zbog čega drugoga (jer to bi vodilo u beskonačnost, tako te bi žudnja bila isprazna i zaludna), jasno je da ona mora biti dobro, i to ono najviše." (Aristotel, *Nikomahova etika*, Globus, Zagreb, 1988, str. 1.)

Aristotelovih, Kantovih...

Problem savremene etike sličan je filozofiji uopće, a to je kontinuiran napor pojedinih naučnih disciplina da se ona razvlasti, odnosno da se oblast njenog važenja podijeli i distribuira. Na ovaj način filozofija i etika se žele predstaviti kao pridodata i sekundarna znanja koja samo mogu baciti dodatno svjetlo na "čvrste" temelje takozvanih regiona znanja. Ova se opasna redukcija vidi u uvođenju specifičnih etika kao što su pravna etika, biznis-etika, medicinska etika, novinarska etika, ekološka etika i tako dalje, te u njihovom disciplinarnom smještanju u oblasti prava, ekonomije, medicine i drugih. Ovaj disciplinarno-naučni nihilizam, osim što autistički secira opća znanja, sugerira kako danas u svijetu nisu nužna cjelovita pitanja koja nadilaze pojedine discipline i da etika, između ostalog, treba da bude "sluškinja" pojedinih naučnih oblasti. Zato su filozofija i etika dugo "na zlu glasu" (Habermas), jer još uvijek pokušavaju skrenuti pažnju kako znanja nužno moraju biti u službi čovjeka, a ne obrnuto.

Literatura:

1. Aristotel. *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus, 1988.
2. Frankena, K. William. *Etika*, Zagreb, KruZak, 1998.
3. Kutleša, Stipe (ur.) *Filozofski leksikon*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.
4. Singer, Peter. *Praktična etika*, Beograd, Fond za otvoreno društvo, 2000.
5. Talanga, Josip. *Uvod u etiku*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, 1999.
6. Pavičević, Vuko. *Osnovi etike*, Beograd, Kultura, 1967.

Recenzija

ŽIVI VRIJEDNOSTI: GLOBALNI ETOS U LOKALNOM KONTEKSTU BIH

Prof. dr. Nihada Delibegović Džanić

Zbornik eseja *Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH* jezički je jednostavan i strukturno koherentan. Upravo ta jednostavnost i koherentnost ga čine vrijednim zbornikom koji bi se trebao pročitati i nad kojim bi se trebao zamisliti svako ko radi s mladim ljudima. Svih šesnaest eseja imaju zajedničku ideju primjene univerzalnih vrijednosti u našoj Bosni i Hercegovini. Cijenim da posebnu važnost i težinu esejima daje činjenica da su ih napisali profesori i nastavnici koji svakodnevno u radu nastoje promovirati univerzalne ljudske vrijednosti što u današnjoj Bosni Hercegovini nije nimalo lako. Složićemo se da smo nekada bili primjer suživota i zajedništva, a sada svim silama nastojimo vratiti djelić onoga što smo, ne tako davno, bili.

Izet Numanović piše o etičnosti i moralu u globaliziranom svijetu osvrćući se na njihove osnovne definicije te podsjećajući na nužnost pokretanja promjena od nas samih, kazujući da ukoliko želimo promijeniti velike sisteme moramo prvo krenuti od sebe. Promijeniti samog sebe je vjerovatno jedan najtežih zadataka.

U eseju "Tolerancija: aktivno prihvatanje različitosti" Melika Šahinović preispituje značenje koncepta prihvatanja i zbližavanja smještajući ga u naše bosanskohercegovačke okvire. Autorica ističe nužnost promicanja etosa tolerancije i uvažavanja različitosti na cijelom prostoru naše domovine. Poštovanjem različitosti ćemo sačuvati i osnažiti vlastitu ličnost. Da bismo se poštovali moramo slušati jedni druge. Slušajući i razmijevaći druge ćemo razumjeti i sami sebe. U diskusiji o važnosti slušanja i razumijevanja Sead Gazibegović nas vodi kroz nekoliko primjera iz svakodnevnog života koji nam na vrlo jednostavan način pokazuju kako ćemo slušajući druge čuti i sebe.

Sedžida Hadžić, pišući o otvorenosti, ističe da je projekat promicanja svjetskog etosa doista društveno opravdan u etnički izdijeljenoj

nam domovini. Autorica u eseju navodi primjere iz svetih knjiga koje promiču toleranciju te poštivanje drugih i drugačijih. Esej završava neobičnim i upečatljivim primjerom iz svakodnevnog života ilustrirajući toleranciju odnosno drugost na jednom širem slavonskom prostoru.

“Solidarnost kao europska politička uljudba” je četvrti esej u ovoj zbirci. Miroslav Bagara sistematično obrađuje pojam solidarnosti referišući se na poznate autore iz regiona koji su se bavili istraživanjem socijalne solidarnosti. Zaključujući esej rečenicom prema kojoj je prepoznati potrebu drugoga umijeće življenja na ovome svijetu, autor nam na dlanu predstavlja esenciju solidarnosti. O ljubaznosti i lijepoj riječi koja gvozdena vrata otvara piše Sabahudin Ćeman. Bez obzira na dob i društveni status, svi se obrađujemo kad je neko ljubazan prema nama pa zašto onda i sami nismo takvi. Možda iz bojazni da nas se ne percipira kao slabe. Međutim, ljubaznošću i milošću prema slabijim od sebe ćemo pokazati koliko smo zapravo jake i zdrave ličnosti.

Fra Ivan Nujić piše o važnosti praštanja i duhovnoj snazi onih koji su oprostili. Oprostiti nije lako i neophodno je taj proces posmatrati ne kao poniženje, već odliku velike snage uma i duha. Samo nas oprost može osloboditi stega mržnje i netolerancije. Autor u eseju navodi primjer Josipa/Jusufa koji je oprostio svojoj braći zlo koje su mu nanijeli. On treba biti primjer svima nama da snagom vjere možemo prevazići sami sebe i oprostiti jer će nas oprost istinski osnažiti.

O vjeri, ohrabririvanju te odgovornosti onoga/e koji/a ohrabruje piše Sanela Mesihović. Autorica navodi konkretne primjere s kojima se možemo poistovjetiti i vidjeti kako se kao roditelji, nastavnici i odgajatelji trebamo ophoditi prema djeci, vjerovati u njih i biti potpora na svakom koraku.

Teško je biti ono što jesmo u današnjem svijetu što je istinski pokazatelj našeg ropstva vremenu u kojem živimo. Iako na prvi pogled ne izgleda tako, detaljnijim propitivanjem i samopropitivanjem koje nam je ponudila Vanja Ivković ćemo se svakako uvjeriti da nije lako biti ono što jesmo. Jedino nam obrazovanje može osnažiti um i biti baklja koja će osvjetliti put ka istinskim vrijednostima. Jedan od najvažnijih i najodgovornijih poziva je učiteljski. Dobar/a učitelj/ica ne prenosi samo znanje iz knjiga, već potiče učenike da se sami razvijaju, otkrivaju, misle. Tome trebamo težiti.

Da li u dašnjem vremenu mladi čovjek može biti jedinstven i oduprijeti se utjecajima društva propituje Alma Ahmethodžić. Izazova je naravno puno i uvijek je bilo lakše voditi se za masom i ći linijom manjeg otpora, ali ukoliko želimo da odgojimo samosvjesne mlade ljude koji će biti okosnica zdravog bosanskohercegovačkog društva onda ih moramo naučiti da budu umno jake individue. O ovoj temi piše i Munera Rahmanović Hrbat. Zdrava individua mora ostati svoja i ne uspoređivati se s drugima. Drugi nam mogu biti motivacija, ali ni u kom slučaju ideal koji slijepo trebamo slijediti. Svi imamo jedinstvenu prošlost čiji su dio naša porodica, odgoj, svjetonazori i sve ono što nas određuje kao individue te se stoga trebamo uspoređivati samo sa sobom i nastojati biti što bolji ljudi. Berminka Hrelja Bećirspahić nam kroz dvije priče pokazuje zašto nije dobro činiti sve što drugi čine. Djecu moramo naučiti da sami promišljaju i razlikuju dobro od zla. Ukoliko ih budemo učili da budu samo slijepi poslušnici vrlo je vjerovatno da će odrasti u individue koje slijepo izvršavaju zapovijedi drugih.

O važnosti davanja podstreka, hrabrenju djece i borbi s predrasudama piše Amela Petričević. Posebno dirljiva je priča o Amiri, maloj djevojčici na koju su se sručile sve predrasude ovog društva. Amira nam ukazuje kako okrutni mogu biti i djeca i odrasli. Prvi učitelji ostave trag na dušama svojih učenika. Trebamo učiniti sve da taj trag bude anđeoski dodir koji skoro neprimjetno daje krila nježnim ptičicama željnim novih spoznaja. Elma Kaunitz vrlo slikovito piše o važnosti davanja podstreka našoj djeci, o poticanju kreativnosti i vjerovanju da mogu uspjeti. Roditelji su nam najbolji prijatelji i, ako oni vjeruju u nas, ne postoji prepreka koju ne možemo savladati.

Odustati na prvoj prepreci je najlakše, ali je s tim i najteže živjeti poslije. Selvira Mašnić piše o ulozi porodice u istrajavanju i savladavanju straha od nepoznatog. Esej počinje pričom brucošice Filozofskog fakuteta koja, zahvaljujući mentalnoj potpori porodice uspijeva prevladati strah od suočavanja s nepoznatim svijetom studiranja. Uspjeh koji dođe nakon niza savladanih prepreka i strahova cijenimo više jer smo svjesni koliko smo se za njega borili. Važno je, naravno, spoznati da je život neprestana borba. O tome piše Mirza Jahić ukazujući da ćemo prihvatanjem i savladavanjem teškoća pokazati snagu i veličinu vlastitog uma.

Svesrdno preporučujem zbornik eseja *Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH* čitalačkoj publici u Bosni i Hercegovini i šire.

Recenzija

ŽIVI VRIJEDNOSTI: GLOBALNI ETOS U LOKALNOM KONTEKSTU BIH

Prof. dr. Nerzuk Ćurak

TPO Fondacija nas ne prestaje pozitivno iznenađivati. Ova nevladina organizacija, koju s velikom posvećenošću vodi prominentna mirovna aktivistkinja Zilka Spahić Šiljak, obogatila je teoriju i praksu mirovnog angažmana serijom publikacija širokog edukacijskog spektra ali i aktivističkom dimenzijom koja je označila prodor novih metoda djelovanja u konfliktno polje bosanskohercegovačke društvene realnosti.

Na zasadama Küngovog učenja o svjetskom ethosu (a ko je makar površno upoznat sa ključnim etičkim i filozofskim postulatima ovog ingenioznog tubingenskog teologa zna da taj svjetonazor zaslužuje puni respekt), ova, sada već prestižna Fondacija, obogaćuje našu tešku zbilju novim načinima propitivanja etike, solidarnosti, tolerancije, kulture nenasilja... sa dubokim uvjerenjem da je u teško ranjenom društvu kao što je bosanskohercegovačko uvjet prvog reda ponuditi argumente za raspravu koji će snažno doprinosti transformaciji jednog nasilnog svijeta u svijet zasnovan na kulturi nenasilja i mira.

Šta znači ponuditi relevantnu argumentaciju? Je li ona moguća bez uvjerljivog propitivanja postojećih i naslijeđenih načina mišljenja i je li dostatno ostati samo na nivou rasprave o metodi kako mijenjati naš lokalni svijet? Čini se da izdavač ove plemenite i aktivističke hrestomatije aksioloških tekstova ide u srce bitke: nije dovoljno pripremiti edukacijski materijal za promjenu svijeta na bolje. Ta teorijska platforma je potreban ali ne i dostatan uvjet za bolje, mirnije i tolerantnije društvo koje će biti otporno na povratak nasilja. A ključno područje transformacije društvene svijesti i pojedinačnog mirovnog napredovanja ljudi je obrazovanje. Zato je i TPO Fondacija odlučila svoje edukacijske resurse usmjeriti u najvažniju državno-društvenu strukturu svake odgovorne političke zajednice, nudeći bosanskohercegovačkom edukacijskom sustavu

profesionalnu i stručnu ekspertizu koja je generirana iz najboljih teorijskih spoznaja i metodičkih praksi suvremenih znanosti o miru, nenasilju, edukaciji, etici...

Od naročite je vrijednosti sposobnost menadžmenta ove Fondacije da uopće uđe u područje formalne edukacije i da kroz obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini, u formi radionica, izborne nastave, edukacijskog materijala, vannastavnih aktivnosti, ponudi sinergiju neformalnog i formalnog obrazovanja a to ističem zato što smatram da je jedan od ključnih vrijednosnih i spoznajnih hendikepa našeg obrazovnog sustava institucionalna odbojnost prema neformalnom obrazovanju pa je savladavanje apriorne banalizacije i ironizacije neformalne edukacije u centrima obrazovne moći poduhvat vrijedan pozitivne konotacije.

Upravo je taj prodor TPO Fondacije u dogmatizirane institucije duboko podijeljenog obrazovnog poretka u Bosni i Hercegovini, između ostaloga, omogućio i proizvodnju radova koji doprinose rastu najboljih univerzalnih vrijednosti globaliziranog svijeta na izuzetan način: aktivnim djelovanjem edukatora, učiteljica i učitelja, nastavnica i nastavnika, profesorica i profesora i drugih aktera obrazovanja čiji radovi kao izraz neposrednog svijeta školske prakse, konstituiraju ovaj zbornik.

Iako smo kao društvo još uvijek daleko od najboljih edukacijskih praksi suvremenog svijeta, čemu snažno doprinosi infiltracija nacionalističkih politika u proces donošenja odluka u obrazovnim institucijama pa se, nažalost, obrazovanje koristi kao instrument strukturnog i kulturnog nasilja, raduje neporeciva činjenica da je naš obrazovni sustav pun sjajnih edukatorica i edukatora koji uprkos limitima političkog naloga, rade svoj posao na vrhunski način, oslobođeni predrasuda, straha, nekompetencije, otvoreni za nove spoznaje i razvoj autentične demokratske kulture mira i nenasilja u našim školama.

To je potvrđeno i ovim zbornikom tekstova o vrijednostima koji je dovoljno inspirativan da kao edukatori otvorenog uma i srca stupimo na nove edukacijske i vrijednosne staze, bez straha, s istom onom radoznalošću koju imaju oni koje učimo. Zadržati radoznalost djeteta u edukatoricama i edukatorima, to je uvjet emancipacije obrazovanja. Ili, da parafraziram Nietzschea, zrelost Učitelja je zadržati ozbiljnost djeteta koje se igra.

U ovim esejima što su ih napisali Izet, Melika, Sedžida, Ivan, Sanela,

Vanja, Alma, Amela, Selvira, Munevera, Miroslav, Berminka, Elma, Sabahudin, Sead i Mirza, prepoznao sam taj element igre, ludički momenat u kojem se otvorenog uma progovara o najvažnijim vrijednosnim pitanjima puneći ključne aksiološke pojmove sadržajem koji motivira djecu da u školskim zajednicama grade takav svijet odnosa između sebe i svojih Učiteljica i Učitelja koji je s onu stranu bilo kakvog militarističkog i formalno hijerarhijskog obrasca. Demokratizacija nastave uvjet je demokratizacije i diseminacije vrijednosti koje su obrađene u ovim esejima – od uvodnog o etičnosti do završnog o važnosti pažljivog slušanja.

Zbirka eseja o univerzalnim vrijednostima u globaliziranom svijetu ali i, dozvolite mi neologizam, lokoglobaliziranom svijetu kao izrazu univerzalnog u lokalnoj kulturi, otvara u podtekstu onu mogućnost koju smo slabo razvili u našim školama. A to je upravo sposobnost slušanja. Uzročno-posljedično, u cijeloj Bosni i Hercegovini to je fundamentalni hendikep, nedostajuća karika za bolje društvo, uz one već prepoznate kao kronični nedostatak a koje možemo podvesti pod izostanak građanskih vrlina u društvu deficitarne demokratske kulture. Ta ocjena tiče se, prije svega, tek pionirske faze u razvoju građanskih vrlina u javnom djelovanju: moralnost, ljubaznost, odgovornost, nenasilno rješavanje konflikata, tolerancija, pravednost... Posredovanje ideja iz eseja koji su sabrani u ovaj zbornik školskoj djeci na način koji je oslobođen svake presije i dominirajuće reprezentacije ulog je u budućnost u kojoj će ta djeca oblikovati javni prostor u Bosni i Hercegovini. Budući da je diskurs ovog zbornika remetilački za devetnaestovjekovne kurikulume i odgoje koji pozadinski servisiraju regresivne i prevaziđene sadržaje i načine poučavanja, njegova diseminacija do što više škola bio bi vrijedan poduhvat, pri čemu je od iznimne važnosti da "virusom Etosa" budu zahvaćena oba bosanskohercegovačka entiteta.

Naravno, ovaj izbor eseja nije i ne može biti završena priča. Prije bih rekao, da je ovaj zbornik-priručnik mogući početak jedne biblioteke vrijednosti u kojoj bi kontinuirano i odgovorno na visokom profesionalnom nivou i dalje bili obrađivani pojmovi i njihovi sadržaji koji u najširem smislu uokviruju set univerzalnih vrijednosti u globaliziranom svijetu. A te vrijednosti nisu statične, već dinamičke silnice društvenog razvoja i neke od tih silnica bit će artikulirane kao nove vrijednosti našeg umreženog, globaliziranog svijeta. Stoga je važno držati vrijednosnu tenziju otvorenom i

kontinuirano univerzalni vrijednosni registar saobražavati našoj lokalnoj stvarnosti, po upotrebljivoj mantri – misli globalno, djeluj lokalno. Ali misliti globalno a djelovati lokalno ne znači pristasti na dominirajuće obrasce moći u recentnom svijetu koji se udaljava od transgraničnog humanizma i ponovo zatvara u nacionalne torove. Ta regresija će proći i misliti globalno ne znači u vrijednosnom smislu misliti nazadno, tiranski i reakcionarno, već uvijek odgovorno i fundamentalno emancipatorski sa dubokim uvjerenjem da su sva ljudska bića rođena jednaka i da imaju pravo da se ostvare u punini svoje osobnosti.

Obrazovanje je instrument tog ostvarenja i to obrazovanje koje insistira na vrijednostima, baš na ovima koje su tako lijepo obrađene u ovom esejističkom pledoajeu za obrazovanje zasnovano na univerzalnim, živim vrijednostima.

Insistiranje da je ovaj zbornik tek početak vrijednosnog poduhvata ako se hoće otkriti svi zatomljeni potencijali bolje strane ljudske prirode je važno, ne samo zbog etičkog i vrijednosnog imperativa na koji se poziva TPO Fondacija u svome javnom zagovaranju a to je, pored svih drugih emancipatorskih svjetonazorskih vrijednosti, ideja i praksa svjetskog ethosa kao uvjerenja da je moguće graditi svijet u kojem će ljudi biti poštovani na osnovu ključnih principa globalne etike o kojima u predgovoru ovog zbornika piše i kourednica Spahić Šiljak, već i zbog uvjerenja recenzenta da, kada se već krenulo ovom stazom, širenje područja ekspertize nadaje se kao imperativ. Za to uvjerenje, neka nam posluži baš Hans Küng, koji, u dijalogu sa američkim humanističkim i društvenim znanstvenicima afirmira globalne vrijednosti kao unutrašnje imperative nacionalnih politika. Koje su to globalne vrijednosti? Küng, preko Richarda Falka i “njegovih bitnih vizija za ljudsko djelovanje” afirmira deset stvarnih globalnih dimenzija, koje u dinamičkom razumijevanju svijeta mogu postati neupitne vrijednosti: ukrotiti rat, ukinuti rat, učiniti pojedinca odgovornim, kolektivna sigurnost, vladavina zakona, nenasilna revolucionarna politika, ljudska prava, povjereništvo za prirodu, pozitivno državljanstvo, svjetska demokracija.”¹ Eto, tako zamišljam Biblioteku. Da knjiga *Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH* bude početak afirmacije beskrajno važnih vrijednosti. Zamišljam kako nabrojane globalne

1 Hans, Küng. *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Zagreb, Intercon, 2007, str. 99.

vrijednosti, obrađene od strane kompetentnih nastavnica i nastavnika, postaju individualno i zajedničko vlasništvo naše djece od kojih smo privremeno posudili ovu zemlju. Sa velikom radošću, preporučujem zbornik *Živi vrijednosti: globalni ethos u lokalnom kontekstu BiH* za objavljivanje.

Literatura:

1. Küng, Hans. *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Zagreb, Intercon, 2007.

Recenzija

MALI PRIRUČNIK ZA ODGOJ I SAMOODGOJ

Prof. dr. fra Ivan Šarčević

Među različitim projektima *Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija* (TPO Fondacija) već nekoliko godina, posebno u školama, s učenicima, nastavnicima i odgojiteljima, intenzivno provodi dva projekta. Prvi je projekt *Etos inicijative* utemeljen na načelima Svjetskoga etosa prema Čikaškoj deklaraciji iz 1993. Drugi je projekt SAPERE filozofije za djecu i kritičkog propitivanja koji se uglavnom bazira na otvorenom i kritičkom mišljenju, pitanjima i raspravama te slobodnom iskazivanju vlastitih uvjerenja i stavova.

I jedan i drugi projekt nošeni su idejom posvješćivanja svih adresata za etičke vrijednosti i moralno ponašanje. Pošlo se, naime, od činjenice da je postratno bosanskohercegovačko društvo ne samo traumatizirano teškim ratnim stradanjima te etnički i religijski duboko podijeljeno, već je i etički i moralno opustošeno pa u njemu vladaju strahovi i autocenzure čak i ondje gdje se živi “među svojima”. A moralnost kao praksa djelovanja i etika kao duhovni, idejni i filozofijski resurs iz kojega se djeluje verificiraju sva naša pravovjerja, uvjerenja i svjetonazore. U društvu poljuljanih ili ispremještanih vrednota kakvo je naše, TPO Fondacija je posve opravdano pokrenula projekt *Živi vrijednosti* čega je plod i ova knjiga – *miscellanea* različitih priloga sedamnaest autora i autorica koji se većinom bave odgojem i obrazovanjem.

Osim uvodnoga priloga (*Obrazovanje za etičke vrijednosti u pluralnom društvu*) – jedne od najvažnijih intelektualki angažiranih oko svjetskoga etosa u Bosni i Hercegovini i jedne od urednica ove knjige, dr. Zlike Spahić Šiljak – u kojem autorica objašnjava djelovanje TPO Fondacije, razloge dvaju projekata i sam projekt *Živi vrijednosti*, u zborniku su tekstovi još šesnaest autora i autorica. Prva četiri su nešto stručnija rada i bave se osnovama moralnoga djelovanja izvedenim iz riječi *Etos – Etičnost, Tolerancija, Otvorenost i Soli-*

darnost i vežu se uglavnom uz četiri načela svjetskoga etosa o poštivanju života, uzajamnosti, istinoljubivosti i ljubavi u razlikama.

Ostalih dvanaest priloga su znakoviti već po naslovima. Naime, autori i autorice polaze od uobičajenih sentenci koje možemo čuti svakodnevno, gotovo kao "otrcane slogane" u dosadnim odgojiteljskim ponavljanjima roditelja, učitelja i odgojitelja ili prijatelja kao usputne riječi: *U pravu si, oprosti; Vjerujem u tebe; Slobodno budi ono što jesi; Budi jedinstven/a; Hrabar/ra si, divim ti se; Nikad ne odustaj, uvijek imaš izbor, ne zaboravi na one koji te vole; Ne uspoređuj se s drugima; Ne moraš činiti sve što čine drugi; Možeš promijeniti situaciju, sve je moguće; Ljubaznost nije slabost; Neće te uvijek svi voljeti i to je uredu i Slušam te, čujem te.* Ovi su prilozima nepretenciozni spoj stručnosti i iskustva, pisani jednostavnim jezikom, ali zauzeto i vrlo iskreno. U njima ima životnih primjera i priča koje, kao narativni model komunikacije i bez invazivnosti, upliću čitatelja/icu da se identificira s njihovim protagonistima, u njima reflektira sebe i svoj život, da na neizravan način doživi katarzu ili put iscjeljenja. Sve se one nude kao mogući resurs smisla i putokaz za život. U cjelini knjige se ove naizgled svakodnevne sentence nude kao pedagoške maksime, načela svima koji su učesnici u odgoju te samoodgojna načela onome/j koji/a zna da je najteži čovjekov posao rad na sebi, postajanje čovjekom iz sebe sama. Vrijedno je zato da ovu knjigu posjeduju i čitaju roditelji, odgojitelji, učitelji, odgajani i učenici.

Još se nekoliko stvari nameće kao zaključak poslije čitanja ove knjige. Ponajprije se evidentira raskorak između našega društva, naše javnosti, triju javnosti u našoj državi i onoga što piše u ovoj knjizi. Rijetko će se, naime, u javnosti čuti govor o vrednotama i pozivanje na njih. Kao da uobičajeni, svakodnevni život ide drugim smjerom od onoga što se ovdje zastupa tako da se može govoriti ne samo o etičkom relativizmu nego o vrijednosnom nihilizmu. Kada kažemo da je riječ o vrijednosnom nihilizmu, onda ne smatramo da u našem društvu nema vrijednosti, nego je problem što je nastala opća zbrka i pometnja oko vrednota. Nema onoga što se u klasičnom mišljenju i obrazovanju govorilo o ljestvici vrednota, o gradualnosti i prioritetima među njima. Zato se i događa da se radije slijede niže vrednote jer se silovitije nameću, prividno su lakše ostvarive i redovito su i "estetski", odnosno reklamno i kozmetički atraktivnije od viših vrednota.

Ova knjiga govori i o tome da je u odgoju i obrazovanju od presudne važnosti znati kakvoga čovjeka želimo na kraju odgojno-obrazovnog procesa. Zato ponajprije pomaže roditeljima kojima u odgoju nije nimalo lagano, koji se gube u nemogućnosti i teškoćama kontrole svoje djece i zavodljive delegacije da odgoj prebace na vrtiće i škole, religijske i neke druge institucije. Ova knjiga je u suprotnosti s nacionalističkim, kapitalističkim ali i uskoreligijskim antropologijama jer je uzvišena pohvala slobodnom i zreлом, hrabrom i odgovornom pojedincu, a ne pohvala strahu i slijepoj poslušnosti nacionalnom ili religijskom vođi i kolektivu. Ova knjiga ne zagovara nepripadanje, nikakav imaginarni kozmopolitizam, nego je pohvala šarolikom svijetu, svim ljudskim razlikama, i etničkim i religijskim i uopće kulturološkim, i upravo u svijesti toga, njezini autori i autorice ne zamišljaju svijet bez problema, sukoba, zahtjevna i strma puta da se nađu zajednički etički kriteriji za izgradnju zdravih odnosa i zdravoga društva.

Prilozi ove knjige su u plodotvornom i pozitivno provocirajućem odnosu i s našim uobičajenim religijskim praksama, ne dakle toliko s učenjem koliko s moralnošću, s praksom onih koji se deklariraju vjernicima. U podnožju ovih tekstova, a u nekima izričito, apostrofiraju se moralna dimenzija vlastite religije ili religijā. Svi ovi tekstovi gotovo su izričiti u zahtjevu da se religiozni ljudi čuvaju pogubne kušnje dvoličnosti po kojoj vjernik usnama ispovijeda vjeru, a svojom praksom – jer ubija, krade, laže i čini nasilje – demantira ono što riječima ispovijeda. Naime, vjernici svih naših religija zadržavaju se na obiteljskom, porodičnom i usko religijskom moralu. Ovdje se – a sve je utemeljeno na religijskoj i humanističkoj baštini čovječanstva – inzistira na etičkim načelima, vrednotama (etosu) koje obvezuju sve ljude, bili oni vjernici ili ne. Polazi se od temeljne postavke da se ne može biti vjernik negirajući humanost čovjeka. Polazi se od svih vjerskih objava prema kojima se obranom čovjeka brani i vjera i vjernik, a ne da se tek obranom pojedine religije i moći religijske zajednice u društvu brani čovjeka.

Osim neodgovornih učitelja i odgojitelja, osim dvoličnih vjernika, muke s ovom knjigom imat će i oni koji nemaju vremena čitati, koji su opsjednuti brzim ispunjavanjem svojih nezajažljivih želja, trgovačkim, utilitarističkim duhom današnjega zavodljivoga kapitalizma a na komunikacijskom području internetskim prividom

subjektivnosti. Riječ je o komunikacijskoj površnosti i bolnoj anonimnosti, osiromašenju u odnosima i traumatičnoj otuđenosti ljudi od ljudi čemu se svojim društvenim i profesionalnim angažmanom suprotstavljaju autori i autorice te nastoje zasnovati društvo novih odnosa. Radi se, naime, o tome da se iza naoko vrlo jednostavnih pedagoških maksima koje nudi ova knjiga, skriva onaj povijesno jedino potvrđeni uspješni antropološki projekt kojega bismo mogli iskazati riječima da se čovjekom postaje u strpljivoj i svakodnevnoj izgradnji, da se ničim ne mogu zamijeniti vlastita mišljenja, odgovornost i osobne odluke, kao i da se punina ljudskosti ostvaruje u odnosima poštivanja, žrtvovanja i ljubavi za konkretne bližnje.

Ovaj zbornik ne govori kako ostvariti veliku karijeru, kako namaći puno novca, kako uspješno izmisliti neki biznis i poslovati kroz marifetluke i mafijašenja, pogotovo ne kako prevariti druge, nego kako postati što zreliji i slobodniji, sretniji i voljeniji čovjek i kako to omogućiti bližnjima, posebno onima koje se odgaja. Autori i autorice svjedoče da je put humanizacije čovjeka daleko od očiju estrade i ekrana, da se više vrednote ne nameću brojem lajkova i reklama, uličnog divljanja i stadionske buke, nego da njima vrijedi posvetiti dosta zatajnoga napora i žrtvovanja i da to traje čitava života.

U ovoj će knjizi dobiti potvrdu oni roditelji i odgojitelji koji su postavili za načelo odgoja da njihova djeca ne budu njihova kopija, nego izgrađeni ljudi, samostalni, poštjeni i odgovorni pojedinci, religijski vjerodostojni, građanski hrabri, prepoznatljivi i korisni, čak i u svome krajnje malom, gotovo anonimnog krugu obitelji, familije, krugu prijatelja i školskih drugova.

Oni koji pišu u ovom zborniku sigurni su u svoj put koji ne donosi materijalni uspjeh ni iznimnu društvenu potvrdu, nego onu dublju sreću kojom se uvećava sreća bližnjih. Takvih učitelja i odgojitelja koji još uče, koji se još samoodgajaju da budu aksiološki usidreni u humanost i vjeru, da budu moralno dosljedniji i ljudski integralni, malen je broj. Usprkos razočaranjima, tuđim i vlastitim zakazivanjima oni su ljubitelji svoga posla i ljubitelji ljudi, filantropi u vremenu kada se empatija ne cijeni, kada se – a uvijek je čini se tako bilo – protežira politička drskost, kulturološko samohvalisanje, nacionalističko pa i religijsko nasilje i odgojni primitivizam. Ova knjiga je nadopuna obrazovanju, mali ali vrijedni priručnik za odgoj i samoodgoj.

Sažetak

Zbornik radova *Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH*, urednica Zilke Spahić Šiljak i Melike Šahinović, u izdanju TPO Fondacije, predstavlja rezultat zajedničkog rada ove fondacije i nastavnika osnovnih i srednjih škola, kao i profesora univerziteta, s ciljem promicanja univerzalnih ljudskih vrijednosti u Bosni i Hercegovini. U saradnji s pet kantonalnih ministarstva obrazovanja FBiH, ali i drugim pojedinačnim školama širom BiH, Svjetski etos je uspio umrežiti više od stotinu osnovnih i srednjih škola i preko sedam stotina nastavnika koji vrijedno rade na obrazovnim programima etosa i njihovoj implementaciji u nastavi. Glavni cilj projekta je transformacije a? svijesti pojednica/ke unutar obrazovnog sistema bez čega nije moguće graditi etos zajedničkih vrijednosti i računati na sistemske promjene u društvu.

Zbornik otvaraju četiri eseja koja se zasnivaju na četiri osnovne vrijednosti ETOS-a: **E**tičnost, **T**olerancija, **O**tvorenost i **S**olidarnost. Tematiziraju se koncepti etičnosti i moralnosti u globaliziranom svijetu i nužnost da sami pokrećemo promjene, dok se pojam tolerancije preispituje kroz koncept prihvatanja i zbližavanja te naglašava važnost aktivnog uvažavanja različitosti. Koncept otvorenosti se elaborira na tragu društvene opravdanosti u etnički podijeljenom društvu i važnosti izgradnje otvorenog društva koje može integrirati svo bogatstvo različitosti, dok se solidarnost spominje kao potreba i umijeće življenja u svijetu u kojem korporativni sistemi urušavaju i temelje solidarnosti prema onima koji su manje privilegirani.

Naslovi preostalih dvanaest eseja donose univerzalne poruke dobrote, hrabrosti, ljubavi, podrške, razumijevanja i prihvatanja. Namjera je potaknuti djecu, nastavnike, roditelje i druge članove društva da osvijeste koliko je važno pažljivo slušati, suočavati se sa vlastitim predrasudama i nedostacima, dati podršku jedni drugima i pomagati se u dobru. Autori eseja posebno ističu važnosti vlastitog svjedočenja ovih vrijednosti jer sve izgovorene riječi ne mogu zamijeniti djelovanje i postupanje po etičkim i moralnim maksimama, religijskog ili nereligijskog utemeljenja. Kreativni dio ove zbirke čine ilustracije autora Nevena Misaljevića koji svojom izvanrednom umjetničkom imaginacijom dočarava slikom svaku vrijednost

opisanu u esejima. Zbornik završava pjesmom nastavnice Rasmine Herceg koja, nadahnuta Etos inicijativom, podsjeća na važnost spona unutarnjeg bića čovjeka sa svijetom koji ga okružuje.

TPO
Fondacija
www.tpo.ba

Summary

The collection of essays *Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH* (*Living Values: Global Ethic in Local Context of BiH*), published by TPO Foundation and edited by Zilka Spahić Šiljak and Melika Šahinović, is the result of cooperation between TPO Foundation and elementary and secondary school teachers, as well as university professors, that aims to promote universal human values in Bosnia and Herzegovina (BiH). The project was conducted in cooperation with ministries of education of five different cantons of Federation of BiH, but also with individual schools in other areas across BiH. Global ethic has succeeded in creating a network of over 100 elementary and secondary schools as well as over 700 teachers, who are all working hard on integrating global ethics contents in their teachings. The overall aim of the project is to transform the consciousness of the individual within the educational system, because it is not possible to build ethos of common values and yield systemic societal changes without such a transformation.

The collection opens with four essays that are based on the four fundamental Global ethic values: **E**thics, **T**olerance, **O**penness and **S**olidarity (ETOS). These essays elaborate on the concepts of ethical behavior and morality within the context of a globalized world, as well as the necessity of effecting change starting with ourselves, and explore the concept of tolerance in terms of acceptance and friendship, while simultaneously underlining the importance of active respect for differences among individuals. They emphasize the importance of discussing the concept of openness in an ethnically divided society and building a more open society, capable of integrating all the abundance of differences within it. Solidarity is elaborated on as both a need and an art of living in a world where corporate structures tear down the few existing foundations of solidarity with those who are less privileged.

The remaining twelve essays carry universal messages of kindness, courage, love, support, understanding and acceptance. Their intention is to inspire children, teachers, parents, as well as other members of society to become aware of the importance of careful listening, confronting one's own prejudices and flaws, and supporting one another in doing good. The authors particularly emphasize

the importance of doing and acting in accordance with ethical and moral maxims, whether religious or humanistic. Author Neven Misaljević puts a creative spin on the project, using his exceptional artistic imagination to contribute illustrations that depict each of the values explored in the essays. Teacher Rasema Herceg closes the collection with a poem that is inspired by the Global Ethic initiative and reminds us of the importance of the bond between one's inner being and the world that surrounds us.

Bibliografija

Anđelović, Fra Petar. *Fratar i njegova Bosna*, Sarajevo, Rabic, 2017.

Aristotel, *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus, 1988.

Ayvalli, Ramazan. *Posljednji Allahov poslanik sallallahu alejhi ve sellem*, Istanbul, Ihlas Gazetecilik A.Ş., 2014.

Babić, Mile. *Nasilje idola*, Sarajevo, DID, 2002.

Balić, Mirsada. *Opća psihologija*, Sarajevo, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, 1998.

Brajša – Žganac, Andreja. *Dijete i obitelj*, Naklada Slap, 2003.

Brčić, Marita. *Socijalna solidarnost u Europskoj uniji; Zaboravljena pretpostavka pravednog društva*, Zbornik radova filozofskog fakulteta u Splitu, Filozofski fakultet u Splitu, 2/3, 2009/2010.

Brnčić, Jadranka. *Parezija u ranom kršćanstvu*. Hermeneutičko čitanje, u: Rasprave i članci, Riječki teološki časopis, god. 23, br. 1. 2015.

Brown, Michael. *Bottom of ForThe Presence Process: A Healing Journey Into Present Moment Awareness*, Beaufort Books, 2005.

Crisp, Roger. *Mill on Utilitarianism*, London, Routledge.

Čedić, Ibrahim. (ur.). *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo, Institut za jezik, 2007.

Dračo, Ivana. Čaušević, Jasmina. *Rodna ravnopravnost – Pravni okvir*, u: Spahić Šiljak, Zilka i Anić, Jadranka, Rebeka. (ur.) *I vjernice i građanke*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2009.

Efendić-Spahić, Tamara. *Psihologija roditeljstva*, Sarajevo, Društvo psihologa u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2014.

Filipović, Vladimir. *Filozofski rječnik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989.

Fisher, Robert. *Philosophical Enquiries can Foster Values Education in Schools*, u: Gardner, Roy. et al. (eds.) *Education for Values. Moral, Ethics and Citizenship in Contemporary Teaching*, London and Sterling, Taylor & Francis e-Library, 2005.

Fočo, Salih. *Sociologija*, Zenica, Dom štampe, 2000.

Frankena, Klaas, William. *Etika*, Zagreb, KruZak, 1998.

Fromm, Erich. *Umijeće ljubavi*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1965.

Goleman, Daniel. *Emotivna inteligencija*, Zagreb, Mozaik knjiga, 1997.

Goleman, Daniel. *Socijalna inteligencija – Nova nauka o ljudskim odnosima*, Beograd, Geopoetika 2010.

Gordon, Thomas. *Teacher Effectiveness Training*, Kreativni centar i most, 2001.

- Hamidullah, Muhammad. *Muhammed a.s. Život*, Sarajevo, Starješinstvo islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, 1983.
- Handžić, Haris. *Hadis i njegova važnost*, Sarajevo, Narodna uzdanica, 1934.
- Helminski, Kabir. *Living Presence. A Sufi Way to Mindfulness and Essential Self*, New York, Penguin Randon House LCC, 1992.
- Horvat, Srećko. *Radikalnost ljubavi*, Zaprešić, Fraktura 2016.
- Kant, Immanuel. *Kritika praktičkog uma*, Zagreb, Naprijed, 1990.
- Karić, Enes. *Kur'an prijevodom na bosanski jezik*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1995.
- Kovačić, Poler, Melita. Što je novinarska etika, Zagreb, Medijska istraživanja (4) 1, 1998.
- Kozlić, Spahija. *Filozfija prava*, Zenica, Univerzitet u Zenici, Pravni fakultet, 2015.
- Kristić, Alen. *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive*, u: Spahić Šiljak, Zilka. i Husić, Sabiha. (ur.), *Dijalogom protiv nasilja*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2010.
- Kristić, Alen. *Svjetski etos u osnovnim školama*, Sarajevo, TPO fondacija, 2016.
- Kristić, Alen. *Svjetski etos. Dokumenti-utemeljenja-primjene*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
- Kristić, Alen. (ur.) *Svjetski etos pod školskim krovom. Priručnik za integraciju svjetskog etosa u nastavne procese*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
- Kroger, Jane. *Identity in Adolescence. The Balance between Self and Other*, 2nd edn. London, Routledge, 1996.
- Küng, Hans. *Global Responsibility*, USA, Stock Publishers, 2004
- Küng, Hans. *Postoji li Bog?* Rijeka, Ex Libris i Sarajevo, Synopsis, 2008.
- Küng, Hans. *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Zagreb, Intercon, 2007, str. 99.
- Kuschel, Karl, Josef. *1993-2013: 20 godina Deklaracije o svjetskom etosu Temeljne namjere nekoć – izazovi danas*, u: Kristić, Alen. (ur.) *Svjetski etos: Dokumenti-utemeljena-primjene*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
- Kushner, Harold. *When Bad Things Happen to Good People*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2007.
- Kutleša, Stipe. (ur.) *Filozofski leksikon*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.
- Lasater, Ike. *Choosing Peace, Mediate Your Life*, LLC 2014.
- Long, Douglas. 1990. 'Utility' and the 'Utility Principle': Hume, Smith, Bentham, Mill, Utilitas, 1997.
- Lozina, Duško. *Neke napomene uz pojam solidarnosti*, u: Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Pravni fakultet Zagreb, br. 3-4, 1987.
- Lozina, Duško. *Solidarnost – stožerni pojam katoličkog socijalnog nauka*, Pravni vijesnik, 34 (1), Pravni fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, 2018.

- Ljubetić, Maja. *Biti kompetentan roditelj*, Zagreb, Mali profesor, 2007.
- Malić, Josip. Mužić, Vladimir. *Pedagogija*, Zagreb, Školska knjiga, 1990.
- Marasović, Špiro. *Porijeklo i sadržaj pojma "solidarnost"*, Bogoslovska smotra, Katolički bogoslovni fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2004.
- Miller, Bonnie. *Komunikacija sa djecom*, ABC Fabulas, 2000.
- Muhović, Muslija. *Uvod u etiku (udžbenik)*, Sarajevo, Graffo M d.o.o., 2005.
- Mužić, Vladimir. *Metodologija pedagoškog istraživanja*, Sarajevo Pedagoška enciklopedija, prvi dio, grupa autora, 1989.
- Nasr, Seyyed Hossein. *Srce islama*, Sarajevo, El-Kalem, 2002.
- Numanović, Izet. Hadžić, Sedžida. i Šuta-Hibert, Monja. *Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa* u: Kristić, Alen. (ur.) Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole, Sarajevo, TPO Fondacija, 2015.
- Pantley, Elizabeth. *Savršeno roditeljstvo*. Zagreb, Mozaik knjiga, 2002.
- Pašanović, Fikret. *Poslanikovi hadisi*, Sarajevo, Libris, 2009.
- Pavičević, Vuko. *Osnovi etike*, Beograd, Kultura, 1967.
- Pompey, Heinrich. *Solidarität in anderen Weltreligionen*, Caritas, Jahrbuch des deutschen Caritasverbandes, Freiburg, Albert-Ludwigs-Universität, 2000.
- Rosenberg, Marshall, Bertram. *Nonviolent Communication: A Language of Life*, Osijek, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, 2006.
- Rumi, Dželaludin. *Fihi ma fihi*, Sarajevo, Kaderisko-Bedeviska tekija (bez godine izdanja).
- SAPERE *Handbook to accompany the Level P4C Foundation Course*. 55th edition, UK, Sapere, 2016.
- Schlenso, Stephan. *Svjetski etos kao "pedagoški" projekat* u: Kristić, Alen. (ur.). *Svjetski etos pod školskim krovom*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2014.
- Schuon, Frithjof. *Ezoterizam kao počelo i kao put*, Sarajevo, Connectum, 2011.
- Singer, Peter. *Praktična etika*, Beograd, Fond za otvoreno društvo, 2000.
- Slatina, Mujo. *Paradigmatičnost antropocentričkog karaktera odgoja*, Sarajevo, Novi Muallim, 2011.
- Spahić Šiljak, Zilka. *Dnevnik misli*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2017.
- Spahić Šiljak, Zilka. *Zašto još uvijek govorimo i seksizmu* u: Šuta-Hibert, Monja. (ur.) *Rodni stereotipi. Zvuči poznato?*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2015.
- Spahić Šiljak, Zilka. *Žene, religija i politika. Analiza utjecaja interpretativnog religijskog naslijeđa judaizma, kršćanstva i islama na angažman žene u javnom životu i politici*, Sarajevo, IMIC Zajedno, CIPS Univerziteta u Sarajevu, TPO Fondacija, 2007.

Spajić-Vrkaš, Vedrana. Kukoč, Mislav. i Bašić, Slavica. *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*, Zagreb, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole, 2001.

Šafak, Elif. *Četrdest pravila ljubavi, Roman o Rumiju*, Sarajevo, Buybook, 2011.

Šarčević, Abdulah. *Iskustvo i vrijeme*, Sarajevo, Svjetlost, 1981.

Talanga, Josip. *Uvod u etiku*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, 1999.

Taylor, Charls. *Etika autentičnosti*, Split, Verbum, 2009.

Umar-ud-din, Muhammad Sh. Muhammad, Ashraf. *The ethical philosophy of Al-Gazzali, Lahore (Pakistan)*, Kashmiri Bazar, 1977.

Volf, Martin. *Oprost, pomirenje i pravda. Kršćanski doprinos mirnijem društvenom okruženju*, u: *Oprost i pomirenje – izazov Crkvi i društvu. Zbornik radova s međunarodne konferencije*, Zagreb-Split, Hrvatski Caritas/Franjevački institut za kulturu mira, 2002.

Vučković, Ante. *Struktura zla i oprost*, u: *Praštanje. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija*, Split-Sinj, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Konferencije franjevačkih provincijala, ofm/Komisija za pravdu, mir i ekologiju Vijeća franjevačkih zajednica, 1995.

Zetić, Dražen. *Diskurs o "kulturi" solidarnosti*, Nova prisutnost III/2 (2005), Zagreb, Kršćanski akademski krug, 2005.

Zinn, Jon, Kabat. *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life*, Paperback, New York, Hyperion, 2005.

Internet izvori:

Aaron, Lazare. *Go Ahead, Say you're Sorry*, <https://www.psychologytoday.com/us/articles/199501/go-ahead-say-youre-sorry>

Arendt, Hannah. *Neka pitanja filozofije morala*, <https://pescanik.net/neka-pitanja-filozofije-morala/>

Bergson, Henri. *The Two Sources of Morality and Religion*, London, Macmillan and Co, 1935. str. 229, <https://archive.org/stream/twosourcesofmora033499mbp#page/n15/mode/2up>

Boračić, Mršo. S. *Tolerancija u BiH: isključivo isključiva*, Radio Slobodna Evropa, 2014, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tolerancija-u-bih-iskljucivo-iskljuciva/26693655.html>

Buro, Sandra. *Nema tolerancije prema nasilju, mržnji, bezobrazluku*, *Moje vrijeme*, 2015. <https://www.mojevrijeme.hr/magazin/2015/10/krizmanic-nema-tolerancije-prema-nasilju-mrznji-bezobrazluku/>

Corcoran, Katja. Crusius, Jan. Mussweiler, Thomass. *Social comparison: Motives, standards, and mechanisms* u: D. Chadee (ur.) *Theories in Social Psychology*, Oxford, UK: Wiley – Blackwell, 2011, 119-139. http://soco.uni-koeln.de/docs/Corcoran_Crusius_Mussweiler_2011_Social_Comparison.pdf

Ćurak, Nerzuk. Živimo u zatvorenoj geomeriji straha, Škola kritičkog mišljenja, Mostar, <http://www.tacno.net/novosti/nerzuk-curak-zivimo-u-zatvorenoj-geometriji-straha/>

Dedić Bukvić, Emina. *Kompetencije školskog bibliotekara/ke za rad u odgojno obrazovnom okruženju, Projekt: Školske biblioteke u službi razvoja demokratskog društva putem jačanja informacijske pismenosti i cjeloživotnog učenja*, Sarajevo, Filozofski fakultet u Sarajevu, Odsjek za pedagogiju, Sarajevo, 2013, <https://ipzb.ff.unsa.ba/mr-sc-emina-dedic-bukvic-kompetencije-skolskog-bibliotekarake-knjiznicarakeza-rad-u-odgojno-obrazovnom-okruzenju/>

Ecezara, Alfonso. *Postižu najbolje rezultate: Najsretnija djeca žive u Finskoj, Njemačkoj i Švedskoj*, <http://www.globalcir.com/2018/06/09/31988/>

Einstein, Albert. *The Most Inspiring Albert Einstein Quotes of All Times*, <https://www.goalcast.com/2017/03/29/top-30-most-inspiring-albert-einstein-quotes/>

Etos Inicijativa, www.etos.ba

Haworth, Alan. *The Open Society, Revisited*. Philosophy Now-a Magazine of Ideas, https://philosophynow.org/issues/38/The_Open_Society_Revisited

Heidegger, Martin. *The Turn and the Contributions to Philosophy*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/#TurCon>

Holman, Marianne. *BYU study finds negative academic outcomes from comparing children*, 2015, <https://www.ldschurchnews.com/archive/2015-07-23/byu-study-finds-negative-academic-outcomes-from-comparing-children-42920>

Hrvatska enciklopedija, Mrežno izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18496>

Ivanković, Ana. *Zašto i kako oprostiti onima koji su nas povrijedili?*, <https://www.bitno.net/lifestyle/zasto-oprostiti-kako-oprostiti-onima-koji-su-nas-povrijedili/>

Jacquelyn, Smith. *Psychologists say parents should do these 17 things to raise a more confident child*, <https://www.independent.co.uk/news/a-psychologist-says-parents-should-do-these-17-things-to-raise-a-more-confident-child-a7214366.html>

Kahteran, Nevad. *Rumi's Philosophy of Love in the Era of U-turned Islam*, <http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct07/3.htm>

Karahasan, Dževad. *Književnost ne uči utajiti poreza*, Zagreb 2018, www.pressreader.com/croatia/vecernji-list-hrvatska/20180413/282514364114796

Kids Matter, *Family Relationships*, <https://www.kidsmatter.edu.au/mental-health-matters/social-and-emotional-learning/motivation-and-praise-good-to-be-me>

Konvencija o pravima djeteta, https://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf

Kučić, Adriana. *Djeca na putu do zdravog samopouzdanja*, http://www.ringeraja.ba/clanak/djeca-na-putu-do-zdravog-samopouzdanja_620.html

MaCammon, Ross. *Why and How to Offer Words of Encouragement*, <https://www.entrepreneur.com/article/250125>

- Mahmutćehajić, Rusmir. *Za poželjnu budućnost BiH važna je pluralnost*, <https://faktor.ba/vijest/rusmir-mahmuttehaji-za-poeljnu-budunost-bih-vana-je-pluralnost-282568>
- Marc, L. Science, *Human Nature and New Paradigm for Ethics Education*, 2012, https://www.researchgate.net/publication/227343334_Science_Human_Nature_and_a_New_Paradigm_for_Ethics_Education
- Marušić, Silvija. Pavletić, Zoran. Ptiček, Rajka. *Razvoj komunikacijskih vještina*, http://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/RAZVOJ_KOMUNIKACIJSKIH_VJESTINA_-_PRIRUCNIK_TEORIJSKI_MODUL.pdf
- McWilliams, Matt. *How to Encourage Other and Inspire your followers*, <https://www.mattmcwilliams.com/how-to-encourage-others-and-inspire-your-followers/>
- Milić, Renata. *Tolerancija u BiH kao čista egzotika*, Nezavisne novine, 2017, <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Tolerancija-u-BiH-kao-cista-egzotika/451694>
- Nepoznata djevojka otplatila dugove u radnjama*, Visoko, 2017, <http://ba.n1info.com/a169886/Vijesti/Vijesti/Visoko-Nepoznata-djevojka-otplatila-tudje-dugove-u-radnjama.html>
- Norveški muslimani štite sinagoge*, Ajlazeera Balkans, 2017, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/norveski-muslimani-stite-sinagoge>
- Novosti o Anders Behring Breivik*, The New York Times, <https://www.nytimes.com/topic/person/anders-behring-breivik>
- Ólafsson, Páll. *Be there for your child, listen and never shout*, Reykjavik, <http://ted.com/tedx>
- Panić, Fra Ivo. *Neopraštanje*, <http://www.hazud.hr/fra-ivo-pavic-neoprastanje/>
- Papa Franjo, *Papin govor u katedrali*, Katolički tjednik, Sarajevo, XVI (XXXVIII), br. 23 (14.06.2015.) <http://www.papa.ba/hr/press/govori/govor-papa-franje-u-sarajevskoj-katedrali-izrecen-uzivo>
- Popadić, Nedeljko. *Pesme: Neki te ljudi ne vole*, <https://www.poezijanoci.com/savremena-domaca-poezija/nedeljko-popadic-pesme.html#5>
- Prince, Al Hussein, Feisal. *Tolerance is not Enough. Why 'Active' tolerance is Needed Now More Than Ever?*, Huffpost, The blog, 11.06.2015, https://www.huffingtonpost.com/hrh-princefeisal-al-hussein/tolerance-is-not-enough-w_b_8575320.html
- Raos, Nenad. *Esej o slobodi*, Zagreb, 2017. <http://silverstripe.fkit.hr/kui/assets/Uploads/Misljenja-538.pdf>
- Robinson, Mary. *Ethics, Human Rights and Globalization*, Second Global Ethic Lecture The Global Ethic Foundation University of Tübingen, 2002, https://www.weltethos.org/1-pdf/20-aktivitaeten/eng/we-reden-eng/speech_Robinson_eng.pdf
- Seefeldt, Lance. *Factors Affecting Social Development*, <https://www.education.com/reference/article/factors-affecting-social-development/>
- Seminar Svjetski etos dodjela certifikata*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=V6Ku0BQoWLw>
- Slechta, Randy. *Never give up*, <https://www.lmi-world.com/blog/2016/10/03/never-give-up/>

Steinberg, Laurence. *The Ten Basic Principles of Good Parenting*, www.webmd.com

The fight or flight response: Our body's response to stress, Youngdiggers, <http://www.youngdiggers.com.au/fight-or-flight>

Tolerancija i nediskriminacija, Misija pri Organizaciji za sigurnost i kooperaciju u Evropi – OSCE-u, <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/tolerance-and-non-discrimination>

Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija, www.tpo.ba

SAPERE Philosophy for Children, Colleges and Communities, <https://www.sapere.org.uk/Default.aspx?tabid=162>

Sofić, Ibrahim. *Bosna može opstati na humanizmu a ne nacionalističkim načelima*, intervju sa Ivanom Šarčevićem, Aljazeera Balkans, 2017, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/bosna-moze-opstati-na-humanim-ne-nacionalistickim-nacelima>

Universal Declaration of Human Responsibilities, InterAcation Council, A High-level Expert Group Meeting, Beč, 1997, https://en.wikisource.org/wiki/Universal_Declaration_of_Human_Responsibilities

Weil, Simone. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/simone-weil/#Ethi>

Wilner, Joshep. *How to Be Resilient and Never Give Up on Your Dreams*, <http://youhaveacalling.com/commitment/resilient-never-give-dreams>

Zaključci maratonskog zasjedanja lidera EU o migrantima, N1, Sarajevo, 2018, <http://ba.n1info.com/a269688/Vijesti/Vijesti/Zakljucci-maratonskog-zasjedanja-lidera-EU-o-migrantima.html>

TPO
Fondacija
www.tpo.ba

Posredovanje ideja iz eseja koji su sabrani u ovaj zbornik školskoj djeci na način koji je oslobođen svake presije i dominirajuće reprezentacije ulog je u budućnost u kojoj će ta djeca oblikovati javni prostor u Bosni i Hercegovini.

(Prof. dr. Nerzuk Ćurak, Univerzitet u Sarajevu)

Upravo ta jednostavnost i koherentnost knjigu čine zlata vrijednim priručnikom koji bi trebao pročitati i nad koji bi se trebao zamisliti svako ko radi s mladim ljudima.

(Prof. dr. Nihada Delibegović Džanić, Univerzitet u Tuzli)

Ovdje se – a sve je utemeljeno na religijskoj i humanističkoj baštini čovječanstva – inzistira na etičkim načelima, vrednotama (etosu) koje obvezuju sve ljude, bili oni vjernici ili ne. Polazi se od temeljne postavke da se ne može biti vjernik/ca negirajući humanost čovjeka.

(Prof. dr. fra Ivan Šarčević, Franjevačka teologija u Sarajevu)

ISBN 978-9926-422-14-1

9 789926 422141 >